

บัญญัติชาติก

ภาคที่ ๒๐

สุรภาพชาติก

พิมพ์แจกในงานปลงศพ

นางเสมอ ชำนาญโลหะ

เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๔๗๔

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

TUDC

17/06/2564

คำนำ

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอดิศรพรหม ทรงพระ
ปรารภจะจัดการปลงศพนางเต็ม ชำนาญโตหะ ด้วยได้ทรงรับสมมตเป็น
เจ้าภาพแทนสมเด็จพระราชบิดุตาบรมพงศาภิมุขฯ ดังปรากฏอยู่ในประวัติ
ของนางเต็ม ชำนาญโตหะ ซึ่งได้พิมพ์ไว้ต่อไป จึงมีรับสั่งมายัง
ราชบัณฑิตยสภาให้เลือกเรื่องหนังสือ และจัดการพิมพ์ถวายเป็นของ
ประทานแจกในงานนั้น ข้าพเจ้าจึงเลือกเรื่องบัญญัติชาติกภาคที่ ๒๐
พิมพ์ถวายตามพระประสงค์

อันหนังสือบัญญัติชาติกภาคนี้ คือประชุมนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันใน
เมืองไทยแต่โบราณ ๕๐ เรื่อง (๑) พระดั่งมีชาวเขียงใหม่รวบรวมแต่งเป็น
ชาติกไว้ในภาษาบาลี เมื่อพระพุทธศักราชประมาณราวในระวาง ๒๐๐๐

(๑) หนังสือบัญญัติชาติกนี้ตามที่ได้ตรวจฉบับภายหลัง มีลักษณะแตกต่างกัน
เป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเรียกว่า "บัญญัติชาติกฉบับปลาย" แต่ไม่ปรากฏว่ามี "บันทึก"
อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า "บัญญัติชาติกปฐมภาค (คือภาคแรก)" คัมภีร์ ๑ "บัญญัติ
ชาติกปัจฉิมภาค (คือภาคหลัง)" คัมภีร์ ๑ บัญญัติชาติกฉบับปลายมีอยู่ตามคัมภีร์
ทั่วไป แต่บัญญัติชาติกปฐมภาคกับปัจฉิมภาคนั้นหาฉบับยาก พึงได้ฉบับมาเมื่อ
หอพระสมุดฯ เทียบตรวจหนังสือตามวัดต่าง ๆ ในราว พ.ศ. ๒๔๖๗ แต่แรกอ่านดู
เข้าใจว่าบัญญัติชาติกฉบับปลายกับบัญญัติชาติกปัจฉิมภาคเป็นคัมภีร์เดียวกัน ครั้นตรวจ
สอบกันเข้าหาเป็นเช่นนั้นไม่ บัญญัติชาติกฉบับปลายกลับตรงกันกับบัญญัติชาติก
ปฐมภาคไปจบคัมภีร์เพียง ๕๐ นิทาน จึงสันนิษฐานว่าคงเป็นด้วยชั้นเดิมผู้แต่งบัญญัติ
ชาติกฉบับปลายมุ่งหมายจะให้อนุโลมเข้าในบัญญัติสนิบาท ภายหลังมีผู้แต่งนิทานเพิ่ม
เข้าอีก ๑๔ เรื่อง และมุ่งหมายจะให้ป็นหนังสือส่วนหนึ่งต่างหาก ไม่อนุโลมเข้าในนิบาท
จึงเปลี่ยนชื่อบัญญัติชาติกฉบับปลายเป็นบัญญัติชาติกปฐมภาค ส่วนที่แต่งเติมเข้าใหม่
เรียกว่าบัญญัติชาติกปัจฉิมภาค (พระพิณิจวรรณาการ)

จนถึง ๒๒๐๐ ปี อินเบ็นต์มัยเมื่อพระองค์เจ้าชาวประเทศนั้นพากันไปเล่าเรียน
 มาแต่ดังกาทวีป มีความรู้ภาษามคธแตกฉาน เอาแบบอย่างของพระ
 ภิกษุสงฆ์ ในดังกาทวีปมาแต่งหนังสือเป็นภาษามคธขึ้นในบ้านเมืองของตน
 แต่งเป็นอย่างอรรถกถาธรรมาธิบาย เช่นคัมภีร์มิ่งกตติยที่ป็นต้นบ้าง
 แต่งเป็นเรื่องคำสอนประวัติ เช่นคัมภีร์ชินกาดมาตนะต้นต้น ตามอย่างเรื่อง
 มหาวงศ์พงศาวดารดังกาบ้าง แต่งเป็นชาดกเช่นเรื่องบัญญัติชาดกนั้น
 เอาอย่างนิบาตชาดกบ้าง โดยเจตนาจะบำรุงพระคำสอนให้ถาวร และจะให้
 หนังสือซึ่งแต่งนั้นเป็นหลักฐานมั่นคงด้วยเป็นภาษาเดียวกับพระไตรปิฎก
 แต่หนังสือบัญญัติชาดกนั้นจะแต่งในตอนปลายสมัยที่กล่าวมา เพราะ
 ความรู้ภาษามคธดุดมถวมลงไม่ถึงหนังสือแต่งครั้งก่อน

หนังสือบัญญัติชาดกนั้นระบบเดิมเป็นคัมภีร์ถาน จำนวนรวม
 ๕๐ ผูกด้วยกัน เดียวกันเห็นจะมีอยู่แต่ในประเทศสยามกับที่เมืองหลวง
 พระบางและที่กรุงกัมพูชา ที่อื่นหาไม่ มีเรื่องราวปรากฏว่าเคยได้ระบบ
 ไปถึงเมืองพะม่าครั้งหนึ่ง พะม่าเรียกว่า “ เชียงใหม่บัณฑิต ” แต่
 พระเจ้าแผ่นดินพะม่าองค์ใดองค์หนึ่งดำรัสว่า เป็นหนังสือแต่งปลอม
 พระพุทธวจนะตั้งให้เผาเสีย ในเมืองพะม่าจึงมีได้มีหนังสือบัญญัติชาดก
 เหลืออยู่ คำที่ชื่อว่าแต่งปลอมพระพุทธวจนะนั้น เพราะพระเจ้าแผ่นดิน
 พะม่าองค์นั้นหลงเชื่อว่าหนังสือนิบาตชาดก หรือที่เราเรียกกันในภาษา
 ไทยว่า “ เรื่องพระเจ้าห้าร้อยห้าสิบชาติ ” เป็นพระพุทธวจนะ ซึ่งที่แท้หา
 เป็นเช่นนั้นไม่ ความจริงเป็นถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ได้พระราชทานพระราชวินิจฉัยไว้ ในพระราชนิพนธ์ คำนวณหนังสือนิบาตชาดก

ภาคต้น ซึ่งโปรดให้พิมพ์เมื่อในรัชกาลที่ ๕ ว่าเรื่องนิบาตชาดกนั้น
 คงเป็นนิทานที่เล่ากันในพนมเมือง มีมาแต่ก่อนพุทธกาลช้านาน เมื่อพระ
 พุทธเจ้าทรงตั้งต้นเวไนยสัตว์ ทรงยกเอาเรื่องนิทานมาแต่งเป็นอุปมา
 ในพระธรรมเทศนาเนื่อง ๆ ก็กรรมตาในเรื่องนิทานย่อมต้องมีความดีและ
 ความชั่ว ความดีจะเป็นคนก็ตาม จะเป็นคนดีโดยวิญญานก็ตาม ย่อมเรียกว่า
 “มหาสัตว์” มาเกิดสัมมตชนต่อภายหลังพุทธกาลว่ามหาสัตว์ในเรื่อง
 ชาดกนั้น คือพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ ครั้นเมื่อมาตกแต่งร้อยกรอง
 พระไตรปิฎกกันในชั้นหลัง ๆ ผู้แต่งประสงค์จะปลูกศรัทธาให้มั่นคงตาม
 ความเชื่อถือของคน จึงแต่งประชุมชาดก ประหนึ่งว่าพระพุทธองค์ได้
 ทรงเล่าถึงชีวิตเจนนว่า มหาสัตว์นั้น ๆ มาเกิดเป็นพระพุทธองค์ และบุคคล
 หรือสัตว์อื่น ๆ นั้นมาเป็นส่วนมนุษย์ในปัจจุบันชาติ รูปเรื่องชาดกจึงเป็น
 เช่นปรากฏอยู่ในหนังสือนิบาตชาดก เพราะความเป็นดังอธิบายมานี้ ที่
 พระสังฆราชเขียงใหม่เอานิทานในพนมเมืองมาแต่งเป็นชาดก เป็นแต่แต่ง
 ตามแบบอย่างหนังสือเก่า ซึ่งพระคัมภีร์วิจารณ์จารย์ ได้แต่งมาแต่ปางก่อน
 หาได้ตั้งใจจะหลอกลวงผู้หนึ่งผู้ใดว่าเป็นพระพุทธวจนะไม่ พระเจ้าแผ่นดิน
 พระมหาราชเจ้าพระทัยลงไปเอง

นิทานในบัญญัติชาดกเป็นนิทานที่ไทยเรารู้อันอยู่ชิมซาบหลายเรื่อง
 เช่น เรื่องสมุทโฆษ เรื่องพระสุชนนางมโนहरา เรื่องสังฆทอง เรื่องคาวี
 เรื่องพระรถเด่นเป็นต้น การที่เอาหนังสือบัญญัติชาดกมาแปลพิมพ์จะเป็น
 ประโยชน์ลอบส่วนให้รู้วาทานเหล่านั้น เรื่องที่เขาเล่ามาแต่โบราณเป็น
 อย่างไร ที่เอามาแต่งเป็นโคลงฉันทและบทละครตอนอ่านเอามาแก้ไข

(๕)

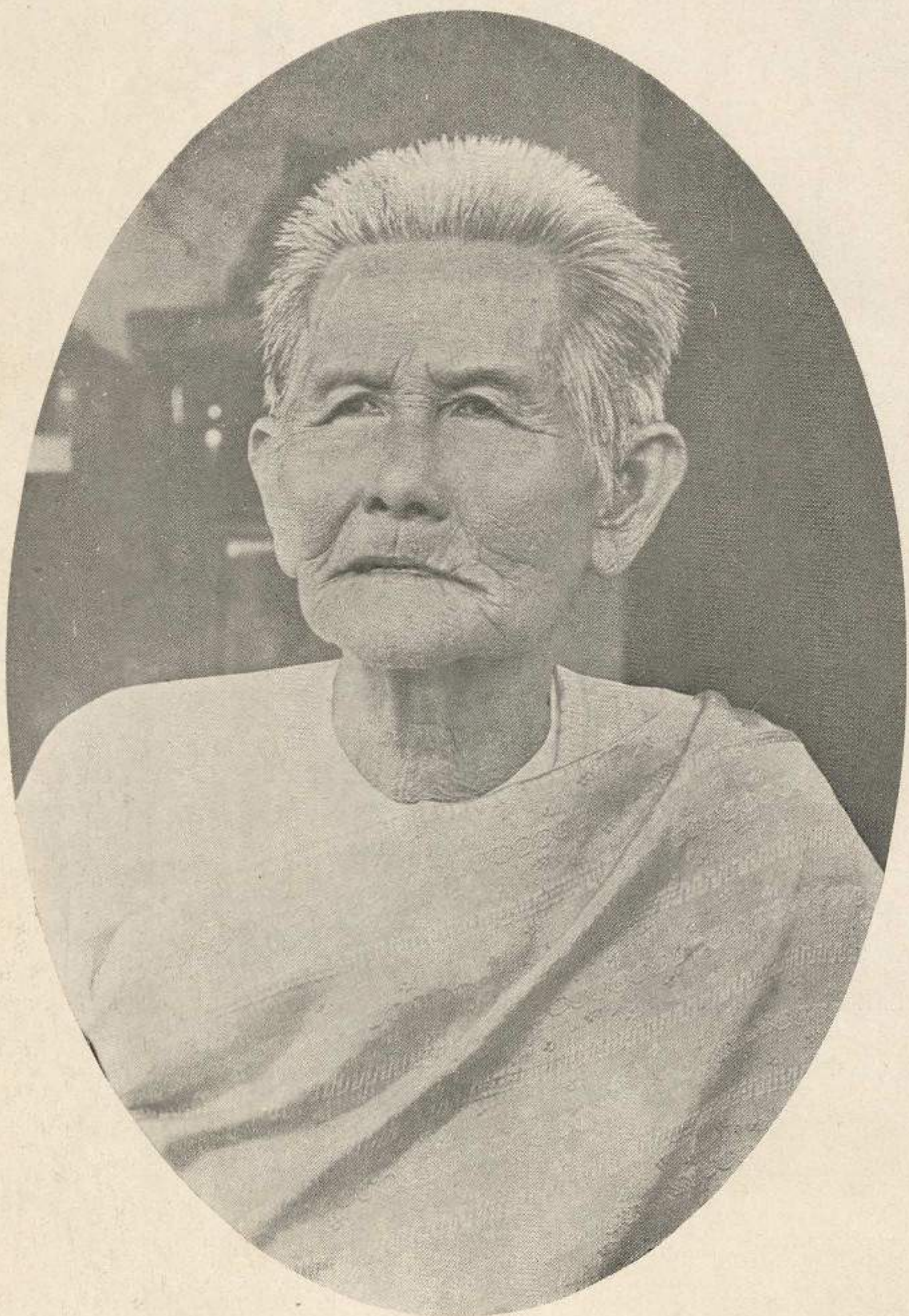
ได้อย่างใดบ้าง และให้^{๒๒๕}เรื่องนิทานเก่าแก่ของประเทศ^๕นั้น ซึ่ง^๒มิได้ปรากฏ
ใน^{๑๕๕}ต้น^{๑๖๕}ก็^{๑๗๕}คัด^{๑๘๕}มา^{๑๙๕}เรื่อง^{๒๐๕} เรื่อง^{๒๑๕}ที่^{๒๒๕}พิมพ์^{๒๓๕} ใน^{๒๔๕}สมุด^{๒๕๕}เล่ม^{๒๖๕}นั้น^{๒๗๕}ชื่อ^{๒๘๕}ว่า^{๒๙๕}สุพรรณ^{๓๐๕}ชาติ^{๓๑๕}ก เป็น
เรื่อง^{๓๒๕}ที่ ๕ ใน^{๓๓๕}ปัจจุบัน^{๓๔๕}ภาค^{๓๕๕}แห่ง^{๓๖๕}ปัญญา^{๓๗๕}ชาติ^{๓๘๕}ก

กรรมการราชบัณฑิตยสภา ขอถวายอนุโมทนาในพระกุศลบุญราศรี
ซึ่ง^{๓๙๕}สมเด็จพระ^{๔๐๕}เจ้า^{๔๑๕}ฟ้า^{๔๒๕}ฯ กรม^{๔๓๕}หลวง^{๔๔๕}เทพ^{๔๕๕}วิ^{๔๖๕}ราช^{๔๗๕}แม่^{๔๘๕}ศรี^{๔๙๕}ฯ ได้^{๕๐๕}ทรง^{๕๑๕}บำ^{๕๒๕}เพ็ญ^{๕๓๕}เป็น^{๕๔๕}อุป^{๕๕๕}การ^{๕๖๕}กิจ^{๕๗๕}
จง^{๕๘๕}สัม^{๕๙๕}ฤทธิ์^{๖๐๕}ธิ^{๖๑๕}ช^{๖๒๕}สม^{๖๓๕}บ^{๖๔๕}ค^{๖๕๕}แต่^{๖๖๕}ผู้^{๖๗๕}ม^{๖๘๕}ร^{๖๙๕}ณ^{๗๐๕}ส^{๗๑๕}ม^{๗๒๕}ค^{๗๓๕}ว^{๗๔๕}ร^{๗๕๕}แก่^{๗๖๕}ฐ^{๗๗๕}า^{๗๘๕}น^{๗๙๕}ะ^{๘๐๕}ท^{๘๑๕}ุ^{๘๒๕}ก^{๘๓๕}ป^{๘๔๕}ร^{๘๕๕}ะ^{๘๖๕}ก^{๘๗๕}า^{๘๘๕}ร^{๘๙๕}ท^{๙๐๕}อ^{๙๑๕}ญ

ศิริ อภิสิทธิ์พรหม

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕

TUDCนางเสมอ จำนาญโลหะ

17/06/2564

พ.ศ. ๒๓๘๔ - ๒๔๓๑

ประวัติย่อของ นางเต็ม ชำนาญโลหะ

นางเต็ม ชำนาญโลหะ ผู้เกิดในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์
เมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๓ แรม ๘ ค่ำ ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๐๓ (พ.ศ. ๒๓๘๔)
บิดาเป็นเชื้อเจ้านายจว มารดาชื่อจัน เป็นผู้ถือพระพุทธรักษา เมื่อ
อายุยังเยาว์วิญญูตามมารดาได้นำไปถวายตัวไว้กับสมเด็จพระไอยกาเธอ กรม
พระยาดุสิตนราธิราชประยูร จนอายุย่างเข้า ๑๓ ปี บิดามารดาถึงแก่กรรม
ลงทั้งสองคน นางเงินผู้เป็นยายจึงได้กราบทูลลาออกมาอยู่ยังบ้านเดิมริม
วัดประทุมคงคา (ตำเพ็ญ)

ครั้นอายุย่างเข้า ๒๑ ปี นางเงินผู้เป็นยาย จึงได้จัดการให้สมรสกับ
นายอากกรเชษะ ผู้ซึ่งได้รับทำอากรบ่อนเบี้ยในสมัยนั้น (นายอากกรเชษะผู้
ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระบรมมหาราช ได้ทรง
ตั้งให้เป็นขุนชำนาญโลหะ โดยเป็นผู้ที่พระองค์ทรงรู้จักและรับสั่งให้ ไป
เฝ้าแทนเนื่อง ๆ)

นางเต็ม ชำนาญโลหะ กับสามีจึงได้ช่วยกันประกอบการค้าขาย
อย่างอื่น ๆ อีกต่อไปจนมีความเจริญนับว่าเป็นผู้ ทมทรพยผู้หนึ่งในย่าน
ตำเพ็ญ

นางเต็ม ชำนาญโลหะ เป็นผู้ใญ่บุญคุณธรรมมาตั้งแต่เยาว์วัย
และชอบประกอบการกุศลเนื่อง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำบุญอย่างไร เป็น
ผู้ที่ได้ออกทุนทรัพย์ช่วยในการกุศลเสมอ ๆ เช่นถวายช่วยในการสร้าง
วัดเบญจมบพิตร และพระบรมรูปทรงมา เป็นต้น ทางส่วนตัวก็ได้สร้างวัด

เกษมสุริยัมภนาท อำเภอบางปลาทู จังหวัดนครราชสีมา และการสร้างวัดน
 ได้ลงทุนทรัพย์ไปรวมทั้งสิ้นหลายหมื่นบาท และเมื่อได้จัดการสร้างเป็นที่
 เรียบร้อยแล้ว จึงได้กราบทูลเชิญสมเด็จพระราชบิดุตาบรมพงศาภิมุข ฯ
 เสด็จเป็นองค์ประธานนามวัดไว้เป็นที่ระลึกซึ่งเป็นนามที่คล้ายชื่อของผู้สร้าง
 โดยเหตุที่นางเต็ม ชำนาญโลหะ เป็นผู้ที่ได้ถวายตัวอยู่กับสมเด็จพระ
 พระโอยิกาเธอ กรมพระยาสุดารัตนราชประยูรมาตั้งแต่อายุน้อยจึงได้มี
 โอกาสรู้จักคุ้นเคยกับเจ้านายทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในแทบทุกพระองค์ จึง
 เป็นโอกาสได้ถวายตัวแด่พระบาทสมเด็จพระบิรมหาราชเจ้า และได้เคย
 เผ่าเห็นเนื่อง ๆ จนตลอดรัชชกาลนั้น สำหรับเจ้านายใหญ่โตเช่น สมเด็จพระ
 เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ ฯ สมเด็จพระราชบิดุตาบรมพงศาภิมุข ฯ
 และพระเจ้าบรมวงศ์เธอองค์อื่น ๆ นางเต็มก็ได้คุ้นเคยและเผ่าเห็นเต็มอ
 จึงเป็นเหตุให้พระองค์ทรงพระเมตตาเสด็จมาเยี่ยม เย็น ณ บ้านวัดประทุม
 คงคาเนื่อง ๆ

นางเต็ม ชำนาญโลหะ เป็นผู้มอชยาศัยชื่อตรงและอ่อนโยน เมื่อ
 ได้คุ้นเคยสมาคมกับผู้ใดไม่ว่าจะเป็นชนบรรดาศักดิ์สูงหรือต่ำ ย่อมชอบพอ
 ไม่มีใครซึ่ง ถ้าจะกล่าวว่าเป็นผู้ซึ่งมีมิตรดีหายกว้างขวางมากคนหนึ่งก็เห็น
 จะไม่ผิดห่างไกล เมื่อมีอายุมากถึง ๘๕ ปีได้ทำบุญอายุเป็นการรื่นเริง
 นางเต็มก็ยังเป็นคนมีกำลังแข็งแรงได้คิดของแกล้วหูกากเป็นปกติ
 ทุกอย่าง ทั้งสักก็คงไม่เลอะเลือนซึ่งผิดกับคนที่มีอายุชราบางคน ครั้นมา
 เมื่อวันจวนจะถึงแก่กรรม จึงได้เริ่มมีอาการบวดย่อยราว ๒ เดือนเศษ จึงได้
 ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ วัฒนอายุได้ ๘๘ ปี

เมื่อนางเล่ม ชำนาญโหดะ ยังมีชีวิตอยู่นั้นสมเด็จพระราชบิดา
 บรมพงศาภิมุข ฯ ได้เสด็จมาเยี่ยมเยียนยังบ้านนางเล่มเนื่อง ๆ พระองค์จึง
 ทรงปรารภว่า นางเล่มได้เคยถวายตัวอยู่กับสมเด็จพระโอยิกาเธอ กรม
 พระยาสู่दारิศนราชประยูร นับว่าเป็นผู้ที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับพระองค์มาแต่
 เมื่อพระองค์ยังทรงพระเยาว์อยู่ ซึ่งนับว่าเป็นคนแก่คนหนึ่งซึ่งพระองค์ทรง
 เห็นว่าอยู่ในชายพระกรุณา จึงมีพระดำรัสอยู่เดิมว่า ถ้ายายเล่ม
 ตายก่อนเดชะพระองค์จะทรงเป็นเจ้าของภาพจัดการศพให้ นางเล่มจึงได้ถือ
 โอกาสกราบทูลถวายเงินไว้เป็นจำนวน ๔,๐๐๐ บาท สำหรับการปลงศพตน
 จึงมีคำสั่งให้ระเบียบหลานนำเงินจำนวนนี้ทูลเกล้าถวายในเมื่อพระองค์จะได้
 ทรงจัดการ แต่ด้วยเหตุที่สมเด็จพระราชบิดา ฯ ได้ด่วนเสด็จทิวงคต
 เสียก่อนนางเล่มเป็นเวลา ๑ เดือนเศษ พระองค์จึงมีได้ทรงจัดการศพ
 ตามที่พระองค์ได้ทรงตั้งพระหฤทัยไว้ ครั้นศพนางเล่มได้เก็บไว้ยังบ้านแต่
 ทำบุญให้ทานตามประเพณีนิยมอย่างไทยจนครบ ๓ ปีแล้ว ระเบียบ
 ผู้ซึ่งเป็นหลานและเป็นผู้ที่นางเล่มได้มอบฉันทะให้เด็ดขาดแต่ผู้เดียวจึงมา
 โคร่ครวญว่า ถึงเวลาอันสมควรที่จะทำการปลงศพนางเล่มผู้ยายได้แล้ว
 จึงได้นำเรื่องการศพนั้นถวายแต่พระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตตมวงคต พระธิดา
 ในสมเด็จพระราชบิดา ฯ ขอให้พระองค์ทรงช่วยเหลือ พระองค์
 เจ้าหญิงเฉลิมเขตตมวงคตมีความเห็นว่า การเรื่องสมเด็จพระบิดาของ
 พระองค์ได้ทรงตั้งพระทัยที่จะรับธุระไว้แต่การกมไต่เบนไปสมเด็จพระทัย จึง
 ได้นำเรื่องนั้นถวายแต่สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงดพบุรีราเมศวร์
 กทรงยินดีรับธุระเป็นเจ้าภาพทุกสิ่งทุกอย่าง ตลอดจนจัดรถไปรับศพ

(๘)

ณบ้านมาตุสุ่ด้านวัดเทพศิรินทร์จนประทานเพลิง ในวันที่ ๑๘ เมษายน

พ.ศ. ๒๔๗๔

ก่อนหน้าที่นางเต็มจะถึงแก่กรรมดงนั้น ได้ปรารภแก่ระเบียบผู้หลาน ว่า ถ้าตนได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ให้ระเบียบผู้หลานจัดตั้งเงินทำการกุศล ในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ตามแต่จะเห็นสมควร ฉะนั้นในการปลงศพ คราวระเบียบจึงได้ส่งเงินไปบำรุงเป็นทุนสำหรับเตียงคนไข้ ๑ เตียง เป็น จำนวนเงิน ๓,๐๐๐ บาท เพื่ออุทิศกุศลให้แก่นางเต็มผู้ยายแต่ะยังคงตั้งใจ ที่จะตั้งไปบำรุงอีกเต็มขอ

เพิ่มเติม

จะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์คุณพิเศษในดวงพระองค์สมเด็จพระราช บិតูลา ฯ พระองค์ทรงมีพระเมตตาต่อนางเต็ม ชำนาญ โดหะ ยิ่งนัก เช่นใน วันตรุษสงกรานต์ทุก ๆ ปีพระองค์ ได้ทรงพระอุทิศสำหระเสด็จไปประทานรดน้ำ ยิงบ้านของนางเต็มเต็มจนทราบเท่านางเต็มได้ถึงแก่กรรม ซึ่งต้องนับว่า เป็นพระมหากษัตริย์อย่างยิ่ง ครั้นเมื่อวันพระองค์ ได้เสด็จทวงคตนั้นนางเต็ม เองก็ได้มีอาการป่วยอยู่มากแล้ว ครั้นเมื่อได้ทราบว่าพระองค์ ได้เสด็จ ทวงคตเสียแล้วยังกระทำให้นางเต็มมีความเศร้าโศกเสียใจเป็นอันมากจน ถึงบ่นแก่บุตรหลานผู้พยาบาลทุกวันว่าตนหมดที่พึ่ง และมีความเสียใจ มากที่พระองค์มาตวงเสด็จทวงคตเสียก่อนตน ทั้งจะไม่มีโอกาสให้ตนได้ ฉลองพระเดชพระคุณแก่พระองค์อีกต่อไป เพราะเหตุนี้ถึงแม่ได้ป่วยจนมี อาการหนักแต่ก็ยังมัสติเป็นปกติอยู่ จึงได้จัดการให้นางงเต็กไปกระทำพิธี

(๕)

ณทวงของพระองค์เป็นการฉลองพระเดชพระคุณให้สมแก่ที่พระองค์ได้มี
แก่ตน ส่วนตนเองก็หาวายบ่นรำลึกถึงพระเดชพระคุณของพระองค์ที่
มีแก่ตนไม่ จนตราบเท่าถึงวันมรณกรรมแห่งตนซึ่งได้ประสพภายหลังที่
พระองค์ได้ดวงลับไปแล้ว ๓๘ วันเท่านั้น

บัญญัติชาตก บังนิมภาค

๔ สุรพักชาตก

หลวงธำรงเจตีย์รัฐ (เทศ วิริยรัต) เปรียญ ๕ ประโยคแปล

ทิวา ทลฺ์เด่นฺติ มม ปณฺหนฺติ อิทํ สํคฺคา ราชคฺคเญจ
โกธมฺพิยเญจ อนฺตรา โฆสิตาราม วิหรนฺโต อคฺคปถฺลันฺนํ อารพฺภ
กเถตี ๑

สํคฺคา สํมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อประทับอยู่ณ โฆสิตาราม
อันเป็นระวางเมืองราชคฤห์และเมืองโกธมพิศอกัน ทรงพระปรารภ
ความสรรเสริญของพระองค์เป็นมุตเหตุ ครัดพระธรรมเทศนานี้ มีคำ
เริ่มว่า ทิวา ทลฺ์เด่นฺติ มม ปณฺหนฺติ อิทํ เป็นต้น อนุดฺนธิในเรื่องนี้
มีนทานวจนะดังต่อไปนี้

วันหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายประชุมพร้อมกันในโรงธรรมสภา สรรเสริญ
คุณพระบรมศาสดาว่า คุณกรอาวุโสทั้งหลาย พระบรมศาสดาของเรา
ทั้งหลาย พระองค์ทรงบัญญัติมาก ทรงพระบัญญัติว่าองไวหลักแหลม
แกตวกลตา และตกชง อาจย้ายถอยคำของนักปราชญ์อื่น ๆ ได้
พระองค์ทรงทราบพราหมณทั้งหลายมกฺกฏทนต์เป็นต้น ทรงทราบปรีพ
พาศกมณฺพิยเป็นต้น และทรงทราบมหายักษมอาพวกเป็นต้น กับทรง
ทราบเทพดาและพรหมมทาวลฺ์กกะและทาวพกาเป็นต้น ให้เลื่อมพยศ์ดด

ดะมานะเสียได้ และให้ตั้งอยู่ในมรรคและผล ด่มเด็จพระทศพลของเรา
ทรงหลาย ทรงพระบัญญัติมากมายอย่างนี้

ด่มเด็จพระสุคตมุนี ทรงสดับคุณกถานันด้วยทิพ โสธธาคูแล้ว
เสด็จมาประทับณธรรมาสน์ตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย
ประชุมพูดเรื่องอะไรกันอยู่บัดนี้ พระภิกษุทั้งหลายกราบทูลตามมุตเหตุที่
สนทนาให้ทรงทราบแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงตรัสว่า ศกาคคจะได้อัน
บัญญัติแต่ในกาลเดี่ยวนักหาไม่ ถึงในกาลปางก่อนเมื่อศกาคคยังแสวงหา
โพธิญาณอยู่ก็มีบัญญัติยิ่งเหมือนกัน พระภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลขอให้
ตรัสเทศนาอดีตนิทาน พระองค์จึงนำซึ่งอดีตนิทานมาอ้าง ดังปรากฏ
ต่อไปนี้ว่า

อดีตกาล กาลิกกรฐเจ เถยยนคเว โสธเรยฺยราชา นาม ราชุ
กาเรตี ในกาลที่ล่วงมาแล้วนาน พระราชาทรงพระนามว่าโสธโรย ดำรง
ราชสมบัติณโยนนครกาลิกกรฐญ์ พระเจ้าโสธโรยนั้น มีราชโอรสสอง
พระองค์ เชษฐโอรสองค์พี่พระนามว่าสุรัพภ กนิษฐโอรสองค์น้องพระนาม
ว่าอสุรัพภ พระโพธิสัตว์ได้อุบัติเป็นสุรัพภกุมารผู้เชษฐา พระเจ้าโสธโรย
ประทานตำแหน่งอุปราชให้เชษฐโอรส และประทานตำแหน่งเสนาบดีให้
กนิษฐโอรส ทรงครองราชสมบัติเกษมสุขดำรงอายุ

ครั้นต่อมานาน พระโพธิสัตว์สุรัพภนั้น ทรงพิจารณาเห็นโทษ
กามคุณเห็นอนิน্দงส์แห่งบรรพชา เกิดสังเวชสลดใจจึงได้เปล่งอุทาน
คาถาดังนี้ว่า

อนิจจา วต สังขาร อุปปาทวยสมฺมิโน

อุปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสํ วูปสโม สฺโข

ความว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไป

เป็นธรรมดา สังขารทั้งหลายเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความเข้ร้งับสังขาร

เหล่านั้นแล้วได้แล้ว ย่อมเป็นสุขจริงแท้

ครั้นเปล่งอุทานคาถานี้แล้วดำริต่อไปว่า เราจะหาอุบายอย่างไร

จึงจะออกได้จากสังขารและสังสารวัฏ ธรรมอย่างอื่นจะไม่อาจปลดปล่อย

ออกจากสังขารได้ บรรพชาตั้งแต่วันเกิดนี้อาจปลดปล่อยเราออกจาก

สังขารได้ เพราะบรรพชามีคุณอันยิ่งใหญ่มากนัก เราก็บรรพชาตั้งแต่วันเกิด

พระองค์ทรงเห็นนักด้นนมเหมือนเห็นยักษณิ ทรงแสดงปราสาทเหมือนเห็นนรก

ให้สลัดรัตนทศพระทัยใคร่จะบรรพชาโดยจริงแท้

วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ดุริยพจนานุกรม เข้าไปเฝ้าพระราชบิดากราบทูลว่า

พระมหाराช ข้าพระพุทธขออนุญาตตามบัญญัติของพระองค์ก็ขอหนึ่ง ฯ

พ่อจงตามตามชอบใจ บิดาให้อนุญาตแล้ว ฯ พระมหाराช พระสุริย

สองดวงเกิดขึ้นในจักรวาฬอันเดียวกัน จะให้คุณและให้โทษอย่างไร ฯ

ดูกรพ่อ พระอาทิตย์สองดวงเกิดขึ้นในจักรวาฬอันเดียวกัน สรรพสัตว์

ทั้งหลายจะถึงความร้อนใหญ่ ฝนก็จะไม่ตก น้ำก็จกแห้งไป มหาชน

ก็จะถึงความร้อนใหญ่ พวกนักมหาวินาศเที่ยงแท้

พระโพธิสัตว์ทูลถามพระราชบิดาอีกว่า พระมหाराช ข้าสองดวง

อยู่รวมโรงเดียวกัน จะแค้นคุณและโทษอย่างไรบ้าง ฯ ดูกรพ่อ ถ้า

ว่าช่างต้องตัวอยู่รวมโรงเดียวกันไซ้ ช่างต้องตัวนั้นก็จะประสานงานแก่งกัน
 ช่างตัวหนึ่งจะทำช่างตัวหนึ่งให้ ถึงเวทนาและความพินาศ ๑ พระมหाराช
 ดัตรีคนเดี่ยวมีผัวต้องคน จะให้ ถึงคุณและโทษอย่างไรบ้าง ๑ ดัตรี
 คนเดี่ยวมีผัวต้องคน ๑ ก็จะทำเดาวิเวทผูกเวรกัน แย่งชิงซึ่งกัน
 และกัน ๑ พระมหाराช ในบ้าน ๑ หนึ่งมีนายคาม โภชกต้องคน จะให้
 ถึงซึ่งคุณและโทษอย่างไรบ้าง ๑ ดูกรพ่อ ในบ้าน ๑ หนึ่งมีนายคาม โภชก
 ต้องคน (๑) ๑ นั้นจะทำความทะเลาะวิวาท เพราะหวงบริษัทกันบ้าง
 เพราะแย่งชิงที่ไร่นาและด้วยกันบ้าง ๑ พระมหाराช ดัตรีต้องตัวคือ
 หนูกับพี่พรอยู่รวมปล้องเดียวกัน ย่อมจะให้ ถึงซึ่งคุณและโทษอย่างไร
 บ้าง ๑ ดูกรพ่อ ดัตรีต้องตัวคือหนูกับพี่พรอยู่รวมปล้องเดียวกัน ๑
 นั้นยอมยกตซึ่งกันและกัน

พระโพธิสัตว์จึงกราบทูลถามพระราชาบิดาต่อไปว่า พระมหाराช
 ผู้ชายคนหนึ่งมีบุญน้อย มทรพยัสัมบัทและผู้คนใช้สรอยน้อยแต่มีเมีย
 ต้องคน คุณและโทษจะมีอย่างไรบ้าง ๑ ดูกรพ่อ ผู้ชายคนหนึ่งมีบุญน้อย
 มีมทรพยัสัมบัทและผู้คนใช้สรอยน้อยแต่มีเมียต้องคน ๑ นั้นจะทำเดาวิเวท
 ผูกอาฆาตริษณกัน ผัวนั้นรักเมียไหนมาก เมียหนึ่งก็จะถากด้วยวาจา
 บริภาษนาให้เจ็บใจ ถ้าไม่กล้าดำได้ต่อหน้า ก็จะนิหนาค่าว่าเด่น
 ดับหลัง ๑ พระมหाराช ในพระนครหนึ่งมีพระราชาต้ององค์จะมีคุณ
 และโทษอย่างไรบ้าง ๑ ดูกรพ่อ ในพระนครหนึ่งมีพระราชาต้ององค์ทรง
 อิศสรภาพมาก ย่อมกระตางด้วยชคตียชาติและชคตียมานะ พวกอำมาตย์

(๑) คาม โภชก หมายความว่า นายอำเภอ หรือกำนัน

ของ พระราชา ทั้งสองฝ่าย ต่าง ก็ถือว่า เป็น เจ้านาย ของ คนฝ่ายหนึ่ง ๆ
 พระราชาทั้งสองก็จะหาปรองดองกันไม่ พด โยธาทั้งหลายต่างก็จะรบพุ่ง
 ฆ่าฟันซึ่งกันและกัน ถึงมหาวินาศมีประการต่าง ๆ ๆ พระมหाराช
 กษัตริย์สองฝ่ายทำยุทธนาการจนมหาชนวินาศไป ชนทั้งปวงตายแล้วจะ
 ไปเกิดที่ไหน ๆ ตูกรพ่อ ชนทั้งปวงตายแล้วย่อมไปเกิดในนรก

พระโพธิสัตว์ดำรัสว่าดังนี้ ทรงเคঁราพระทัย จึงกราบทูล
 พระราชาบิดาว่า พระมหाराช ข้าพระบาทใคร่จะบวชไปรักษาศีลอยู่ยัง
 บำหิมพานต์ พระองค์ จึงประทาน พระอนุญาตให้ ข้าพระบาทบวชตาม
 ประสงค์เถิด พระเจ้าได้โรยราชไม้อพพระทัยที่จะให้พระ โพธิสัตว์บวช
 จึงตรัสห้ามด้วยประการต่าง ๆ พระ โพธิสัตว์กราบทูลวิงวอนอยู่รำไป
 ชัดไม่ได้ จึงตรัสว่า พ่อไม่ฟังบิดาห้ามแล้วจะบวชให้ ได้ ก็ตามใจ แต่ว่า
 เมื่อบิดาทวงคตแล้ว พ่อจงตั้งมาครองราชสมบัติคนเมืองนี้ให้ ได้

พระโพธิสัตว์ดีพระทัยเหลือเกิน รับพระราชดำรัสว่า ดำรงแล้วถวาย
 บังคมตากลับมายังนิเวศน์ ของพระองค์ มิได้ทรงบอกให้ ใครรู้ ตั้งจาก
 ปราณาทแล้วออกจากนคร ดำเนินไปดั่งมรรคาไกลได้เจ็ดโยชน์ บรรลุ
 ถึงเมือง ๆ หนึ่ง ชื่อว่าสังคามนคร จึงหยุดพักอยู่ณศาลาหลังหนึ่ง ทรง
 ราพึงเห็นว่า ธรรมนิยม บรรพชิต เมื่ออยู่ไกลทางมนุษย์ย่อมไม่อาจทำ
 สมนธรรมให้สะดวกได้ เราจักไปยังหิมพานต์ ดังว่า ดำริแล้วเดินจาก
 เมืองสังคามนครมุ่งไปทางหิมพานต์ ครั้นดำเนินนานเข้าก็เมื่อยตา ทอด
 พระเนตรเห็นไตรคณหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ข้างทางเดิน จึงดำริว่า 06 เราเดินทางมา

โกลธมากดำมากมากกายเห็นอ่อนนิก เราจักหยุดพักอยู่ที่ต้นถาวรหนึ่งแถวจึง
เดินต่อไป คิดแล้วก็หยุดพักอยู่ที่ต้นไทรนั้น

ในที่โกลธ ต้นไทร นั้น มีสระใหญ่อยู่สระหนึ่งมีปลาและเต่าอยู่มากมาย
ขณะนั้นพวกฆ่าปลาปรึกษากันว่า เราชวนกันเอาช้ายไปตักปลาในสระ
ด้วยกัน ปรึกษาคงตกลงกันแล้ว ก็เอาช้ายไปถึงสระแถวหนึ่งประชุมอยู่ที่
ขอบสระนั้นก่อนจึงปรึกษากันอีกว่า ในสระนี้มีปลาและเต่าเป็นอันมาก
เมื่อพวกเราเดินไปตามทางจะลำบากนัก พวกกันหยุดพักเสียคนหนึ่งก่อน
เกิด คอยรุ่งเช้าพวกเราจึงจะเอาช้ายลงไปตักจับปลา ปรึกษากันตกลง
แล้วพวกพากันพักอยู่ที่ตามสมควร

ครั้นนั้น ปลาและเต่าเป็นตนรู้อันตรายจะเกิดมีแก่ตนจึงประชุม
หารือกันว่า ใครจักให้ชีวิตแก่พวกเราได้ แล้วพากันไปหาเต่าตัวหนึ่ง
พูดว่า พ่อเต่าใหญ่ บัดนี้พวกฆ่าปลาพากันเอาช้ายมาจักทำอันตราย
ชีวิตพวกเรา เหตุฉงนั้น ท่านจงช่วยไปเผ่ากราบทูตพระยานาคว่า พระองค์
จงทรงกรุณาประทานชีวิตแก่ญาติของข้าพระพุทธเจ้า บัดนี้พวกฆ่าปลา
พากันมาเพื่อจะฆ่าปลาและเต่า พระองค์ห้ามชีวิตอันตรายไว้ได้ ปลา
และเต่าเป็นตน จะยอมเป็นทาสและจักยกสระนั้นถวายพระองค์ ครั้น
พระยานาครับว่าจะช่วยแล้ว เต่าใหญ่นั้นก็ดีใจกลับมาบอกแก่พวกปลา
และเต่า พระยานาคก็มากอยรักษาสระนั้นไว้ตั้งแต่เวดาราตรี

ครั้นรุ่งเช้า พวกฆ่าปลา พากันเอาช้าย มากองไว้ ที่ ขอบสระ
ปรารภจะตักจับปลา พระยานาคเห็นแล้วกนอุทิศศีรษะให้เป็นเจดีย์ศีรษะ

เด็กพึ่งพานางเจ็ดเคี้ยว แดงให้ เห็นกายใหญ่ยาวดอยอยู่ในสระนั้น
 พวกฆ่าปลาเห็นพระยานาคทำอิทธิฤทธิ์ดังนั้นคิดหาวิธีกันว่า ในสระนั้นก็มี
 ผีเสื้อนารักษาแน่ ก็พากันตกใจกลัวตัวฉิ่งแล้วหลบไป ถึงกระนั้นพวก
 ฆ่าปลายังคอยรอดคอย ออกวันหนึ่งจึงปรึกษากันอีกว่า ผีเสื้อนาคจะทำ
 อันตรายจริงเท็จหรือ ถ้าหากว่าไม่ทำอันตรายจริงไซ้ วันพรุ่งนี้เช้า
 พวกเราจักเอาชายลงดักจับปลา แล้วพวกพากันอยู่ที่นั้น

พระยานาคนั้นเมื่อจะประกาศอิทธิฤทธิ์ของตน จึงทำนาให้เป็น
 ลูกคิดน่านนสาระทวนทะเลระชุมมัวไปสิ้น เหตุดังนี้ปลาและเต่าเป็นอันมาก
 ก็พากันคิดเคียนพระยานาคว่า พระยานาคหาทำที่พึ่งให้พวกเราไม่ กลับมา
 ทำลูกและฝูงญาติให้ ถึงทุกขเวทนา ก็พวกเราต้องการจะให้ มีชีวิตเป็นอยู่
 มีรูปร่างมาพากันทำกาตเดี้ยแล้ว พระยานาคได้ฟังพวกเต่าและปลาครหา
 ดั่งนั้นก็น้อยใจ โกรชจนยกใหญ่ก็กลับไปหาแม่อีกไม่ พวกฆ่าปลาพา
 กันเอาชายมากองไว้ ที่ขอบสระแต่เช้ามืด พวกเต่าปลาหาที่พึ่งมิได้พากัน
 ร้องขอชีวิตไว้ พวกฆ่าปลาก็หาพึ่งไม่ พากันโดดลงไปในสระพร้อมกัน

พระโพธิสัตว์นั้นดำเนินไปถึง โคนไทร ทรงประทับสรรพากรณ์และ
 ราชกกุธภัณฑ์ทรงพระแสงขรรค์เสด็จ เสด็จไปยืนอยู่ขอบสระดั่งพระสุร
 เสดียงอันดั่ง พวกฆ่าปลาฟังเสียงดังอย่างนั้น พากันเตไปเห็นพระโพธิสัตว์
 ก็ตกใจกลัว ถ้าคิดว่าผีเสื้อนาคจะมาจับเอาไปกิน ต่างก็พากันหนีไป
 หมดสิ้น แต่วันนั้นมาพวกฆ่าปลาก็ไม่มาสระนั้นอีกเลย พระโพธิสัตว์
 ดำเนินแต่โคนไทรไปถึงศาลาหลังหนึ่ง จึงแวะไปอาศัยอยู่ในศาลานั้น
 เพื่อจะระงับความวุ่นวายที่ลำบากมา

คราวนั้นมบุรุษคนหนึ่ง ถือนุเต็รไปตามระวางทางพบนกยางตัวหนึ่ง
 จึงยิงนกยางนั้นตายด้วยธนู จึงผูกขานกยางห้อยไว้กับคันทนแล้วเดิรมา
 มีบุรุษคนหนึ่งอีก เดิรมาพบบุรุษคอนนกยางนั้นเข้า อยากจะได้นกยางไป
 ก็นจิ่งท้วงชนว่า แน่ะท่าน ไฉนท่านมาฆ่าพ่อของเราเสียเล่า ฯ แน่ะ
 ท่าน นีนกยางแท้ ๆ หรือว่านกยางนี้เป็นพ่อของท่าน ฯ เออนกยางตัว
 แหะละเป็นพ่อของเรา ฯ นกยางพ่อของท่านกินปลาแม่ของเรา เพราะ
 เหตุนี้เราจึงฆ่านกยางพ่อของท่านเสีย บุรุษต้องคนเดิรทุ่มเถียงทะเลาะ
 กันมาจนถึงประตูศาลา เห็นพระโพธิสัตว์นั่งอยู่ที่นั่น พากันเข้าไปหา
 พระโพธิสัตว์ แล้วบอกความตามที่วิวาทกันแต่คันทนปลตาย บรรยายให้
 พระโพธิสัตว์ฟัง

พระโพธิสัตว์ดับความนั้นแล้วดำริว่า คนต้องคนนชมตัวว่ามี
 บัญญาฉลาด ทำความวิวาทให้ทวชนด้วยถ้อยคำมารยา บุรุษโจทก์
 ผู้หนึ่งมีความ โดภกิดเห็นว่า เรามีบัญญัติว่าองโวนฉลาดในอุบาย จึงโจทก์
 ไล่โทษแก่บุรุษจำเดยนั้น แต่หาเห็นโทษของตนเองไม่ เพราะว่าโจทก์
 กอบด้วยโทษต้อง คือ มุสาวาทและเปสุญวาท ฝ่ายจำเดยก็ทำความ
 วิวาทด้วยสันนิษฐานว่า เรามีบัญญัติฉลาดอธิบายแก้ไข แต่ก็หาเห็นโทษ
 ทั้งสองคือปาณาติปาตและมุสาวาทของตนไม่ เพราะเหตุนี้แหละ เราจัก
 ช่มใจเจ้าต้องคนนั้นเสียให้ได้ คิดแล้วจึงถามโจทก์จำเดยว่า ท่าน
 ทั้งสองยังจะตั้งอยู่ในคำตัดสินของเราและหรือ ฯ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
 ข้าพเจ้าทั้งสองจักตั้งอยู่ในความวินิจฉัยของท่านจริงหะ ก็แต่ขออย่าให้
 ท่านตัดสิน โดยเห็นแก่หน้าบุคคลเลย

๕ สรุพภชาดก

พระโพธิสัตว์ด้ด้กับความยินยอมของโจทก์จำเลยแล้วจึงตรัสว่า ถ้า
 กระนั้นเราพากันไปตัดสินคดีนี้ที่มณฑล ^{๕๕๕๕} แล้วพระองค์ก็พาตัวโจทก์จำเลย
 ไปที่ฝั่งที่ถามโจทก์ก่อนว่า นกยางตัวนี้เป็นพ่อของโจทก์จริงหรือ โจทก์
 ให้การรับว่าเป็นพ่อของโจทก์จริง พระโพธิสัตว์จึงถามฝ่ายจำเลยว่า
 นกยางตัวนี้นกปลาแม่ของจำเลย ๆ เป็นลูกปลาจริงหรือ จำเลยให้การว่า
 เป็นลูกปลาแต่นกยางนี้นกปลาแม่จำเลยจริง พระโพธิสัตว์เมื่อจะตัดสิน
 ความเรื่องนี้จึงตรัสว่า ประเพณีแบบอย่างของสัตว์ในโลกล้วนมี
 อยู่เป็นธรรมดา บุตรแต่ละชดาย่อมถือเอาภริยาอาการของบิดามารดาเป็น
 ประमाण ถ้าเช่นนั้นโจทก์อ้างว่าเป็นลูกนกยางก็จริง โคดชันบนอากาศบินไป
 ฝ่ายจำเลยอ้างว่าเป็นลูกปลาก็จริงค้ำน้ำว่ายไป ถ้าว่าโจทก์ไม่ใช่ลูกนกยาง
 ก็ไม่อาจบินได้ ถ้าจำเลยไม่ใช่ลูกปลาก็ไม่อาจค้ำน้ำหายไป ถ้าว่าโจทก์
 บินได้จำเลยก็มีความผิด ถ้าว่าจำเลยค้ำน้ำว่ายได้ โจทก์ก็มีความผิด ด้วย
 ประการฉะนี้

บุรุษสองคนก็สนใจไม่สามารรถทำตามคำตัดสินได้พากันกราบไหว้พระ
 โพธิสัตว์แล้วพูดว่า ข้าพเจ้าสองคนเป็นพาลเซตหาบุญญามีได้ มาวิวาท
 กันชนกเพราะความ โสภ โกรธหลง เพราะเหตุนี้ ขอท่านกรุณาอด
 โทษานุโทษให้แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด พระโพธิสัตว์จึงให้ โอวาทว่าอย่าทำ
 ความวิวาทกันต่อไป ชนหนึ่งชนเหล่าใดพูดเท็จไม่จริง ชนเหล่านั้นจะไม่
 เป็นที่รักและสรรเสริญของมนุษย์และเทพยดาทั้งหลาย ชนเหล่าใดพูด
 ดื้อเดียดเขา ชนเหล่านั้นย่อมจะถึงความพัดพรากและทุกข์ โศก โทมนัส
 ชนเหล่านั้นครันตายแล้วจะไปสู่อบาย ชนเหล่าใดทำบาปฆ่าสัตว์ มนสัตว์

ปัญหาสาตก

ชนเหล่านั้นจะมีอายุสั้นและมีโรครามาก ตายไปแล้วย่อมจะเกิดในนรก เพราะ
เหตุชนท่านทั้งหลายจึงเว้นการฆ่าสัตว์และลักทรัพย์ เว้นการทำปратารกรรม
และมุกดาบาทและเล่ห์พสุราเมรัย พระโพธิสัตว์ให้คนทั้งสองนั้นมาทาน
ศีลห้ามนด้วยประการฉะนี้

พระโพธิสัตว์ตัดสินความคนทั้งสองเสร็จแล้ว ระลึกถึงความทุกข์จิต
ของคนสองคนขึ้นมาเกิดความลัดตจิตต์ จึงคิดว่า โอ คนพาดย่อมตรึกแต่
อารมณ์ที่ไม่ดี และย่อมพูดแต่วาจาที่ไม่ดี พาดชนยังทำการงานอยู่
ย่อมจะทำทุกข์จิตได้ คำวิแล้วเมื่อจะเปล่งอุทานวาจา จึงตรัสประชุมคาถา
ดังนี้ว่า

ทิสชา ทลฺเสนฺติ มม ปญฺหิ อนคฺถกํ ปพฺพชามคฺคํ
กโรติ กมฺมํ วิวิธํ ทุจฺจนฺตํ ทฺภาสํ

ความว่า ชายสองคนมาแสดงความซัดซ้องให้แก่เรา กรรมต่าง ๆ
มักคิดไม่ดีและพูดไม่ดี ย่อมทำมาตราว่าบรรพชาไม่ให้มีประโยชน์ได้เลย ๆ
เมื่อพระโพธิสัตว์จะให้ โอวาทยิ่งขึ้นไปจึงตรัสคาถานี้ว่า

อเสวนา จ พาทานํ ปณฺทิตานญฺจ เสวนา
ปฺชชา จ ปฺชณฺเฑยานํ เอตมฺมงฺกตมฺคฺคํ

ความว่า ความไม่คบคนพาดด้วย ความคบบัณฑิตด้วย ความบูชา
คนควรบูชาด้วย คุณงามชื่อนเป็นมงคลสูงสุด ๆ จริ่งอยู่ความคบ
คนพาด ย่อมให้ถึงความพินาศในโลกลี้และ โลกเบื้องหน้า ชอนมัตวอย่าง
เป็นที่อ้างดังต่อไปนี้

มบัณฑิตบุตรชายหนึ่ง ตั้งคนพาลสี่คนไว้สำหรับประกอบภาระงาน
 ของตน คนพาลคนหนึ่งสำหรับเลี้ยงเด็ก คนพาลคนหนึ่งสำหรับเฝ้า
 ประตูบ้าน คนพาลคนหนึ่งสำหรับติดหน้าตามหลังตน คนพาลผู้หนึ่ง
 สำหรับทำครัว วันหนึ่งจึงมบัณฑิตบุตรชายนั้น ไปอาบนาทที่หน้ากับจุดบุฏฐาก
 ผลิตผ้าถุงกองไว้บนตลิ่งแล้วลงไปอาบน้ำในนที ตมพัดเอาผ้าถุงทกองไว้
 พัดจมน้ำลงไป บณฑิตบุตรชายนั้น ครั้นเห็น แลวก็รีบดำน้ำค้นหาผ้าถุง
 จุดบุฏฐากคนพาลเห็นบัณฑิตตนนั้นดำน้ำนานนักหนาสำคัญว่านายจมน้ำตาย
 แล้ว จึงวิ่งไปบอกภรรยาของบัณฑิตบุตรชายว่า แม่แม่ นายจ้างของฉัน
 ซึ่งเปนผัวของท่านจมน้ำตายแล้ว

ภรรยาบัณฑิตบุตรชายนั้นทราบความแล้ว มีความเสียใจร้องไห้ ไป
 บอกคนเฝ้าประตูก่อนว่า นายจ้างของท่านจมน้ำตายจงรีบมาไปช่วยกัน
 พาลโทวาริกนั้นปราศจากบัญญัติห้ามติดประตูบ้านไม่ จึงรีบไปกับบัณฑิต
 ภรรยา ๆ จึงเคยไปบอกคนเตยงทารกอีก คนเตยงเด็กนั้นตอบว่าใครจะด
 ทารกเล่า ๆ เจ้าจงปล่อยทารกนั้นไว้ ในสำนักทารกที่หนุ่มกว่า คนเตยง
 ทารกนั้นจึงคิดว่า ถ้าเราปล่อยทารกนั้นไว้ ในสำนักตรุณทารก ๆ ก็จักพา
 เทียวไปในที่อื่นเสีย คิดแล้วก็เอาทารกนั้นได้เข้าไว้ในบ่อน้ำแล้วก็ไปกับ
 บัณฑิตภรรยา ๆ ก็เคยไปบอกพ่อครัวอีก พ่อครัวนั้นกำลังเอาพินแห้ง ๆ
 ก่อไฟเพื่อจะให้ ไฟตูกติดเร็ว ได้ฟังคำบัณฑิตภรรยาบอกก็ตกใจรีบไปกับ
 บัณฑิตภรรยา ๆ มีความ โศกเศร้าครอบงำหาหนทางที่จะตรวจตราบ้านเรือนไม่
 พาคคนห้าคนรีบไปถึงที่หน้า บัณฑิตบุตรชายเห็นคนหกคนทงภรรยา มาจึงถามว่า
 ท่านทงหลายพากันมาด้วยเหตุไร บัณฑิตภรรยาตอบว่าจุดบุฏฐากคน
 ไปบอกว่าท่านจมน้ำตาย ข้าพเจ้าทงหลายจึงพากันมาด้วยเหตุคัวท่าน

ครั้นคนหกคนทงบ้านเรือนมาเดี่ยหมด อยู่ข้างหลังไฟถู่กไฟดวงใหม่
เรือนจันสั้น ทารกที่คนเตยงทงตงไว้ ในบ่อนนั้นก็ถึงความตาย โจรทงห้ตาย
ก็เข้าไปทางประตูเรือนซึ่งเปิดไว้ พากันชนทรพยล้มบัตทงปวงไปหมด
ชนทงห้ตายพากันกตบมาถึงบ้าน เกิดโทมันต์มีความโศกเข้าครอบงำแล้ว
พากันถึงความพินาศใหญ่ ถึงซึ่งเป็นคนอนาถา

คตฺมา เพราะเหตุนี้ บุคคลทงห้ตายยอมถึงซึ่งความวินาศใหญ่
ในบัจจุบันนี้ ก็เพราะเข้าไปคบคนพาดเป็นเหตุแรงกล้า จะว่าไปโย ถึงใน
อนาคตกาล ความคบคนพาดยอมให้ถึงความพินาศใหญ่มีพักตั้งย เพราะ
เหตุกระนพระบรมคตมุนีจึงตรัสว่า ความไม่คบคนพาดเป็นอุดมมงคล
กระน อนึ่งความคบนักปราชญ์ยอมนำมาซึ่งประโยชน์คนและประโยชน์
คนอื่นด้วย ทงจะนำมาซึ่งประโยชน์ทงสองคือประโยชน์ชาติคนและประโยชน์
ชาติหน้า เหมือนตงเรื่องราวพระเจ้าพาราณดี มีขอความพิศดารตั้งแจ้ง
ต่อไปว่า

มีพระราชาองค์หนึ่งครองคตมบคอยู่ณเมืองพาราณดี นางกษัตริย์
นามว่าเขมาได้เป็นอัครมเหษเป็นใหญ่กว่าสันมนารหมนหกพัน พระนาง
เขมานนประพฤตือนาจารกับเสนาบดี พระเจ้าพาราณดีนั้นใครจะหนีไป
อยู่เดี่ยเมืองอื่น จึงรับสั่งให้หาพราหมณ์บุโรหิตมาถามว่า เราใครจะ
เที่ยวไปเมืองอื่น จะควรชวนเอาบุษชนิตไรไปตงด้วยจึงจะเตยงช้พอยู่เป็นคต
พราหมณ์บุโรหิตตบราชดำรัสตงนั้นแล้วคตครักคตองแต่ในใจจึงรูได้ว่า
พระราชาองค์นทงทราบบว่าอัครมเหษประพฤตือนาจาร พระองค์ประตงค
จะหนีไปเดี่ย จึงกราบทูลพระราชาว่า พระมหाराช ถ้าว่าพระองค์คตอง

พระประสงค์จะเสด็จเที่ยวไปเมืองอื่น พระองค์พาเอาคนสี่คนคือ บรม
กำลังมาก ๑ นายช่างทอง ๑ บรมผู้พิจารณาความ ๑ บรมผู้มบญญา
รู้ทางใต้ทางเดียว ๑ เหล่านี้ไปใต้แล้ว จึงดำรงชีพอยู่เป็นสุขทุกเมื่อ

พระเจ้าพาราณสีนั้น ทรงเดอกอำมาตย์สี่คนใต้แล้ว เสด็จพาไปถึง
บ้านโรคพอกหมดสระเบียงอาหารดง ในบ้านเรือนนั้นมียายแก่คนหนึ่ง ไม่มีแรง
ที่จะจะฆ่าฟันได้ พดวบรมนั้นจึงช่วยฆ่าฟันให้ยายแก่เป็นกองใหญ่ ยายแก่
นั้นดีใจจึงให้สระเบียงอาหารเป็นอันมากแก่พดวบรม ๆ ได้สระเบียงอาหารมา
เลี้ยงคนสี่คนกับพระราชา ๆ กับชนสี่คนออกเคียวแต่บ้านไร่ไปถึงเมืองหนึ่ง
จึงนายช่างทองรับจ้างเขาทำทองได้เงินค่าจ้างมากแล้วจ่ายซื้ออาหารเลี้ยงกัน
คือไป เคียวทางแต่เมืองนั้นไปถึงมหานครหนึ่ง จึงแวะเข้าอาศัยอยู่

ณศาลาใกล้ประตูบ้านเสนาบดี

ก็คราวนั้นแล ได้ยินว่าบุรุษคนหนึ่งถือห่อเชากบถงทรมพพหนึ่ง
เคียวทางมาถึงแม่น้ำตกแห่งหนึ่ง จึงคิดว่าเราจักเคียวข้ามน้ำไปให้ได้ จึง
โดดลงน้ำเคียวข้ามไปถึงกลางน้ำ เห็นอัยและหนักมากก็ไม่อาจจะข้ามไปได้
ร้องเรียกคนที่อยู่บนตลิ่งให้ช่วยด้วยวาจาว่า พ่อเจริญ ในมือข้าพเจ้า
มีห่อเชากบถงหนึ่งกับถรมพพหนึ่งหาปณะถงหนึ่ง ผู้ใดอาจช่วยข้าพเจ้าให้ข้าม
ถึงฝั่งนี้ได้ ผู้นั้นจงลงมาช่วยข้าพเจ้าเถิด ขอสิ่งของอย่างนออย่างใดชอบใจ
ข้าพเจ้า ๆ จักให้เป็นอย่างนั้นแก่ท่านผู้ช่วย

ถ้าคนนั้น พดวบรมผู้ฆ่าแม่ได้แล้ว โดดลงน้ำไปช่วยแขนบุรุษคน
นั้นได้ พาข้ามไปถึงฝั่งปากฝั่งแม่น้ำโดยสวัสดิ์ พดวบรมจึงพูดว่าท่านจะ
ให้ทรมพพ ทศวรรให้แก่เรา ๆ เติมเราพูดว่าของสิ่งใดชอบใจเรา ๆ จักให้

ของสิ่งนั้น ห่อเชาเราชอบใจแหละเพราะเหตุนี้ท่านจงรับเอาห่อเชาไป ๆ
 เออ เรามีได้อาตยต่อชีวิตเรา ๆ จึงช่วยท่านให้ข้ามถึงฝั่งได้ เราไม่ต้อง
 การห่อเข้า ท่านจงให้ลูกหาปณะแก่เราทั้งหมด ๆ เดิมเราไม่ได้พูดว่า
 จะให้หูกหาปณะแก่ท่าน เราได้พูดว่าของสิ่งใดที่ชอบใจเรา เราจะให้ของสิ่งนั้น
 ตงนตากหาก เพราะฉะนั้นท่านจงถือห่อเชาไป

ฝ่ายพลวบุรุษนั้นก็ไม่ยอม จึงพาตัวบุรุษเจ้าของทรัพย์ไปหาอำมาตย์
 ผู้ตัดสินความ ๆ นนพวงความตลอดแล้ว จึงบังคับให้พลวบุรุษนั้นให้รับ
 เอาห่อเข้าไป พลวบุรุษนั้นก็ไม่ยอมแล้วไปร้องแก่เสนาบดี ๆ ก็ไม่อาจ
 คิดตัดสินความเรื่องนั้นได้ จึงพิจารณาความไว้ของสามวันจึงคิดชนัดว่า
 บุรุษห้าคนอาศัยพักอยู่ที่ศาลาข้างบ้านเรา เขาจึงรู้จักตัดสินความเรื่องน
 ไต่บางกรรมัง เหตุนี้เราจึงไปถามดูให้รู้แน่ คิดแล้วก็ไปหาบุรุษห้าคน
 ทำปฏิสันถารแล้วจึงถามว่า ท่านทั้งหลายอาจจะตัดสินความไต่บางหรือไม่
 บุรุษผู้วินิจฉัยความเป็นจึงตอบว่า ตัวข้าพเจ้าตัดสินความได้ เสนาบดี
 ให้เรียกบุรุษสองคนมาเด่อมอบให้ วินิจฉัยบุรุษตัดสินความต่อไป

วินิจฉัยบุรุษนั้นถามขอความมาตั้งแต่นั้น บุรุษผู้ชามานันให้การ
 ว่า เมื่อข้าพเจ้าเฝ้าชามานาไปถึงกลางนที่ได้อพูดว่า ของสิ่งใดที่ชอบใจเรา ๆ
 จักให้ของสิ่งนั้น หากได้พูดว่าจะให้หูกหาปณะไม่ เพราะเหตุนี้ ห่อเข้า
 ห่อนชอบใจข้าพเจ้า ๆ จักให้ห่อเชานัน วินิจฉัยบุรุษนั้นจึงถามพลวบุรุษ
 ผู้ช่วยว่า ท่านได้ยืนยันอย่างนจริงหรือไม่ พลวบุรุษนั้นรับว่าได้ยืนยันจริง
 วินิจฉัยบุรุษจึงให้เอาห่อเข้ากับถุงทรัพย์มาวางเรียงลำดับกันไว้ตรงหน้าบุรุษ
 สองคนแล้วบังคับว่า ท่านเจ้าของต้องการสิ่งใดก็จงหยิบเอาสิ่งนั้นไป

บรมผู้เจ้าของตอบว่า ข้าพเจ้าต้องการอุทรพยุ น วิญญาณบรมผู้เจ้าของตอบว่า
 ถ้าเช่นนั้นท่านจงหยิบเอาตามชอบใจเถิด บรมผู้เจ้าของก็หยิบอุทรพยุ
 พนหนึ่งหนีไป เมื่อบรมผู้เจ้าของถืออุทรพยุ ไปหน้อยหนึ่ง วิญญาณบรม
 จึ่งให้เรียกบรมผู้เจ้าของอุทรพยุกลับมาแล้วถามอีกว่า กหาปณะท่านชอบใจ
 หละหรือ บรมผู้เจ้าของรับว่าชอบใจหละ ผู้คิดตั้งถามอีกว่า เต็มท่านพูด
 หรือไม่ว่า ของสิ่งใดชอบใจเรา ๆ จักให้ของสิ่งนั้น บรมผู้เจ้าของตอบว่า
 ข้าพเจ้าพูดจริง ๆ ถ้าเช่นนั้นท่านจงให้อุทรพยุแก่บรมผู้เจ้าช่วยไป
 บรมผู้เจ้าของอุทรพยุก็แพะความเดิรวงให้กลับไป

ขณะนั้น พระราชาและเสนาบดีพวกอำมาตย์ ก็พากันชื่นชมให้
 ตำราการแก้วิญญาณบรมผู้เจ้า ฝ่ายบรมผู้เจ้าชนะความดีใจเหลือเกิน ได้แบ่งกหาปณะ
 ออกเป็นสองส่วน ให้แก่ผู้คิดตั้งความภาคหนึ่ง รับเอาไปเป็นประโยชน์
 คนภาคหนึ่ง วิญญาณอำมาตย์นั้นครั้นได้อุทรพยุมาแล้วก็แจกจ่ายช่อเดียว
 พวกกัน มีพระราชาเป็นต้น

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง เสนาบดีเขาไปเฝ้าพระราชา พระราชารับสั่งถาม
 เสนาบดีว่า แน่ะเสนาบดี ช่างควนจะมึนหาหนกดีกเท่าไร ทำไฉนเรา
 จักรู้ได้ ท่านจงชั่งน้ำหนักช่างควนดูให้รู้วาทนกเท่าไร เมื่อเสร็จการเฝ้า
 แล้วเสนาบดีก็กลับมาถึงเรือนนั่งตรกตรองว่า จะรู้วาทนกช่างได้ดวยอย่างไร
 หนักถึงคนห้าคนท้ออาศัยอยู่ค้าตาชนมาได้ว่าเราจักตองถามพวกนั้นดู จึ่งไป
 ดูสำนักคนทั้งห้าทำปฏิสันถารแล้วถามว่า ท่านทั้งหลายมาแต่ไหน ๆ
 ข้าพเจ้าทั้งหลายมาแต่เมืองพาราณสี ๆ ต่อแต่นั้นไป ท่านทั้งหลายจักไป
 ไหนอีกหรือไม่ ๆ ข้าพเจ้าทั้งหลายจะพากันไปเมืองอื่นต่อไป ๆ ท่าน

ทั้งหลายจกรูจักอุบายแยบคายอย่างไรบ้าง บัดนี้พระราชาของเราบดิ่ง
 กระเราว่า ให้เราซึ่งมกคตหัตถ์ให้ความน่าหนักเท่าไร เราไม่รู้จักอุบาย
 ที่ว่าจะซึ่งโตอย่างไรเลย

บัณฑิตตามาคย์ จึงแจ้งว่า ศวชาพเจานรูกอุบายซึ่งมกคตหัตถ์ ๓
 ท่านจกรูจักซึ่งควยพชออย่างไร ๓ ท่านจงใช้บุรุษทั้งหลายให้เอาไม้ไผ่มา
 ค่อบนแพเขา จึงเอามกคตหัตถ์ให้ชนยืนอยู่บนแพไม้ไผ่ แพไม้ไผ่นั้น
 จมน้ำลงไปเพียงไรแล้วให้หวัดไว้ แล้วให้ช่างนนชนเดี่ยวจากแพ และให้
 มหาชนชนกอนคืตามาบรรทุกแพลงไป ให้พอดเท่ากบนาหนักช่างทวดได้
 จึงเอากอนคืตามาจนตราซึ่งซึ่งไปจนหมดกอนคืตา เทานแต่ระก็อาจรวา
 ช่างหนักเทานน ๓ ไคดงน เต้นาบคักทำตามคำบัณฑิตตามาคย์ กรูนาหนัก
 ช่างไคชคเจน

ครนรุ่งเช้า เต้นาบคักจึงไปเฝ้าพระราชา ๓ ครว้ถามเต้นาบคักว่า ท่าน
 ซึ่งช่างรูประมาณนาหนักแล้วหรือ ๓ ข้าแต่ทเวดกา ทราบนาหนักแล้ว
 พระเจาชา ๓ ท่านซึ่งช่างอย่างไรได้ เต้นาบคักจึงกราบทูลตามคำที่
 บัณฑิตตามาคย์บอกให้ชน พระราชาชมเชยเต้นาบคักว่ามบัญญัติจริง ทรง
 เดีอมได้ประทานรางวัลให้มากมาย คื่อทรวพย ทมิวญญาณมิช่างมาโค
 กระบือบนคน ทรวพย ทมิวญญาณมิเงินและทองบนคน

เต้นาบคักมิชดาผู้หนึ่งอายุได้ สิบหกปี เพราะเหตุชนนท่านเต้นาบคัก
 กตบมาถึงเรือนแล้วจึงคักคิดว่า บัณฑิตบุรุษนมบัญญัติยังบุรุษไค มอุปการ
 แก่เรามากนัก เราจักให้ โภคสัมบัตและชิดาแก่บัณฑิตบุรุษนน แมคื่อ
 ไปภายหน้า สรรพอนครายจรม้แก่เรา เขาจักช่วยคักปิดเปิดองเราให้

พันอันตรายได้ คิดแล้วให้นำเอาช่างมาทำเชือก ชนเอาทรัพย์สมบัติ
 ชนวางไวบนหลังช้าง เชิญนางธิดาให้ จนประจำคอช้างแล้วมอบ ให้แก่
 บัณฑิตบุรุษ ๆ นนคิดว่า พระราชาของเราพระองค์อนาถานัก แม่
 หลึงรักคนหนึ่งก็ไม่ทำเวรยาวัจจกรรม เราจักถวายธิดาเสนาบดีแด่
 พระราชา คิดแล้วยกกธิดาเสนาบดีถวายพระราชาเลย

ครั้นอยู่ต่อมา พระราชาในพระนครนั้นถึงทวงศดลวงไป พระราช
 โอรสของพระราชาหามี่ไม่ มีแต่ราชธิดาองค์หนึ่ง ชาวเมืองมีเสนาบดี
 เป็นต้น ช่วยกันทำการปลงพระศพเสร็จแล้วจึงปรึกษากันว่า พระนคร
 ใดไม่มีพระราชาครอบครอง พระนครนั้นห้ามความมาสู่กล้าราญไม่
 พระราชโอรสของพระราชาพวกเราหามี่ไม่ มีราชธิดาอยู่องค์หนึ่ง ชื่อว่า
 สตรีมีใจอ่อนแอไม่ควรจะให้ครองราชสมบัติ พวกเราจะไต่พระราชาที่ไหน
 ได้ เสนามาตย์บางพวกพูดกันต่าง ๆ ว่าจะให้อภิเษกเสนาบดีเป็นพระ
 ราชา บางพวกจะอภิเษกบุโรหิตและบุรุษศึกษาคดให้เป็นพระราชาหากถง
 กันไม่ บุโรหิตจึงปรึกษาร่วมกันว่า ควรปล่อยปลัดสรไป คนใด
 มีบุญปลัดสรก็จะไปถึงคนนั้น เราจักพร้อมกันอภิเษกผู้นั้นให้เป็นพระราชา
 ปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้วก็ปล่อยปลัดสรไป

ปลัดสรทำปทักษิณมณฑลเที่ยวแล้ว แล่นไปหยุดที่บาทมุดบัณฑิตา
 มาตย์ณค้ำถานัน บัณฑิตามาตย์ คิดว่าพระราชาของเรายังมีอยู่ เรา
 จะยังไม่ชนครองราชสมบัติ เราจักเชิญพระราชาให้เสด็จชนปลัดสรไป
 คิดแล้วก็เชิญพระราชาให้เสด็จชนปลัดสรไปยังราชนิเวศน์ มหาชนทั้งปวง
 พร้อมกันอภิเษกพระราชา กับราชธิดาและเสนาบดีธิดาให้เป็นอัครมเหษี

พระราชาทรงตั้งบัณฑิตตามาคย์ ให้เป็นอุปราช ให้วินิจฉัยตามาคย์เป็น
เสนาบดี ให้นำช่างทองเป็นตำแหน่งที่ผู้รักษาพระคตัง ตั้งพลวตามาคย์
เป็นแม่ทัพบังคับกองพลโยธา

คตฺมา เพราะเหตุการณคตงนนั้น ความคบผู้เป็นบัณฑิตยอมให้ ได้
ประโยชน์กิจดองอย่าง คือประโยชน์คนและประโยชน์คนอื่น อนึ่ง
ความคบคนผู้ มบัญญัติ ย่อมจะนำมกตดองตถานคตมกตชาติคตและ
มกตชาติหน้ามาให้ ผู้ใดคบบัณฑิตอยู่ คุณคือคบบัณฑิตยอมนำ
ซึ่งความดีขมาให้แก่ผู้นั้น เหมือนกันกับโชติมานพและพาหุตราชา เรื่อง
ราวพาหุตราชนพระ โปราณจารย์ท่านกล่าวไว้ดังต่อไปนี้ว่า

ได้ ยินว่าในกาลปางก่อน มีพราหมณผู้หนึ่งชื่อวิชรุมบัญญัติแหตม
หตัก วิชรพราหมณ มีบุตรคนหนึ่งชื่อโชติมานพแต่ยงหนุ่มนัก ชาติ
ภูมิของวิชรพราหมณอยู่เมือง โกลไต้ย วิชรพราหมณเป็นพ่อค้าเรือดำเกา
เป็นใหญ่กว่าพวกพาณิชย์หารอย ได้พร้อมกบพาณิชย์หารอยไปค้าขาย
ยังนานาประเทศ คราวหนึ่งเรือห้าดำแล่นหลงไปถึงปากน้ำพหตนครจอดอยู่
ททาพร้อมกันทงห้าดำ วิชรบัณฑิตมีโรคเกิดขึ้นในระวางนั้น

ชาวเมืองพหตนครเห็นเรือพ่อค้ามาจอดอยู่ดงนั้น ปรึกษากันว่า
เรือมาจอดอยู่มาก พวกชาวเรือจะมาให้พวกเราลำบากมาก เมืองเรา
ก็ถึงความคับแค้นมเขาแพงเป็นคต ปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้วจึงเขา
เผ่ากราบทูลพระราชว่า ข้าแต่เทวดา พวกนาวาทงปวงน่าจะมาเป็นปัจจา
มิตรต่อพระองค์ ๆ จึงบังคับคนในเรือชนด้อยให้หมดทงไว้แต่เรือเปล่าเกิด

๔ สุรพิภชาดก

พระเจ้าชา^{๒๒} พระราชาจึงรับสั่งให้คนขนเสื่อจากเรือ^{๑๕} และให้ปล่อยเรือ^{๑๕}
 อยู่เปล่า ๆ ตามคำชาวเมืองกราบทูลคะนน^๒
 ครนอยู่ต่อแต่นั้นมา^๒ วิชูรบณทัตคนนหายอาพาธแล้วรำพึงไปว่า^๒
 เราก็คิดอุบายรวบรวมทรัพย์ของเราเอามาซื้อขายให้จนได้^๒ คิดแล้วจึง^{๑๕}
 สั่งบุรุษคนหนึ่งว่า^{๑๕} ท่านจงพาภรรยาของเราพร้อมทั้งเครื่องแต่งตัวราคา^๒
 ประมาณพันกหาปณะ^{๑๕} ปล่อยเรือไว้ในเขตศัพทพราหมณ์คนหนึ่ง^{๑๕} แล้ว^{๑๕}
 จึงเปิดเครื่องแต่งตัวซ่อนไว้ในทิมหญ้าชนรก ๆ^{๑๕} บุรุษคนใช้นั้นก็ได้^{๑๕}
 จักการแล้วก็ตามคำวิชูรบณทัตสั่งทุกอย่าง^{๑๕}

วิชูรบณทัตคิดอุบายแล้วจึงเข้าไปเฝ้ากราบทูลพระราชว่า^{๑๕}
 ข้าแต่ท้าวดา^{๑๕} ข้าพระพุทธเจ้าทงหัดายเป็นพ่อค้ามาค้าขายยังเมืองของ^{๑๕}
 พระองค์^{๑๕} ประสงค์จะให้บ้านเมืองล่มมรณด้วยทรัพย์อันเกิดแต่ผลดินค้า^{๑๕}
 บदनภรรยาข้าพระพุทธเจ้าไปอาบนาททานทุกหายไป^{๑๕} ข้าพระพุทธเจ้าเที่ยว^{๑๕}
 ค้นหาทุกแต่ยังไม่พบ^{๑๕} คิดด้วยเกล้าว่าจะมีผู้ขายลักพาภรรยาข้าพระพุทธ^{๑๕}
 เจ้าไป^{๑๕} พระองค์จงทรงพระปรมาณัติโปรดให้ช่วยค้นหาเพื่อจะได้ภรรยา^{๑๕}
 ข้าพระพุทธเจ้า^{๑๕}

พระราชอาพหิตทรงสดับตงนจึงรับสั่งว่า^{๑๕} พ่อพราหมณ์เราไม่รู้เคย^{๑๕}
 ว่าพ่อค้าขายโดยตรง^{๑๕} ชาวเมืองเขาบอกกะเราว่าพวกเจ้าเป็นบัจจามิตร^{๑๕}
 เราคิดว่าพวกเจ้าจะมาชิงเอาเมืองของเราจริง^{๑๕} เราจึงให้เขาขนของที่^{๑๕}
 ต้องซื้อขายและสรพทรัพย์^{๑๕} ขนจากเรือ^{๑๕} เอาไปฝากไว้ในพระคตงหัดวง^{๑๕}
 ถ้าหากว่าเจ้าทงปวงเป็นพาณิชย์จริงไซ้^{๑๕} เราก็คิดคนของที่ซื้อขายและทรัพย์^{๑๕}
 ทงปวงให้แก่พวกท่านไป^{๑๕}

บัญญัติชาตก

ทรงตรัสอย่างนั้นแล้วจึงรับสั่งแก่อำมาตย์ว่า ท่านทั้งหลายจงชวน
 ขวายหาภรรยาของนายลำเภาให้จนได้ พวกอำมาตย์แยกย้ายกันไปตามหา
 ได้พบนาวิกภรรยาที่เขตต์ ทิมหนุวรก ๆ จึงพากันนำตัวมาถวายพระราชา ๆ
 ตรัสถามวิธูรบัณฑิตว่า ภรรยาของเจ้าเออะไรคิดตัวไปบ้าง ๆ พระ
 มหาราช ภรรยาข้าพระพุทธเจ้าแต่งเครื่องสุวรรณาดังการราคาประมาณพัน
 กหาปณะไปด้วย พระราชาตรัสถามนาวิกภรรยาว่า ใครพาเจ้าไปรู้จัก
 ตัวหรือไม่ ๆ พระมหาราช หม่อมฉันไม่ทราบเกล้า พระราชาจึง
 ตรัสถามอำมาตย์ว่า ท่านไปได้ตัวนาวิกภรรยาที่ตรงไหน ๆ พระมหาราช
 ข้าพระบาทไปพบตัวนาวิกภรรยาที่หนุวรก ๆ เขตต์ ทิมหนุวรก คนหนึ่ง
 จึงรับสั่งให้หาตัวพราหมณ์นั้นมาตรัสถามว่า เจ้าพาตัวนาวิกภรรยาไป
 หรือ ๆ พระมหาราช ห้ามได้ ๆ ที่ตรงนั้นเป็นเขตต์ ทิมหนุวรก ๆ
 พระมหาราช ที่ตรงนั้นเป็นเขตต์ ทิมหนุวรกของข้าพระพุทธเจ้า ๆ เออถ้ากระนั้นเจ้า
 หาพ้นจากโทษผิดไม่

เมื่อพระราชาหาตัวผู้ลักพาหญิงผู้นั้นไปไม่ได้ ได้พราหมณ์ผู้เจ้าของ
 ที่มาไต่สวน เมื่อจะทรงตัดสินความเรื่องนั้นจึงตรัสว่า ถึงแม้วาม
 บุรุษลักพานาวิกภรรยาไปซ่อนไว้ในเขตต์ ทิมหนุวรก ผู้ใด ผู้ใดไม่ปรากฏว่า
 เป็นผู้ลักพา คงได้คิดว่าเจ้าของที่ไม่รู้เหตุการณ์ถนัด ความชอบ
 ควรปรับเจ้าของที่ให้ ไซ้ทรัพย์หารอยกหาปณะเป็นสินไหม เพราะเจ้าของ
 ที่ไม่เอาใจใส่รักษาดูแลที่ของตนไว้ให้ดี เจ้าของที่ไม่เป็นโจรก็เหมือน
 เป็นโจรดุจเดียวกัน จึงให้สินไหมแก่นายลำเภาไว้ ๕๐๐๐ หนึ่งอำมาตย์

แต่ราษฎรผู้ได้โทษพวกพาดินชยว่าเป็นปัจเจกมิตรและโจร ชนเขาทรัพย์
 ตั้งของเขาชนเสียจากเรือ ความชอนควรปรับอำนาจด้วยแต่ราษฎรพวก
 ที่ยกโทษเขาเป็นดินใหม่ทว่าคุณ จึงให้ทรัพย์ทว่าคุณแก่นายดำเภาไว้ไป
 เพราะเหตุว่ายกโทษเขาโดยไม่มีความผิด ทรงวินิจฉัยเด็ดขาดแล้วจึง
 ให้ชนทรัพย์แต่ละสิ่งของชอชายที่เก็บรักษาไว้ในพระคตงนั้น มอบให้นาย
 ดำเภาตรวจนับรับเอาไปถ้วนทุกสิ่ง

กิริ ดั่งได้ดัดบับมาว่า พระเจ้ากรุงพหุตราษฎรมพระราชบิดาอยู่
 ห้าพระองค์ ทรงรูปวิสัยลักษณะเลิศนารี เป็นที่พึงพอใจของท้าวพระยา
 นานาประเทศ กิตติศัพท์ของพระราชบิดาทงห้านนเล็ดลอดทวไป มีพระ
 ราชาดำรงราชสมบัติอยู่ณพระนครชนพระองค์หนึ่ง ทรงดัดบับกิตติศัพท์
 ราชบิดาทงห้าางามนักประสงค์ใครใครได้มาเป็นมเหสี จึงให้ยกจตุรงค์
 เล่นเป็นกระบวณทัพ เล็ดจออกแต่พระนครไปถึงประเทศแห่งหนึ่ง จึงให้
 หยุดกองทัพตงกายมนไว้ ดัดแล้ว จึงรับสั่งให้จับจะชาบศวมมาตวหนึ่ง
 จะชาบศวมเมยมาตวหนึ่ง จึงให้เอาจะชาบทั้งสองใส่ในศวมุคคทงบิตฝ่า
 ตัศราประจำเดรัจแล้ว จึงทรงส่งอักษรสั่งให้ราชทูตนำศวมุคคทงบิตฝ่า
 ทงไปถวายพระเจ้ากรุงพหุ ต้าเนาศวมุคคทงบิตฝ่าด้นนนมความดงนว่า
 พระเจ้าพหุตราษฎร ถ้าหากว่าพระองค์ทรงพระปรีชาไซริ์ เสิญพระองค์
 แก่ศตบพิทกบัญหาของเราให้ ได้ บัดนี้เรายกจตุรงค์เด่นมาตอมเมืองไว้
 มากมายนัก ถ้าพระองค์แก้ปัญหาของเราได้ เราก็กทำบูชาแต่พระองค์
 ถ้าพระองค์แก้ปัญหาของเราไม่ได้ เราก็กยกกองทัพเขาคเมืองให้แตก

ทำตาย ให้พระองค์ทรงวินิจฉัยให้รู้ตัว จะชาบตัวเป็นคนตัวผู้ จะชาบ
ตัวเป็นคนตัวเมีย จะชาบตัวเป็นคนพิ จะชาบตัวเป็นคนของ

ราชทูตรับราชคำสั่งนักบวชผู้ของกำแต่เข้าไปในพระนคร แจ้ง
ความให้ อำมาตย์กราบทูลพระราช ๗ ประทานโอกาสให้ราชทูตเฝ้าแต่
ตรัสถามว่า แน่ะราชทูต ท่านมาแต่ไหน ๗ มหาราช ข้าพระบาท
เป็นราชทูตมาแต่เมืองอื่น ๗ ท่านมาเพื่อประโยชน์อะไร ราชทูต
นนจึงถวายราชคำสั่งแต่พระราช ๗ ทรงค่อยตราออกแต่ทรงอ่านดูภ
อักษร ทราบความตลอดแต่ก็หาทรงทราบศัพท์ปัญหาไม่ จึงรับ
สั่งให้อำมาตย์มาประชุมพร้อมกันแล้วตรัสถามศัพท์ปัญหานั้น อำมาตย์
ทั้งหลายพากันคิดตรึกตรองอยู่สองสามวันก็หาความรู้ความไม่ พระราชาจึง
เรียกมหาชนม้พวกแก่ ๗ เฒ่า ๗ เป็นต้นมาประชุมให้ คิดแก้ปัญหาอยู่ถึง
เจ็ดวัน ก็ไม่มีใครผู้ใดจะอาจแก้ปัญหานั้นได้

พระเจ้ากรุงพหุตรึงตรึงออกไป ระวังถึงวิชรุบณทิตนายดำเภา
ชนมาได้ว่า วิชรุบณทิตมปัญหาามากนักเราจักถามวิชรุบณทิตดู ดำริแล้ว
จึงรับสั่งให้หาตัววิชรุบณทิตมาแต่ตรัสถามว่า พระราชาองค์หนึ่งสั่ง
ราชคำสั่งนมาถามศัพท์ปัญหาว่า จะชาบตัวไหนเป็นคนตัวผู้ไหนเป็น
ตัวเมีย และจะชาบตัวไหนเป็นพิศวไหนเป็นของ เราไม่รู้จะแก้ปัญหาชน
อย่างไร พ่อบณทิตอาจแก้ได้หรือไม่ ๗ ข้าแต่เทวดา ข้าพระพุทธเจ้าอาจ
แก้ได้ ๗ เรายังเชื่อไม่ได้ เพราะไม่มีพระยานหัตถ์ฐาน ๗ ถ้ากระนั้น
พระองค์จึงให้ ทำพดกรรมแต่บูชาสักการ ทำให้เทวดาเป็นพระยานก่อน
ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะกราบทูลถวายต่อภายหลัง พระราชาจึงรับสั่งให้ทำตาม
คำวิชร

วิชฌุรบัณฑิตพรหมณ์ เมื่อจะขอให้เทพดามาเป็นสักขีพยานจึง
 กล่าวว่ ข้าแต่เทพดาเจ้าทั้งหลายผู้เจริญ ขอเชิญเทพดาผู้รักษาเค็ดฉัตร
 แดะรักษามหาปราสาท ขอจงเป็นทพพยานแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด ข้าพเจ้า
 กล่าวคำสัตย์จริงแล้ว ขอเทพดาทั้งหลายจงให้สาธุการพร้อมกัน ถ้าหากว่า
 ข้าพเจ้ากล่าวคำไม่จริงแล้ว ขอเทพดาทั้งหลายจงทำโทษแก่ข้าพเจ้าเถิด
 กล่าวดังนี้แล้วจึง ค่อย คราประจำเปิด ต้มูกค้ทองแล้วปล่่อยจะซาบต้องตัว
 ออกมา วิชฌุรบัณฑิตตรวจตราแล้วจึงกราบทูลว่า พระมหाराช จะซาบ
 ศนวนค์ฤษะและหางใหญ่กลางควดบเบนศวมุ จะซาบศนวนค์ฤษะและหางดบ
 กลางควใหญ่เบนศวมเยย พระมหाराช จะซาบศวมค้เศรไปหน้าเบนพ
 จะซาบศวมค้เศรไปทหลังเบนนอง เชนวมอช ให้พระราชาทอดพระเนตร
 เห็นปรากฏทวกัน ขณะนั้นเทพดาทั้งหลายมเทพดารักษาเค็ดฉัตรเบนศน
 ก็ไปรยนานารัตนบุบฉาและให้สาธุการเป็น โกลาหล ราชทูตเห็นอค้จรรย
 ดงนนแล้ว ก็ถววยม้งคมตลกดบมายังกองทัพ กราบทูลขอความทงปวง
 ให้พระราชาของศนทรงทราบ พระราชานนจึงส่งทองคำห้าร้อยไปประทาน
 แก่วิชฌุรบัณฑิตแล้ว ก็ให้ยกกองทัพล่ค้จกดับไปยังพระนครของพระองค์
 พระเจ้ากรุงพหุลาชฏูร ประทานทองคำ พันหนึ่งแก่ วิชฌุรบัณฑิต แล้ว
 ครดีถามว่า พ่อนายดำเกา เจ้ารู้จักความขอเหต่านใดดววยอย่างไร ๆ
 พระมหाराช ข้าพระบาทรู้ตามโบราณธรรม ๆ โบราณธรรมนนเบน
 อย่งไร ๆ เร่องราวนิทานเก่าแก่มอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าจะเล่าถววยให้
 ทรงฟังดังค่อไปนัว่า

อดีตเต เอโก ราชา โกรพโยนาม โกรพยนคร ราชย์ กาวดี
 ในกาลที่ล่วงมาแล้วแต่หลัง ยังมีพระราชองค์หนึ่งพระนามว่าโกรพย ดำรง
 ราชสมบัติอยู่ณ โกรพยนคร ทรงเห็นโทษกามคุณทั้งห้าใคร่จะทรง
 ผนวช ทรงรับสั่งหาตัวราชโอรสสองพระองค์มาแล้ว ใคร่จะมอบราชสมบัติ
 ให้เชษฐโอรส ทรงตั้งสอนโอรสทั้งสองว่า พ่อทั้งสองจะไปบ้านเมืองใด
 ผู้พึงเดินไปข้างหน้า ผู้นองจึงเดินตามไปเบื้องหลัง ผู้พี่เมื่อจะนั่งจึงนั่ง
 เบื้องหน้า ผู้น้องจึงนั่งอยุ่เบื้องหลัง ผู้พี่จึงครองราชสมบัติก่อน โบราณ
 ปวงณักรรมชอนและพ่อพึงรักษาไว้ให้ด้อย่างละต่างเคยเป็นอนชาติ พระราชา
 ทรงตั้งสอนสองราชโอรสแล้ว ก็เสด็จออกแต่พระนครไปป่าหิมพานต์
 ทรงผนวชเป็นดาบศ ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับปวงณักรรมมาอย่างนจิงทราบ
 เกด่าในบัญญัติชอน วิชฐบณัตกกรรมทุกถวายเป็นอันแล้ว จึงนำอุทาหรณ์
 ชอนมาเล่าถวายเป็นอีก มีความดิงแจจตอไปนว่า

อดีตเต เอโก มานโว ๑ ๓ ๑ ปพพชฐิ ในกาลที่ล่วงมาแล้วแต่
 ปางหลัง ยังมีมานพคนจนผู้หนึ่ง เมอบตามารดาถึงกาลล่วงไปหมดแล้ว
 ออกไปป่าหิมพานต์ สร้างอาศรมไว้ ใกล้สระโบกชวณัหลังหนึ่งจึงบวชเป็น
 ดาบศเจริญพรตพรหมวิหารอยู่ทนน มีจะชาบทองแก่ตัวหนึ่ง ค่ายไปตาม
 ริมขอบสระพดัดตกลงไปในน้ำ ปดัวหนึ่งพบเขาเอากามหนับจะชาบนั้นไว้
 คองการจะกินเป็นอาหาร จะชาบนั้นเห็นพระดาบศย่นบ้วนปากอยู่ที่ขอบสระ
 จึงร้องให้ชวย ด้วยถ้อยคำวว่า พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ขอผู้เป็นเจ้าจงให้
 ชวตทานแก่ข้าพเจ้าด้วย พระดาบศเห็นปลาตายลอยอยู่คัวหนึ่ง จึงจับ
 ปลาตายนั้น โยนให้ผู้ ปูนันจะชาบเลยหนับเอาปลาตายเขาไว้ พระดาบศ

จึงเอาจะชานนไปเตยงไว้ ทอาศรม จะชานนเมทองแก่จวนตูกจะออก
 จึงบอกพระดาบศว่า พระผู้เป็นเจ้าของกรรณาหาไม้กระบอกให้ข้าพเจ้าสำหรับ
 จะได้ออกตูกสักอันหนึ่งเถิด พระดาบศจึงเอาไม้ไม้ทำกระบอกให้จะชาน
 จะชานออกตูกมาสองตัวเป็นตัวผู้หนึ่งตัวเมียตัวหนึ่ง จะชานแม่นนพาดูก
 ต้องตัวไปหาอาหารกินณสำนักพระดาบศ ๆ จึงถามแม่จะชานว่า ตูกตัวไหน
 เป็นพ่อตัวไหนเป็นน้อง แม่จะชานบอกพระดาบศว่า ตูกที่เดิรหนานเป็นพ
 มค์ษะและหาง โตกกลางตัวตบเป็นตูกผู้ ตูกที่เดิรหลังเป็นน้องมค์ษะ
 และหางตบกลางตัวของเป็นตูกเมีย

วิชรบัณฑิตกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทราบเกล้าโบราณปเวณัชรรม
 มาอย่างนี้ แลวจึงถวายบังคมลากลับออกไป ชาวพระนครมาอาศัย
 เป็นตูกให้สำเร็จการเลี้ยงสัตว์นั้นหวนไหว พวกพาดินชยพากันขายดินค้าและ
 รวบรวมทรัพย์ ได้แล้ว จึงเคลื่อนนาวาออกจากปากน้ำนั้น แล่นเรือไปยัง
 นครที่อยู่ของตน เมื่อวิชรบัณฑิตกลับไปถึงบ้านเมืองของตนแล้วออก
 ไม่นานเท่าไรพยาธิได้เบียดเบียนพิภพไถลจะตาย จึงเรียกตูกชายยอดรักชื่อ
 โชติกุมารเข้ามาสั่งว่า พ่อตูกรักของบิดา ๆ จักตายแน่หะ พ่ออยู่ภายหลัง
 ยังทำพานิชกรรมอยู่จงไปค้าขายยังเมืองอื่น ๆ พ่ออย่าไปเมืองพหตเดย
 เป็นอันขาด ชาวเมืองพหตมีมารยามาก โกงก็มากทำการโกหกมาก อนึ่ง
 พระเจ้ากรุงพหตมีพระราชบิดาหลายพระองค์ ตัวนทรงรูปดีวิจิตรงามเลิศ
 นึกหนา ทำวพระยาอื่น ๆ ต้องพระประสงค์องค์ราชบิดา สั่งราชค้ำนั้นไปถาม
 บัญหาอยู่ไม่ขาด เพราะเหตุนี้พ่อยังหนุ่มแน่นอยู่จำค้าบิดาไว้ พ่ออย่าไป
 เดย วิชรบัณฑิตสั่งสอนตูกชายด้วยประการฉะนี้แล้วกทำตายชนธัตถวงไป

ครั้นอยู่ต่อมา ไชติมานพนั้นเจริญวัยใหญ่กล้าถึงความเป็นบัณฑิต
แล้ว ได้เป็นนายพ่อค้าสำเภายิ่งใหญ่จึงคิดชนได้ว่า บิดาของเราเมื่อใกล้
จะตายสั่งเราไว้ว่า เจ้าจะไปค้าขายยังเมืองอันกึ่งไปเกิด ยกเสียแต่เมือง
พหุทเจ้าจงอย่าไปเลย ก็เมืองพหุทนั้นมันเป็นอย่างไร เราจักตองไปดู
ให้รู้แน่ด้วยตนเอง ไชติมานพจึงให้จัดแจงนาวาบรรทุกสินค้าเต็มแล้ว
แล่นนาวาไปจนถึงเมืองพหุทหยุดนาวาจอดไว้ ที่ท่าเรือบริษัทยา

ก็ในกาลครานั้น นกยางเท่าแดงตัวหนึ่งเคียวเดียวบริษัทยาเข้ามาเที่ยว
หาอาหาร ไชติมานพจึงนกยางนั้นด้วยตูกศรตาย จึงเอานกยางนั้น
มาได้ไว้ในเรือ มีบุรุษผู้หนึ่งฉลาดพูด เห็นไชติมานพจึงนกยางตายเอา
ไปได้ไว้ในเรือ จึงวิ่งมาโจทก์ไชติมานพว่า เหตุไรท่านจึงมายิงนกยางบิดา
ของเราตาย ถ้าตบนั้น มีบุรุษคนหนึ่งเข้าไปหา ไชติมานพแล้วถามว่าเนาะ
นายสำเภา ท่านเป็นตูกของใคร ๆ เราเป็นตูกวิรุณบัณฑิต ๆ เออดีหะ
เนาะนาวิกะ บิดาของท่านได้ชุดบ่อทรายแล้วยมเอาแก้วมณีของเราซึ่ง
ฝังทรายไว้ไป แก้วมณีนั้นราคาค่าควรเมืองหนึ่ง ถ้าตบนั้น มีบุรุษ
คนหนึ่งเข้าไปหา ไชติมานพแล้ว โจทก์อีกว่า เรามีตูกคู่กรชาวอยู่ตัวหนึ่ง
บิดาของท่านเห็นตูกคู่กรนั้นเข้าพูดกะเราว่า เนาะสหาย เราจะขอยม
ตูกคู่กรชาวตัวนั้นไปประสมกับตูกบ่ที่เกาะโน้น ภายหลังจะกดับเอาตูก
คู่กรชาวมาคืนให้ ตูกคู่กรชาวของเราตัวนั้นราคาค่าควรเมืองหนึ่ง บदनบิดา
ของท่านทำตายชนธเดียวแล้วไม่กดับมาเมืองนี้ได้ ก็ตัวท่านเป็นตูกชาย
เหตุไรท่านจึงไม่เอาตูกคู่กรชาวตัวนั้นมาให้เรา เราจะจับตัวท่านไว้ ถ้าตบนั้น
มีบุรุษตาบอดข้างหนึ่งไปหาไชติมานพโจทก์เข้ามาอีกว่า บิดาของท่านยมเอา

จักขุของเราไปข้างหนึ่ง เหตุไรบิดาท่านจึงไม่มาเล่า ก็คือท่านเป็นลูกชาย
มาแทนตัวบิดาแล้ว เรายกเอาจักขุของเรา ท่านจึงให้จักขุของท่านแก่เรา
ณกาลบัดนี้

บุรุษดีคนจึงพากันไปเฝ้าพระราชินี กราบทูลเล่าความทั้งปวงถวาย
พระราชินีให้ทรงทราบ

พระเจ้ากรุงพหุสดีดับแล้วดำริว่า วิชฌิตบิดาโชติมานพนั้น
มีอุปการแก่เรามาก ได้ช่วยแก้คับทกปัญหาไว้ครั้งหนึ่ง ถ้าหาก
ว่าวิชฌิตบิดามีได้ช่วยแก้คับทกปัญหาไว้ บ้านเมืองเราก็จะถึงความ
วิบัติแห่งหนึ่งทำตายไป ฝ่ายโชติมานพเล่าก็คิดซนได้ว่า ถ้อยคำของบิดา
เราสั่งไว้นั้นจริงทีเดียว ก็เมื่อเป็นเช่นนั้นเรายกตัวแดงซึ่งความที่เรานั้น
บัณฑิตให้จนได้

ลำดับนั้น พระราชินีจึงรับสั่งให้หาตัวโชติมานพเข้ามาแล้วตรัสถาม
ว่า มานพ เจ้าชื่อไร ๆ ข้าแต่เทวดา ข้าพระพุทธเจ้าชื่อโชติมานพ ๆ เจ้า
เป็นลูกใคร ๆ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นลูกวิชรพราหมณ์ ๆ บิดาของเจ้าเขาไปไหน
จึงไม่มา ๆ บิดาข้าพระพุทธเจ้าทำตายซนซี้ดแล้ว ก็แต่ในกาลเมื่อบิดา
ใกล้จะตายนั้น บิดาข้าพระพุทธเจ้าสั่งไว้ว่า ไม่ให้ข้าพระพุทธเจ้ามาค้าขายที่
เมืองนบนอนชาติ ข้าพระบาทมาครั้งนั้นเพื่อจะสอบดูว่า จะเป็นอย่างไร

พระเจ้ากรุงพหุสจึงตรัสถามว่า แน่ะ โชติมานพ บุรุษผู้นั้นเป็น
โจทก์ฟ้องเจ้าว่าชานกยาง เจ้าชานกยางเท่าแดงจริงหรือ ๆ ข้าแต่เทวดา
ข้าพระพุทธเจ้าชานกยางจริง ๆ บุรุษผู้ โจทก์เขาว่าชานกยางนั้นเป็นบิดาของ
โจทก์ เหตุไรเจ้าจึงชานกยางผู้ บิดาโจทก์เสียแล้ว ๆ พระมหाराชเจ้า

ข้าพระพุทธเจ้ามาจริงแต่หาได้ ก็นนกกยางนนไม้ ๆ เจ้าชานกยางนนด้วยเหตุ
 อย่างไม่ ๆ นกยางนนเป็นบิดาของ โจอทกกดหะ แต่ นกยางนนกนบิดา
 ของข้าพระพุทธเจ้าก่อน โจอทกทำไมไม่ห้ามได้ ข้าพระพุทธเจ้ามาดีตัว
 เตรีจฉาน นกยางชามนุษย์ผิดกัน พระองค์จึงปรับเอาราคานกยางกะข้าพระ
 พุทธเจ้า นกยางชามบิดาข้าพระพุทธเจ้า พระองค์จึงปรับราคามนุษย์แก่บุตร
 นกยางให้ข้าพระพุทธเจ้า

พระเจ้ากรุงพหุตั้งตรัสถามไซตีมานพว่า นกยางนนกนบิดาของเจ้า
 ใครเห็นเป็นพะยานบ้าง ๆ ข้าแต่เทวดา ความเรื่องนี้อาศัย โจอทกจึงเกิด
 ขึ้น เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงถามพะยานฝ่าย โจอทกก่อน พระราชารับสั่ง
 ว่าจริงแล้วตรัสถาม โจอทกว่า โจอทกกล่าวว่ นกยางเป็นบิดา โจอทก ๆ มี
 พะยานหลักฐานอย่างไร โจอทกนิ่งไปไม่อาจจะพูดต่อไปได้ พระราชา
 จึงถามไซตีมานพว่า เจ้ากล่าวว่ นกยางนนกนบิดาของเจ้า ใครเล่า
 เป็นพะยานรู้เห็นเจ้าจึงบอกแก่เรา ๆ พระมหाराช บิดาข้าพระบาททำความ
 ดีเหนือพระองค์ จำนงจิตตผกพนธอยู่ในเมืองน ครนจุดจุดตแต่ดมาเกิด
 เป็นปลาอยู่ที่ท่าเรือจอดเมืองน นกยางคवनกนปลาผู้ บิดาข้าพระพุทธเจ้า
 เพราะเหตุนี้ ข้าพระพุทธเจ้าเลยใจจึงชานกยางนนเลย อาศัยเรื่องนเป็น
 มูลเหตุ ข้าพระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่ นกยางนกนบิดาข้าพเจ้า ด้วยประการฉะนี้

ราชา ค อฏฐ วิวินิจฉัยว่า (๑) พระเจ้ากรุงพหุตั้งทรงตัดสินความ
 เรื่องนนว่า ดูกรบุรุษโจทก ท่านกล่าวจ้ นิด โจอทนาหาโทษเอาเท็จมาได้

(๑) พระราชวินิจฉัยก่อนไปถึงหน้า ๒๘ บรรทัดที่ ๓๕ เป็นความ
 เก่าท่านเรียงไว้ปนอยู่กับภาษาบาลีผูก &

แก่โชติมานพ ด้วยมีมุพหิจิตต์ เหตุด้วยโลกเจตนาปรารถนาจะใคร่ได้ ดิน
 ใหม่ จึงประกาศแก่ข้าราชการว่า ดูกรเสนามหาอำมาตย์ ท่านจงพิศ
 กฏหมายไว้ ถ้าบุคคลพึงร้องโจทนาเหมือนความคุณ ถ้าแะมานพประ
 หารชวตบตาคุณ นเบนมนุษย์จริง จึงให้มานพไซ บิดาเจ็ดคน อนึ่งจะได้
 บิดามาแต่ทดังรือเด่า ให้ปรับเอาทรัพย์เป็นมูลค่าบุรุษเจ็ดเท่า บิดน
 คำใจทกว่านยกยางเป็นบิดา ถ้ามีสักขพะยานจริงอันมานพนึ่งให้ถึงกาละ
 ให้ปรับเป็น ๔ เท่าคือเป็นดินใหม่สองเท่าเป็นพินัยสองเท่า ถ้านกแะ
 ลัดวกกลางบ่าไซลัดวเดียว ให้ปรับเอาผู้ โจทกัถวหนึ่งตามราคาแห่ง
 ลัดวน้อยตามน้อยใหญ่ตามใหญ่ ถาลัดวเดียงคอบเม็ดโกแะลัดกรอัสตร
 ช้างโคกระบือเป็นอาทิ ให้ปรับเอาดินใหม่ลัดส่วนพินัยลัดส่วนลัดมควรแก่
 ราคา บิดนบุรุษผู้ นกถาวกว่านยกยางเป็นบิดา แะมีผู้มาชำนกยางผู้ บิดา
 เดี่ย จึงลัดบสักขทพะยานกัไม่ได้ ให้ปรับเอาราคามนุษยนันตงปรับเป็น
 ดินใหม่แปดลัดส่วนพินัยแปดลัดส่วน ดินใหม่นันให้แก่โชติมานพ อนึ่งซึ่ง
 โชติมานพยิงนยกยางเดี่ยจริง ให้โชติมานพนันไซราคานยกยางแก่บุรุษ โจทกั
 คืดเป็นราคาโกให้กำหนดกฏไว้เป็นกิตติกา เพื่อจะรักษาแผ่นดินสืบไป ๆ
 พระเจ้ากรุงพหตทรงคัตดินความดงนแแล้ว จึงทรงครัตพระคาถา

นว่า

ทาสกั เวชยาจจุจา	หตุถิอัสลัด โคนมหิตา
ทวัคฺคณั ลีณจั คณฺหตุ	เจ อณฺณลัด มาตา บิดา
ลัดมณพฺราหฺมณา ลัดถวา	คลัดลัด ชีวี่ คณฺหาตุ
เจ ชีวี่คั อาตยา จ	ลัดลัดลัดกหาปณั คณฺหาติ

ความว่า บุคคลผู้ใดฆ่าทาสและคนใช้ของเขา หรือฆ่าช้างม้าโคกระบือของเขา ให้ปรับผู้ฆ่านนเอาราคาทาสคนใช้และราคาช้างม้าโคกระบือขนนตั้งปรับเป็นเงินใหม่สองเท่า ถ้าหากว่าผู้ใดฆ่ามารดาบิดาของผู้อื่น และล้มตนพราหมณผู้มศีลไซ้ ให้ประหารชีวิตผู้ฆ่านนเสีย ถ้าหากว่าผู้ใดต้องประหารชีวิตตนนยังอาตยต่อชีวิตอยู่ไซ้ ให้ปรับเอาทรัพย์พนกหาปณะเรียงตัวไป ๆ

ต่อแต่นั้นไป พระเจ้ากรุงพหตเมื่อจะทรงถามความเรื่องอื่นต่อไปจึงตรัสว่า แน่ะนายดำเถา บุรุษคนนั้นเขา โจทกว่าบิดาของเจ้ายมเขาแกวมณฑ โจทกผงไว้ ทหตุมทรายมंनाไปหานำมาคืนให้ โจทกไม่ เรืองนเบนอย่างไรงั้น โชติมานพจึงกราบทุดเกล้าว่า พระมหाराช บิดาข้าพระบาทเขาแกวมณฑที่ถ่ายนำพดไปต่างหาก บุรุษ โจทกผู นออ้างว่าเป็นเจ้าของแกวแต่จวงวดนำให้แห่งหมคก่อน เมื่อวัดกระแ่นนำแห่งใด ข้าพระพุทชเจ้าจกเขาแกวให้ โจทกต่อภายหลัง พระราชาทรงฟังแล้วจึงบังคับโจทกว่า เจ้าจงไปวัดกระแ่นนำให้แห่งเล็กก่อน โจทกก็ไปพะยายามวัดกระแ่นนำก็มออาจจะให้นำแห่งใด จึงกลับมาทดพระราชาว่า ข้าพระพุทชเจ้าไม่สามารถวัดนำให้แห่งใด ข้าพระพุทชเจ้ากล่าวคำเท็จมิจริงพระเจ้าชา

พระเจ้ากรุงพหตทรงตรัสปริภาษ โจทกว่า เจ้าคนพาดหาบัญญัติมิได้ อยากจะได้ทรัพย์เขาด้วย โลกเจตนา หากจกประมาณตนไม่ รู้แต่จะได้โทษให้ผู้อื่นมายเดียว หากจกโทษซึ่งจะมาถึงแก่ตนไม่ แล้วพระองค์จึงดำรัสสั่งเส่นามาตย์ให้จารึกพระราชกิตติกกกำหนดกฎหมายว่า (๑) ถ้าผู้ใดจำโนด

(๑) พระราชวินิจฉัยตอนไปถึงหน้า ๓๑ บรรทัดที่ ๑๐ เป็นความเก่าท่านเรียงไว้ปนกับภาษาบาลีผูก ๕

17/06/2564

โจทก์ว่ากล่าวหาโทษท่าน ด้วยวัตถุสิ่งของทองเงินแก้วแหวนอันใดก็ดี
 จงเอาวัตถุที่หาตั้งปรปเป็นทวัคคุณ ถ้าเป็นตั้งโจทก์ให้จำเลยใช้เป็นทวั
 คุณแล้วปรปเป็นพินัยหดวงเป็นทวัคคุณ คิดเขาเป็นตั้งเท่าด้วยกัน อนึ่ง
 บรุษผู้ฟ้องหาโทษ โสติมานพต่อคำควรด้วยเมืองเรา โสติมานพเป็น
 ทุคตเชญใจจะได้เมืองไหนมา ถ้าจะให้เอาแก้วจะได้แก้วไหนมา จงให้บรุษ
 โจทก์นี้ไปกราบแทบเท้า โสติมานพ อภิวันทนคำรพอันขอโทษ แล้ว
 ให้ปรปเอาดินใหม่แต่เครื่องเงินควรราคาพันเงินหนึ่ง เครื่องทองควรราคา
 พันทองหนึ่งเครื่องนากควรราคาพันนากหนึ่ง เครื่องแก้วควรราคาพันทอง
 หนึ่ง ถ้าไม่ได้ของดังนี้ ให้ยอมลงเป็นทาสแห่ง โสติมานพทั้งมารดาบิดาพี่
 น้องกับทงตอญ โจทก์

พระเจ้ากรุงพหุททรงตัดสินความดังนี้แล้ว จึงทรงตรัสพระคาถานว่า

โย ปรโทส โจเทติ คสฺส วจัน อสจฺจ
 คํ วตฺถุ ฅปีคํ โหติ ทวัคคุณํ สึญจัน คณฺหาติ

ความว่า ผู้ใดโจทก์กล่าวโทษผู้อื่น ด้วยวัตถุสิ่งของอันใดก็ดี
 คำหาของโจทก์นั้นหาจริงไม่ ให้เอาวัตถุสิ่งของที่หาตั้งปรปเป็นดิน
 ใหม่ทวัคคุณให้แก่จำเลย

ต่อแต่นั้นมา พระเจ้ากรุงพหุทเมื่อจะทรงถามความเรื่องอื่นต่อไปจึง
 ตรัสถาม โสติมานพว่า แน่นายล่าเรา บรุษผู้โจทก์ว่าบิดาของ
 เจ้ายมเอาจักษุของโจทก์ไปข้างหนึ่งแล้วหาเอาถับมากันให้โจทก์ไม่ความ
 ซอนจริงหรือหาไม่ ๆ พระมหाराช ถ้าหากว่าบิดาข้าพระบาทเอา
 จักษุข้างหนึ่งของโจทก์ไปจริงไซ้ ข้าพระบาทผู้เป็นบุตรจะใส่จักษุให้

โจทก์แทนบิดา ก็แต่ว่าพระองค์จึงให้โจทก์ควักจักษุเก่าของตนออกมา
 วางไว้ก่อน ข้าพระบาทจักเอาจักษุทั้งสองของข้าพระบาทได้ในจักษุรูป
 แห่งโจทก์ให้ บิดาข้าพระบาทเอาจักษุไปข้างเดียว ข้าพระบาทจะให้
 จักษุสองข้างแก่โจทก์ พระราชาจึงบังคับโจทก์ว่า แน่ะโจทก์ จักษุ
 ของเจ้ามขางเดียว อีกข้างหนึ่งห้ามไม่ เบ้าตาของเจ้าจึงตน เพราะเหตุ
 นั้นเจ้าจึงควักจักษุทั้งสองของเจ้าออกมาวางไว้ตรงหน้า โจทก์ตาบอด
 นนกล่ดงกถวจิงกราบทูลว่า พระมหाराช ข้าพระบาทไม่อาจควักจักษุของ
 ข้าพระบาทได้ ๆ ไหนโจทก์กล่าวได้ว่า ได้ควักจักษุของตัวข้างหนึ่งให้วิรูป
 บัณฑิตบิดาจำเลยไป ๆ พระมหाराช ข้าพระบาทเป็นพาดกถาวมุสาว่า
 แกล้งยกโทษได้จำเลยถ้อยคำนั้นหาจริงไม่

พระราชาทรงฟังดังนั้น ทรงกริ้วใหญ่ได้ปริภาษาด่าว่า เจ้าโจทก์
 ตาบอดคนชั่วร้าย เจ้าตาบอดข้างหนึ่งก็เพราะปาปกรรมที่ตัวทำไว้ในชาติ
 ก่อน มาชาตินี้ยังซ้ำได้โทษเขาเจ้าจะมีเลวดยปาปกรรมมากจนอีกหรือ การ
 ที่เจ้าเอาโทษได้เขาเช่นนั้นก็เพราะอยากได้สินไหมเท่านั้น แล้วพระราชา
 จึงประกาศแก่เสนามาตย์ว่า บุรุษโจทก์ผู้กล่าวโทษได้ไซ้ติมานพผู้หา
 ความผิดมิได้ ขอนเป็นครุกรรมหนัก ธรรมดาจักษุไซ้จะไม่เป็นที่รัก
 ใครและจะไม่เป็นที่ชอบใจของใครเป็นอันไม่มี ตวนเป็นที่รักที่ยินดีชอบ
 ใจด้วยกันหมดทุกคน เพราะเหตุนี้ ท่านจงปรับโจทก์เป็นสินไหมที่ดูคุณ
 คือให้ตราคาในตาสองข้างเป็นทรพยขางละพัน เพราะเหตุนี้ ให้บุรุษ
 โจทก์ไซ้สินไหมสองพันแก่ไซ้ติมานพ กับให้โจทก์เสียทรพยอีกสองพัน
 เป็นพินัยหลวง ให้เสนามาตย์ทั้งปวงจารึกกำหนดกฎไว้เป็นราชกิตติกา
 เพื่อจะรักษาแผ่นดินต่อไป

ต่อแต่นั้น พระราชาเมื่อจะตรัสถามความเรื่องอื่นต่อไปจึงตรัสถาม
 โชติมานพว่า แน่ะนายสำเภา บุรุษคนนั้นเขา โจทก์กล่าวโทษบิดาเจ้าว่า
 วิชุกรพราหมณ์ยอมเอาลูกผู้กรเือกคตวหนึ่งของ โจทก์ไปนานแล้ว จนบัดนี้
 วิชุกรพราหมณ์ก็หาเอาผู้กรมาส่งให้ โจทก์ไม่ ความชอนยงจะเท็จจริง
 นั้นใด โชติมานพจึงกราบทูลว่า พระมหाराช บิดาข้าพระบาทเอาผู้กร
 เือกของ โจทก์ ไป ใคร ๆ จักได้ รเห็นเป็นพะยาน พระราชาจึงตรัส
 ถามโจทก์ว่า ใครเป็นพะยานของเจ้ามบางหรือไม่ โจทก์กราบทูลว่า
 คนอื่นไม่มีใครรูเรื่องน ภรรยาข้าพระพุทธเจ้าคนเดียว พระเจ้าข้า โชติ
 มานพจึงกราบทูลว่า เมียจะเป็นพะยานผู้ไม่ควร ผู้จะเป็นพะยานเมีย
 ก็ไม่ควร ปเวณธรรมบังคับห้ามไว้ผู้เมียเป็นพะยานกันไม่ได้ เพราะเหตุไร
 เพราะเหตุว่าผู้เมียยอมปลุกษาหาฤกันั้นอยู่เต็มอไป ฝ่ายโจทก์ก็จุนใจ
 นิ่งนงอยู่ โชติมานพจึงกราบทูลพระราชาว่า พระมหाराช โจทก์ไม่มี
 พะยานชอนนจงดไว้ก่อน แม่แตะพ่อผู้กรเือกคตวหรือไม่มี พระ
 ราช่าจึงตรัสถาม โจทก์ว่า แม่แตะพ่อผู้กรเือกคตวหรือไม่มี โจทก์
 ตอบว่าไม่มี พระราชาจึงซักถามโจทก์ว่า ถ้าเช่นนั้นเจ้าก็หาความได้เขา
 ไม่จริงนั้นแหละซี โจทก์ก็รับสารภาพแล้วนงอยู่
 พระราชาจึงทรงตัดสินความเป็นเด็ดขาดว่า บุรุษคนนั้นไม่ใช่โจร
 เหมือนโจรใครจะได้ สิ้นใหม่ถายเดี่ยว จึงเป็น โจทก์ฟ้องร้องกล่าวโทษ
 ผู้ชอนนหาความผิดมิได้ ดุกรเ็นามาตยทงหลาย ท่านทงหลายจง
 ปรับสินไหมแก่โจทก์ ผู้ นเลย เพราะเหตุว่า ผู้กรเือกคตวในตระกูลคน
 เชนใจไม่ ย่อมมิในตระกูลกษตริยหรือในตระกูลคนม่งมทรพยเป็นตน

ผู้กรเฝือกนับว่าเป็นสัตว์มงคลหรรษาคามีได้ ให้เอาราคาผู้กรตั้งปรับใหม่
เท่าราคาทรัพย์สินนับแต่นกหาปณะแห่งทองคำ แต่ฉบับต้นให้ปรับสินใหม่
โจทก์เป็นทรัพย์สินท่วคุณ และเจ้ารักถ้อยคำของเราไว้ ให้เป็นพระราชกิตติกา
เพื่อจะได้เป็นแบบรักษาแผ่นดินต่อไป ด้วยประการฉะนี้

ในกาลครั้งนั้นแล เมื่อ โสติมานพยังอยู่เมืองพหุทธธานี มกษัตริย์
ประเทศราชสามองค์ ทรงทราบว่าพระราชบิดาพระเจ้ากรุงพหุทธสามองค์
ทรงรูปร่างงามนัก พอพระเหตุทักจะใคร่ได้มาเป็นพระมเหสีนางละองค์
พระราชอาพระองค์หนึ่งประสงค์จะตั้งมุกขิกปัญหากับพระขำมรงค์สามวงไป
ถวายพระเจ้าพหุทธ พระขำมรงค์ดวงหนึ่งศีรษะผิงแก้วอันเกิดแต่ผิงสมุทร
พระขำมรงค์ดวงหนึ่งศีรษะผิงแก้วอันเกิดแต่ผิงสมุทร พระขำมรงค์
หนึ่งศีรษะผิงแก้วอันเกิดในป่าใหญ่ พระขำมรงค์สามวงนั้นราคาถึงแสน
ตำดั่งทองคำ แต่ทรงตั้งมุกขิกปัญหานางในแผ่นดินกระตาศ ใจความ
มุกขิกปัญหานามดังนั้นว่า

แน่แท้พหุทธราช บิดนเราผู้ประเทศราชได้ยกกำลังจตุรงค์เสนา
จะมารบเอานครของพระองค์ ๆ จงวินิจฉัยทายแก้หัวเหวนสามวงให้ รุชดี
ว่าชาติภูมิของแก้วเกิดที่ไหน ถ้าทรงวินิจฉัยไม่ได้ก็ให้ส่งราชบิดามาให้
เราคนหนึ่ง ถ้าแต่ละชาติชนไม่ยอมส่งราชบิดามาให้เรา เราก็ให้พวก
พลโยธาและจตุรงค์เสนาเข้าโจมตีนครของพระองค์ ให้ถึงมหาวินาศ แม้
พระองค์ทรงทราบแก้หัวเหวนได้ชัดเจนไซ้ เราก็ทำบุชาตั้งการแก่
พระองค์ ทรงตั้งตราศำสน์แล้วจึงประทับราชตัญจกรมอบราชศำสน์กับ
พระขำมรงค์สามวงให้ราชทูตไป ราชทูตรับแล้วก็เข้าไปยังนครพหุทธธานี

มีกษัตริย์ประเทศราชองค์หนึ่ง จึงทรงดิถีตมฤทธิกษัตริย์หาตั้งไปถวาย
 พระเจ้ากรุงพหุลมัง ลำเนาความในราชค้ำด้นนั้นก็เหมือนกันกับพระราชา
 องค์ก่อน เว้นแต่แถวค้ำรัชชะอำมรงค์นั้นต่างกนดงนคอ แถวค้ำรัชชะ
 อำมรงค์ดวงหนึ่งเกิดในวิบุตบรรพต แถวค้ำรัชชะอำมรงค์ดวงหนึ่งเกิดในนาค
 พิภพ แถวค้ำรัชชะอำมรงค์ดวงหนึ่งเกิดในสระค้อแผ่นดิน แถวค้ำรัชชะอำมรงค์
 ทงสามนั้นมราคาค้างแด่นค้ำดั่งทองคำ ชาติภูมิของแถวต่างกนอย่างน

มีกษัตริย์ประเทศราชอีกองค์หนึ่ง จึงทรงดิถีตมฤทธิกษัตริย์ไป
 ถวายพระราชาพหุลมัง ลำเนาความในราชค้ำด้นนั้นก็เหมือนกันกับพระราชา
 องค์ก่อน เว้นแต่แถวค้ำรัชชะอำมรงค์นั้นแปลกกนดงนคอ แถวค้ำรัชชะ
 อำมรงค์ดวงหนึ่งเกิดในดิเนรบรรพต แถวค้ำรัชชะอำมรงค์ดวงหนึ่งเกิดในดู่บรรณ
 บรรพต แถวค้ำรัชชะอำมรงค์ดวงหนึ่งเกิดในคิรินาถบรรพต แถวแต่ดะอย่าง ๆ
 มีราคาค้างแด่นค้ำดั่งทองคำ ชาติภูมิของแถวต่างแปลกกนอย่างน

คโย ทูตา ราชทูตทั้งสามพากันไปถึงพระทวารราชวังแล้ว จึงให้
 อำมาตย์กราบทูลพระราชาพหุลให้ทรงทราบ พระราชาพหุลทรงอนุญาต
 ให้ราชทูตเฝ้าแล้ว ราชทูตเหล่านั้นถวายบังคมทูลให้ทรงทราบแล้ว จึง
 ถวายราชค้ำด้นมฤทธิกษัตริย์หาตั้งกับอำมรงค์แก่ท้าวพหุลราช ๆ ทรงรับราชค้ำด้น
 แล้วให้ทำสักการราชทูตและให้ส่งกลับไป จึงเสด็จเข้าในราชนิเวศน์รับสั่งให้
 อำมาตย์มาประชุมปลุกษากันว่า ใครรู้จักชาติภูมิแถวหัวแหวนเหล่านั้นบ้าง
 อำมาตย์ทงหลายกราบทูลว่าไม่รู้จักทงนน แล้วทรงถามคตอดไปจนถึง
 หญิงชายชาวบ้าน ๆ ก็ห้ามใครรู้จักไม่ พระราชาพหุลทรงพระ โทมันต์

วิประดาปว่าเมืองเราจักพินาศเสียแล้ว เฝ้าแต่ปลุกษาหาวิธีออกันต์วงไปด้าม
วันแล้ว ก็หาได้อุบายคิดแก้ปัญหานี้ไม่

คราวนั้น พระเชษฐาราชธิดาองค์ใหญ่พระนามว่า ไชติเทวีมีบัญญัติ
มากกว่า เห็นพระราชบิดาทูลขอโทมนัสจึงทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เทวดา
พระองค์ใดทรงถาม ไชติมานพแล้วหรือ พระเจ้าข้า แล้วพระนางเชอ
จึงกล่าวพระคาถานี้ว่า

อิเม ทณฺหา

ทุปฺปญฺชาตिका

กุโธ ชานิสฺสนฺติ

อุบายิ วริ

ไชตินามิ กุมาริ

นาวิกิ

รูปฺปญฺญาตมฺปนฺนํ

ปฺจฺจสฺสํ

ความว่า คนชาติบัญญัติโง่เขลาเหล่านี้ ที่ไหนจักรู้จักอุบายแยบ
คายอันลึกซึ้งได้ ขอพระองค์จงถาม ไชติกุมารนายสำเภา ผู้มีรูปงาม
นามเพราะมีบัญญัติแถมหนัก นั้นแหละเขาอาจจะแก้ปัญหานี้ได้
พระเจ้าข้า

พระเจ้ากรุงพหุทรงสดับราชธิดาทูลดังนั้นจึงนึกขนได้วา เออวิธูร
บัณฑิตบิดา ไชติมานพนั้น เขาก็ได้พยากรณ์ดังตบที่กับปัญหาครึ่งหนึ่งแล้ว
ไชติมนพผู้เป็นบุตรวิธูรพราหมณ์ จักรู้แก้มุทชกกับปัญหาได้แน่ทีเดียว
ทรงดำริแล้วจึงเสด็จออกประทับนั่งณราชบัลลังก์ จึงรับตั้งกะอำมาตย์
ผู้หนึ่งว่า เจ้าจงรีบไปทักหาเรือเรียกตัว ไชติมานพให้มาหาเราณบัดนี้
อำมาตย์ผู้นั้นก็ไปพาเอาตัว ไชติมานพมาถวายพระเจ้าพหุราช ๗ จึงตรัสกับ

โซติมานพว่า เน่นนายดำเภา บदनมพระราชดำมองค์สงมุทชกบญหา
 มาถามเราว่า ถารุทเกิดแห่งแกว्हวแหวนใดหรือไมรุ กให้คอบไป ถ่า
 ไมรุเขาจกยกจครุงคเด่นาเขารบเอาเมืองเรา เจารุจกหรือไม ถารุจกจงบอก
 แก่เราผู้ ไมรุด้วยชวยกุ เมืองของเราไว้ โซติมานพจึงกราบทูลว่า ข้าพระ
 พุทธเจารุแต่ว่าห้ามใครเป็นพะยานไม เพราะเหตุนี้ พระองค์จงให้จิดแจง
 เครื่องสักการให้มากบูชาเทวดาด้วยเครื่องปลัดกรรมแล้ว ข้าพระพุทธเจ้า
 จึงจะทำเทวดาให้ เป็นพะยานก่อน แล้วพยากรณ์แก่บญหาถววยต่อภาย
 หตั้ง พระราชาทรงฟังแล้วกให้ จิดแจงแต่งเครื่องปลัดกรรมตาม โซติมานพ
 ทูลทุกอย่าง

ฝ่ายโซติมานพทำบูชาสักการเดร์จแล้ว จึงนมัสการทิศทั้งดี่ประกาศ
 เทวดาว่า ข้าแต่ผู้งเทพตามุเจริญทงหลาย เทพดาอยู่ในดี่ทิศเชิญมา
 เป็นพะยานข้าพเจ้า และจงคอยฟังถอยคำข้าพเจ้า ๆ จกแก่บญหาให้ฟัง
 ถ่าหากว่าข้าพเจ้าถวแกบญหาวิปริตผิดไป ขอเทพดาจงคำหนดิโทษ
 ข้าพเจ้า ถ่าหากว่าข้าพเจ้าถวแกบญหาถูกต้อง ขอเทพดาจงให้
 ชรื่องดำชุกการประกาศคุณและโทษของข้าพเจ้าให้ปรากฏแก่ชาวพระนคร

เมื่อเดร์จคำประกาศของ โซติมานพแล้ว พระเจ้ากรุงพหตจึงให้เอา
 ชำมรงค์ผงแกวออกจากส่มุคคทองมาตงไว้ตรงหน้าโซติมานพ รมตั้งให้
 ราชทศและอำมาตย์มาประชุมคอยฟังพร้อมกัน โซติมานพน้นหีบชำมรงค์
 วงหนงพดกตกรชดแล้วทูลว่า ข้าแต่พระองค์มุเทวดา แกวนเกิดในฝั่ง
 ส่มุทร แล้วหีบชำมรงค์วงอนพดกตกรชดจึงทูลว่า แกวนเกิดในท่ามกลาง

ด้มูทร แล้วยีบขำมรงค์วงอันพลกคฤชต์จึ่งพูดว่า แกว่นเกิดในภษา
 หิมพานต์ แกวแต่ละดวงนมราคาถึงแสนตำดั่งทองคำ อนึ่งในแก้วน
 ด้มดวงเหล่านี้ แกวดวงที่เกิดในท่ามกลางด้มูทรเป็นแกวประเสริฐมีคุณ
 ด้เลิศกว่าแกวเหล่านี้ เทพดาทั้งหลายก็ ไปรยนา ๆ ทิพรัตนบุบผา และ
 ให้ด้ธการ มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้นก็ โถมนาให้ด้ธการเป็น โกตาหต
 พระเจ้ากรุงพหตจึ่งตรัสถามราชทูตว่า ถ้อยคำของ ไชติมานพนันด้มหรือ
 ไม้ ๆ ถ้อยคำของ ไชติมานพนันด้มทุกอย่างแล้ว

พระเจ้ากรุงพหตจึ่งทรงนำขำมรงค์อันมาวางลงตรงหน้า ไชติมานพแล้ว
 ตรัสว่า แน่ะนายด้เกา เจ้าจิงพิจารณาด้ขำมรงค์ด้มวงน้อก ไชติ
 มานพหีบขำมรงค์พลกคฤชต์วง กัรัชชาติภูมิของแกวด้ษะแหวนแล้วพูดว่า
 พระมหाराช แกวดวงนเกิดในวิบุตบรรพต แกวดวงนเกิดในนาคพิภพ
 แกวดวงนเกิดในส่คือแผ่นดิน แกวแต่ละดวงนมราคาถึงแสนตำดั่งทองคำ
 แต่แกวชงเกิดในส่คือแผ่นดิน เป็นแกวล้ำคณมีคุณมากกว่าแกวเหล่านี้
 ด้วยประการณะนแต่

ด้ด้บนั้น ราชทูตจิงถาม ไชติมานพว่า เหตุไรท่านจิงถ้าวว่าแกว
 เกิดในส่คือแผ่นดินมีคุณยิ่งใหญ่ ๆ แน่ะราชทูต แกวชะนิตใดเกิดใน
 รวางวิบุตบรรพต แกวชะนิตนั้นเป็นแกวประเสริฐเกิดประดับบุญของ
 พระเจ้าจักรพรรดิ แต่แกวดวงนเกิดในพหตกบรรพตหาด้สมควรจะนับว่า
 ประเสริฐเกิดประดับบุญของพระเจ้าจักรพรรดิได้ไ้ เพราะเหตุไร เพราะเหตุ
 ด้ว่าแกวนตองถูกแดดและฝน แกวดวงใดเกิดด้วยทิพเป็นเครื่องประดับของ

นาคราช แก้วดวงนนมคุณมากก็จริง แต่แก้วนเกิดด้วยพษนคีตาหา
 นับว่าประเสริฐแท้ไม่ แก้วซึ่งเกิดด้วยพษนัทรายทองในสระคือดิน เป็น
 แก้วหินอยู่ลึกมิได้ คองดมและฝนแดดมีคุณบวรโอพารยิ่งนัก เพราะเหตุนี้
 เราจึงกล่าววว่า แก้วที่เกิดในสระคือดินนี้ มีคุณบวรดีแรกเป็นแก้วอย่างเอก
 ที่สุด สัพเพ เทวา เทพดาทั้งปวงจึง ไปรยนาทานาภิพรัตนบุบผาให้สาธุ
 การ มหาชนมีอำนาจเป็นต้นและราชทูตทั้งหลาย ให้สาธุการและ
 ปรีดาปราโมทย์ทุกถ้วนหน้า

พระราชอาพหจิงทรงเปิดสุ่มุคค์ทองใบอื่นออกให้ ไชติมานพดูชำมรงค์
 ตามวง ไชติมานพจับชำมรงค์พลัดตุที่ระวงกรูชตชาติภูมิของแก้วแก้วกราบ
 ทูลว่า พระมหाराช แก้วดวงนเกิดเชิงภูเขาดิเนรุ แก้วดวงนเกิดใน
 สุวรรณบรรพต แก้วดวงนเกิดในคิรินาถบรรพต แก้วแต่ดวงน
 มีราคาถึงแสนตำดิงทองคำ อนึ่งแก้วซึ่งเกิดในคิรินาถบรรพตนี้ มีคุณ
 ประเสริฐเลิศกว่าแก้วเหล่านั้น

ราชทูตจิงถาม ไชติมานพว่า แก้วซึ่งเกิดในคิรินาถบรรพตนี้มีคุณ
 ยิ่งใหญ่ด้วยเพราะเหตุใด ไชติมานพจิงตอบว่าท่านจิงตั้งใจฟังมีเรื่องราว
 กล่าวไว้ ดังนี้ ดิเนรุบรรพตเป็นที่เกิดแห่งแก้วต่าง ๆ สุวรรณบรรพต
 เป็นที่เกิดแห่งทองคำงดงามนักหนา แต่ว่าภูเขาทังสองนั้นนี้มีเทพดาอยู่มาก
 มาย หาเหมือนสุวรรณคิรินาถบรรพตไม่ เพราะเหตุไรเล่า เพราะ
 เหตุว่ามีโบราณธรรมเกิดมีขึ้นก่อน ก็โบราณธรรมนั้นเป็นอย่างไร จะเล่า
 ให้ฟังต่อไปนึว่า

แท้จริงในกาลปางก่อนมี โสติมานพคนหนึ่งอยู่เมืองราชคฤห์ ด้มัย
 กาดครึ่งหนึ่ง จึง โสติมานพนั้นถือเอาแดงธนูไปสู้บ้าเพื่อจะหาเนื้อกิน เทียว
 ไปไกลจนหลงทางไปได้เจ็ดวัน ครั้นกลับมาไม่ได้เนื้อเทียวเซซงไปถึงคิริ
 บรรพตเสือโคร่งตัวหนึ่งพบเขาก็เผดเสียงโตดมาจะกัดโสติมานพ แต่ยั้งหา
 ทัพจะกัดได้ไม่ โสติมานพตกใจวิ่งหนีไปถึงยอดภูเขานั่งอยู่ที่นั่น เสือโคร่ง
 ตัวนั้นก็นอนคอยสะกัดทางอยู่ โสติมานพนั่งร้องไห้ว่าไรอยู่บนยอดภูเข
 ขณะนั้น ฝูงภูตทั้งหลายได้ยินเสียง โสติมานพร้องไห้ได้ กรุณาช่วยจับได้
 ให้เสือไปเสีย เทพดาบางองค์ก็ส่งทิพพาหารมาให้ เทพดาบางองค์ก็ส่ง
 ผลาผลไม้ต่างๆ และทิพพาสนะให้ โสติมานพ และช่วยกันอภิบาลรักษาโสติ
 มานพไว้ ครั้นวันรุ่งเช้าเทพดาเจ้าจึงพา โสติมานพไปปล่อยไว้ ณ มงคต
 ดีลาบัตร์ ในราชอุทยานใกล้เมืองราชคฤห์ ให้แก้วเจ็ดอย่างแตรวดังไว้
 ว่า แน่ะมานพ ใครเขามาพบไต่ถามท่านว่ามาแต่ไหน ท่านจงบอก
 กับเขาว่าเทพดานำมาไว้ที่นี่ เทพดาพวกนั้นส่งแตรวดังแตรวดังอันตรธานหายไป
 คราวนั้นแต่ พระเจ้ากรุงพาราราชคฤห์ถึงทวงคตดวงไป อำมาตย์
 ทั้งหลายจึงปลุกษากันว่า พระราชาของเราหาไรช โอรสที่สืบกษัตริย์มิได้
 นครใดไม่มีพระราชาปกครองแล้ว ประชาชนในนครนั้นจักถึงมหาวินาศ
 ใหญ่ เราควรจักเสียดายตายปล่อยปู้สร์ถไป ปลุกษาคถกลงกันแตรวดัง
 ปล่อยปู้สร์ถไป ปู้สร์ถทำปทักษิณมณเฑียรบายหน้าเด่นไปถึงราช
 อุทยาน ทำปทักษิณดีลาบัตร์แล้วทำอาการจะเกษขณแตรวดังหยุดอยู่ ณ บาทมุด
 โสติมานพ ปูโรหิตเห็นดังนั้นจึงบอกมหาชนว่า มีบุรุษคนหนึ่งนอนหลับ

อยู่ณดีดาบัตร์ ท่านทั้งหลายจงประ โคมดุริยดนตรีชนเกิด ถ้าหากว่า
 บุรุษคนนั้นเป็นคนกาดกณิกคงจะหนีไป ถ้าเป็นคนมีบุญก็จะไม่ตกใจกลัว
 หยุดอยู่ตามปกติของตน มหาชนก็ประ โคมดุริยดนตรีชนทันที โสติมานพ
 นั้นก็มีได้ตกใจกลัวลึกลับ บุปโรหิตจึงเข้าไปโกลยมือไหวแล้วถามว่าท่าน
 มาแต่ไหน โสติมานพก็บอกความที่เทวดาตั้งไว้

อำมาตย์ทั้งหลายมีบุโรหิตเป็นต้น จึงพร้อมกันเชิญ โสติมานพให้
 ชนปลัดสรดแล้ว นำมายังพระนครทำราชาภิเศก โสติมานพก็บราชธิดาพระนาม
 ว่า โสติเทวีให้ครองราชสมบัติต่อไป ต่อแต่นั้นมา โสติราชาทรงประพฤติ
 ทศพิธราชธรรม และส่งเคราะห์ประชาชนด้วยสังคหวัดฤกษ์ประการ พระเจ้า
 โสติราชาทรงระตักถึงคุณเทพดาแล้ว จึงทรงตั้งมหาชนชาวมหาคามโกล
 คิริบรรพตไว้ให้พิทักษ์รักษาคิริบรรพต แล้วให้ทำสักการบูชาแก่เทพดา
 ทุก ๆ ปีไป ต่อแต่นั้นมาบรรพตจึงมีนามปรากฏว่าคิรินาถกระนั้น เพราะ
 เหตุนั้น ท่านราชทูต เราจึงกล่าวอย่างนั้นว่า แก้วที่เกิดในคิรินาถบรรพต
 จึงมีคุณเลิศประเสริฐสุดยิ่งใหญ่มิ่งขวัญทุกกล่าวมา เทพดาทั้งหลายมีเทวดา
 ผู้รักษาเควตฉัตรเป็นต้น จึง ไปรยดอกไม้เงินทองและดอกไม้ แก้วแล้ว
 ให้สาธุการ อาณาประชาราษฎร์มีอำมาตย์เป็นอาทักกับราชทูตทั้งหลายก็ให้
 สาธุการ ราชทูตถวายบังคมลากลับไปยังชนธวาร กราบทูลพระราชาเจ้า
 ของตนให้ ทรงทราบถ้วนถี่ พระราชาทั้งสามองค์ทรงยินดีแล้วยกกองทัพ
 กลับไป ภายหลังได้จัดทองคำสามพันสองให้ราชทูตมาประทานให้แก่ โสติ
 มานพเป็นรางวัล

พระเจ้ากรุงพหุทนนทรทราบดี โสมนัสจึงดำริว่า วิชฺฐรพราหมณ์
 บิดาของ โชติมานพนัน ได้มีคุณูปการแก่เรามากและช่วยแก้คับทักปัญหา
 ที่เมืองเราไว้ หาไม่เมืองเราก็จกถึงซึ่งพินาศไป มาบัดนี้ โชติมานพถูก
 ชายวิชฺฐรพราหมณ์ได้แก้มุกตักปัญหาได้อีก ถ้าไม่ได้ โชติมานพแล้ว
 พระนครของเราจักถึงความพินาศใหญ่ แม้ถ้าโชติมานพนันไปเสียจาก
 เมืองนี้แล้ว แม้พระราชอาของคองจักตั้งปัญหาฆ่าอีกเล่า เราจักได้ใคร
 มาช่วยแก้ปัญหาคือไป โชติมานพจักไปจากเมืองนี้ไม่ได้ด้วยอุบายอย่างไร
 เราจักทำโชติมานพไม่ให้ ไปด้วยอุบายอย่างนั้น เพราะเหตุอย่างนั้นเราจัก
 ผูกโชติมานพนันไว้ ด้วยธิดาของเรา ดำริแล้วจึงทำวิเวกคฤชกธิดา
 ชื่อโชติเทวีให้แก่โชติมานพ ครั้นต่อมาพระเจ้าพหุททรนทรมอบราชสมบัติให้
 ราชธิดาทั้งหมด ไม่นานเท่าไรก็ทวงคตดวงไป อำมาตย์ทั้งหลาย
 ปลดพระศัพเดวีแล้วจึงทำราชาภิเษกแก่โชติมานพ ต่อแต่นั้นมาโชติมานพ
 จึงมีนามปรากฏว่า โชติราชา ๆ จึงรับสั่งให้อำมาตย์ประชุมกันแล้ว เมื่อ
 จะทรงสั่งสอนอาณาประชาราษฎร์จึงตรัสพระอาทิตยาดังนว่า

ยาวนุตา นิสำเมถ โภ ไปราเนหิ คติ ภคฺตา

ยา อุบุปฺนุนา ปญฺหา ยตฺถ ตํ วิจฺฉินฺตุวา วิสฺสุเชติ

ความว่า ดูกรท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายประมาณเท่าไรคน ย่อม
 จะได้ ยินได้ ฟังคดีอันท่านโบราณจำแนกไว้แล้วว่า ปัญหาข้อใดเกิดขึ้น
 แล้วณที่ไร บุคคลย่อมตรึกตรองแล้ววิสฺสนาปัญหาอันใด ดูกรอำมาตย์
 ทั้งหลายผู้เจริญ ปัญหาข้อใดเกิดขึ้นแล้วณที่ไร ผู้บัญญัติเมื่อจะ

วิดิชชนาบัญญัติหาชอนันน์ ย่อมพินิจพิจารณาหาเหตุผลเดี่ยก่อนแต่วิดิชชนา
 ชงบัญญัติหาชอนันน์ใดถวนถึ อนึ่งเต่า ชนเหล่าใดทำการฉ้อ โกงและฉกฉักของ
 ผูอน ชนเหล่านั้นครันตายไปแล้วย่อมไปเกิดในนรก กินก้อนเหล็กแดง
 และคมหน้าทองแดง ไฟนรกย่อมเผาผลาญให้ยับย่อยเป็นจุณไป ครัน
 พ้นจากนรกแล้วจะไปเกิดในเปตวิดิชชี่ ด้วยทุกขเวทนาอันกาดช้านาน ครัน
 พ้นจากเปตวิดิชชี่แล้ว จะไปเกิดเป็นมนุษย์ก้าพราทุคตเชญใจแต่จะได้อาหาร
 พออิมท้องก็ยากนักหนา

อนึ่งเต่า ชนเหล่าใดกถาดวคำเท็จกถาดวคำด้อเดี่ยดกถาดวคำหยาบ ชน
 เหล่านั้นครันตายไปแล้ว ย่อมจะไปเกิดในนรกกินมุตคูฐเป็นอาหารอันกถึ
 หนึ่ง และย่อมคมกหน้าทองแดงไฟนรกย่อมเผาผลาญให้เป็นจุณไป ครัน
 พ้นจากนรกแล้วจะไปเกิดในเปตวิดิชชี่ ปากเบือยเน่ากดินเหม็นยงนัก ครัน
 พ้นจากเปตวิดิชชี่แล้ว จะไปเกิดเป็นมนุษย์ก้าพราอณาถา คนทั้งปวงย่อม
 จะแข่งจะค้ำหาความสุขมิได้ ทั้งภยอนันตรายต่าง ๆ ก็ย่อมจะเกิดชนร่าไป

ชนเหล่าใดได้รักษาศีลห้าและศีลมาทานอุโบสถศีลและให้ทานทำบุญ
 เป็นคณ ชนเหล่านั้นครันตายไปแล้วย่อมจะไปเกิดในสวรรค์ เพราะเหตุ
 ดึงนั้น ทานทั้งหลายจงทำเกิดชงการบุญ จงเว้นเดี่ยชงการบาปให้ห่างไกล
 จงละเดี่ยชงความทวจจริตความประพฤติชวดด้วยกายวาจาใจ จงรักษาสุดจริต
 ด้วยไตรทวารไว้ให้มั่นคง

พระเจ้าไซติราชท้าวเธอทรงอนุศาสน์อย่างนเดี่ย ส่วนพระองค์ก็ได้
 ดำรงอยู่ในทศพิชราชธรรม ทรงพระกรุณาตั้งเคราะห์ชาวประชาด้วยสังคห
 กุติคุณูปการ พระเกียรติคุณของพระเจ้าไซติราชนั้นก็ภาษาปรากฏทั่วไปใน

นานาประเทศ ท้าวพระยาในต่างด้าวทั้งปวง ทรงตั้งกติกาคักพิท
 กติกาคูกนแล้ว จึงจัดแจงแต่งเครื่องราชบรรณาการส่งไปถวายพระเจ้า
 ไชยราชมิได้ขาด ต่อแต่นั้นมาพระนครพหุทธราชธานีก็คับคั่งไปด้วยมหาชน
 เหลือประมาณ ทงภักษาหารก็หาง่ายและปราศจากอันตรายเกษมสุขยิ่ง
 นักหนา

อิติ สุรพุโภ โภชิตศุโต พระสุรพัก โภชิตศุโต นำเรื่องราวม
 แด่ดงอย่างนั้นแล้วจึงกล่าว ความไม่เส่พคนพาดด้วย ความเส่พคน
 เป็นบัณฑิตด้วย ดั่งข้อนี้เป็นอุดมมงคล พระพุทธเจ้าทรงหลายธรรมเส่พ
 ว่าเส่พต้น อาจจะให้พนอันตรายทั้งปวงได้ เหมือนกะพหุทธนครซึ่งเส่พ
 กับวิชรบัณฑิตและ ไชยบัณฑิต จึงนิราศปราศจากปัจจามิตรดำรงอยู่เป็น
 เขมสุขยิ่งใหญ่ พระโภชิตศุโตครุสอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสคาถาที่นักปราชญ์
 ไชยระแล้วดงนว่า

พาดานญจ เส่พนา จ อหิตา รหิตคุณา
 ปณทิตานญจ เส่พนา จ หิตสุชาวหา โหติ

ความว่า ความเส่พคนพาดหาประโยชน์คุณมิได้ ความเส่พคนผู้
 บัณฑิตยอมนำซึ่งประโยชน์และความสุขมาให้ ๆ บุคคลผู้บัณฑิตนั้น ย่อม
 ทำบุคลผู้คบตนให้ถึงประโยชน์ตนและประโยชน์คนอื่นด้วย และยอมทำ
 บุคคลผู้คบตนให้ ถึงความสุขในโตกนและ โลกเบองหน้าด้วย เมื่อนารผู้
 ไคมีบัญญัติหักแหลมฉลาดในเชิงพูด นารผู้บรูษฟังคบได้ มีศวอย่าง
 เหมือนนางสนมของพระราชผู้ โหดร้ายของคหิง จึงอยู่นางนักสนมนั้น
 มีบัญญัติเฉลียวฉลาดในเชิงพูด นางทรมานพระราชผู้เหยม โหดร้าย
 เส่พได้ ดั่งมีเนื้อความแจ้งต่อไปนี้ว่า

อดีตเต กิร ขณฺณตรตฺมึ นกเว ๑๓๑ รัชชั กาวเรตี

คงได้สดับมาว่า มีพระราชดำรัสราชสมบัติในเมืองหนึ่ง เขียมโหด
 ร้ายกาจนักฆ่าอันก่ดนมเสี้ยมมากคน แท้จริงหญิงทั้งหลายเข้าดีทเฝ้าแล้ว บำ
 เหวอดวยเบญจกามถูกพระทัยบางมถูกพระทัยบ้าง บางครั้งกรวดชนมาฆ่า
 นารนนเสี้ยมคนหนึ่งบ้างสองคนบ้างทุกวัน ๆ วันหนึ่งถึงเวรนาฏกิตถคนหนึ่ง
 จะชนเฝ้า นางนนมเบญญาณดาตในเชิงพูดจึงคิดว่า เราจักทำอย่างไร
 จักพูดอย่างไรจึงจะรักษาชีวิตไว้ได้ ถ้ากะไรเราจักเดานิทานถวายเห็นจะดี
 ครนถึงเวลาประณมยามนางกชนเฝ้าจึงเดานิทานถวายว่า ข้าแต่พระองค์
 ผู้เทวดา หม่อมฉันได้ยินเขาเดานิทานเรื่องหนึ่ง หม่อมฉันจะเดาให้
 ทรงฟัง นิทานนั้นเป็นสุภาษิตกถาราชาอนุศาสน์ ไบราณราชได้สดับแล้ว
 ย่อมตั้งอยู่ใน ไบราณปเวณี ย่อมทรงชบเลี้ยงอำมาตย์ไว้ดีโตทุกองค์มา
 แท้จริงพระราชาทรงพิเคราะห์พวกอำมาตย์เดยก่อนว่า อาจจะ
 เเตียงโตหรือมิได้ ผู้ใดใจอ่อนน้อมและซื่อตรงกตัญญูรู้จักเจ้านาย
 และไม่ประทุษร้ายต่อใคร ๆ ผู้นั้นและสมควรจะตั้งไว้ในตำแหน่งอำมาตย์
 เหมือนดังพระเจ้าเวชมาทิตราชทรงชบเลี้ยงอำมาตย์ซื่อตรงฉะนน พระ
 ราชาทรงชบเลี้ยงอำมาตย์ผู้ทรยศคิดคดไม่รักเจ้านาย ความทุกข์ โทมนัสก็
 จะเกิดขึ้นภายหลัง เหมือนดังพระเจ้าเวชราชชบเลี้ยงอำมาตย์ไม่ซื่อตรง
 ฉะนน อนึ่งพระราชาคควรจะห้ามเสียให้เหมือนดังนางกตยาณเทวีมาตั้งไว้
 หญิงใดใจโหดร้าย หญิงนั้นไม่สมควรจะตั้งไว้ในที่มเหยี่เดยเป็นอันขาด
 พระราชาร้ายกาจนนตรีสดถามว่า นิทานเรื่องนางกตยาณนั้นเป็นอย่างไร
 หญิงนั้นเมื่อจะเดานิทานถวายจึงกราบทูลว่า

อดีตเค เอโก ราชชา เวชมาทิตโค นาม อโหสิ ในอดีตกาลมี
 พระราชาพระนามว่าเวชมาทิต มีราชธิดาอยู่องค์หนึ่งกอบด้วยเบญจกัทยา
 นี้ มีรูปงามเพียงดังเทพอัปสร พระราชมารดาบิดร จึงให้นามว่ากัทยาณี
 ราชธิดานนครนมีชันษาได้ สิบหกปี มีบัญญัติเฉดย์ฉลาดเฉียบแหลม
 นักหนา พระราชบิดาทรงโปรดปรานมากคิดจะหาภักดีหาให้ ได้ปรึกษากับ
 ราชธิดาว่าบิดาจะหาภักดีหาให้ถูกยา ราชธิดากัทยาณีทราบดังนั้นแล้วดำริว่า
 ราชกุมารในล้ากตทวิปที่จะมีบัญญัติเล่มอเราหาไม่ได้เลย บรูษผู้ทราม
 บัญญาโง่เขลาหาควรเป็นภักดีหาเราได้ไม่ ดำริแล้วก็เลยหนึ่งไปแต่ันมา
 หาปราศรัยกับบรูษไม่

พระเจ้าเวชมาทิตราชสั่งให้อามาตย์แต่งราชคำสอนส่งไปถวายพระราชา
 ล้ากตทวิป ลำเนาความราชคำสอนนั้นมันมีดังนี้ว่า โอรสของพระราชาองค์ใด
 มี พระราชาองค์นั้นจึงให้แต่งโอรสส่งไป โอรสองค์ใดประโดมธิดาของ
 เราให้พูดด้วยได้ เราจักยกให้และอภิเชก โอรสนั้นให้ครองราชสมบัติด้วย
 ทรงลิขิตราชคำสอนประทับตราแล้วส่ง ให้ราชทูตแยกกันนำไปถวาย พระราชา
 นานาประเทศ ๆ ทรงทราบราชคำสอนแล้ว จักราชโอรสส่งมาเมืองละองค์
 รวมเป็นราชกุมารร้อยเอ็ดพระองค์ ๆ เหล่านั้น ครั้นได้รับราชานุญาต
 แล้วก็เข้าไปชักชวนให้ราชธิดาพูดด้วยวิธีต่าง ๆ นางหาพูดกับราชกุมาร
 องค์ใดไม่ พระราชกุมารร้อยเอ็ดพยายามอยู่ตั้งเดือน ก็ไม่สามารถจะให้
 ราชธิดานนยอมเย้มได้ จนพระทัยก็ทูลตาพระราชากลับไปยังพระนครของตน
 ก็ในกาลครานั้น พระราชาครองราชสมบัติในเมืองหนึ่ง มีราช
 โอรสองค์หนึ่งนามว่าเวชกุมาร ทรงศึกษาคิลปวิชากรสำเร็จมาใหม่ ๆ

ได้ทราบข่าวคำตัดสินว่าเวชมาทิตราชชิดารูปโศภาแต่หาพูดกับบุรุษไม่ จึงคิด
 แต่ในใจว่ามนต์ถอดจิตศบทหนึ่งเรายังหาได้เรียนไม่ มนต์บทธนทำจิตศ
 ให้แยกออกแล้ว แบ่งเอาจิตศครั้งหนึ่งไปได้ไว้ในต้นไม้ใด ต้นไม้
 ศนหนเจรจากับคนใด ก็ใครเล่ารู้จักมนต์อย่างนั้น อ้อได้ยินว่าดาบศ
 องคหนึ่งอยู่บำหิมพานตทานรุมศบทธน เราจักไปขอเรียนต่อพระดาบศ
 ได้แล้วจะไปยังสำนักกถยานรชชิตา จักได้สำเร็จความปรารถนาของเรา
 แน่นอน จึงถวายบังคมลาพระราชบิดามารดาพาเอาลูกอำมาตย์ ไปด้วยคน
 หนึ่ง พาถิ่นไปจนถึงอาศรมพระดาบศ พักอยู่สองสามวันก่อนแล้วเข้าไป
 ขอเรียนมนต์กะดาบศ ๆ เต็มใจจะให้พระเวชกุมารเรียนแต่องค์เดียวเท่านั้น
 ดาบศท่านชดอ้อนวอนเวชราชกุมารไม่ได้ จึงยอมให้ลูกอำมาตย์เรียนด้วย
 อีกคนหนึ่ง

พระเวชกุมารกับอมัจบุตรเรียนมนต์ถอดใจได้สำเร็จแล้ว จึงดา
 พระดาบศกลับยังเมืองของตนแล้ว ถวายบังคมลาพระราชบิดามารดา ๆ
 ทรงอนุญาตแล้ว ทรงเคืองกกุภณทได้รัจเล็ดรัจพร้อมด้วยจตุรงค์
 ด้นั ทรงรถพระที่นั่งแต่เมืองที่อยู่ไปถึงเขตศเคณเมืองเวชมาทิต จึง
 ให้หยุดตั้งกองทัพและพลับพลาได้รัจ จึงแต่งราชคำตัดสินให้ราชทูตนำไป
 ถวายเวชมาทิตราช ความในราชคำตัดสินนบอกพระนามและเหตุการณ์
 ช่งมาจะขอเฝ้า พระเจ้าเวชมาทิตครนอำมาตย์นำความชนกราบทูลแล้ว
 ทรงอนุญาต ให้นำราชทูต เข้าเฝ้า และทรง รับราชคำตัดสินอ่านทราบความแล้ว
 จึงตรัสแก่ราชทูตว่าให้เชิญเวชกุมารเข้ามาหาเรา ราชทูตจึงกลับไปทูล
 กะเวชกุมาร ๆ ทรงเคืองอดังการได้รัจ ได้รัจไปเฝ้าถวายบังคมประทับ

อยู่ถ้วนหนึ่ง เวชมาทิตราชาทอดพระเนตรเวชกุมารแล้วพิศวงพระทัยว่า
 กุมารองค์ นรูปร่างคือคุณสมถกษณะงามดุจเทพบุตร แล้วพระองค์ทรง
 ปฏิบัติฐานอนุญาตให้เข้าไปในปราสาทราชธิดากถยานี

เวช กุมาร ถวายบังคมขึ้นไปยังปราสาท ราชธิดาจึงคิดว่าเราจักเจรจา
 ด้วยวิธีไร ได้ทอดพระเนตรเห็นกระจกทองเงา จึงรำยมนต์แบ่งจิตต์
 ได้เข้าไว้ในบานกระจกทองทำพรำบ่นว่า แม่กระจกทอง เราไคร่จะพูด
 กับนางกถยานีพิศวงเธอจะไม่พูดด้วย แม่กระจกทอง พิไคร่จะพูดกับน้อง
 แม่กระจกทองจักพูดด้วยพิหรือไม ๆ ข้าแต่เจ้า พระองค์จักปราศรัยและ
 ไต่ถามข้อสิ่งไร เชิญถามเถิดหม่อมฉันจักทูลถวาย ๆ แม่กระจกทอง
 พึงจะเล่านิทานให้ฟังจงตั้งใจฟังนะ ครรต์ดงนแล้วจึงนำนิทานเก่ามาเล่าให้
 ฟังดังต่อไปนี้ว่า

บุพเพ จตุตาโร มานวา ๆ ต ๆ ปเทเต วรรณติ

ในกาลปางก่อน มีมานพดีคนเรียนคิดไปได้คนละอย่าง พร้อมกัน
 กตบแต่เมืองตักกสิลามายุดพักอยู่ประเทศหนึ่ง ไก่มีห่านที่ระวางทาง
 มานพผู้หนึ่งเรียนตำราโหรมาจึงพูดชวนว่า ประเดยวจะมันกอินทรียตัวหนึ่ง
 พาราชธิดา บินมาในอากาศ จะมา ถึงที่พวกเรา อยู่ มานพผู้หนึ่งเรียน
 คิดปจนได้มาจึงพูดว่า ถ้านกคาบเอาราชธิดามาจริงเราจะยิงให้พัดตกตง
 มา พูดกันไม่ทันจะขาดค่านกอินทรียกคาบราชธิดาบินมาถึงที่นั้น มานพ
 วิชาช่างยิงธนูนั้นก็ยิงถูกไป นกนั้นตกใจก็ปล่อยราชธิดานนเลยแล้วบินไป
 นารณนตายตกจมลงไปในท่ามกต่างมหานที มีมานพผู้หนึ่งเรียนวิชา
 ดำนาได้มา จึงโดดลงในน้ำดำนาคนหาพบราชธิดาจึงอุ้มขึ้นมาจากน้ำ มานพ
 ผู้หนึ่งจึงเต็กเบ้ามนต์ให้นางนนมชีวิตคนเป็นมาได้

พระवेशกุมารตรัสถามบานกระจกว่า แม่กระจกทอง มานพดีคนอยาก
 ได้นางนั้นด้วยกันทุกคน ก็มานพคนไรควรจะได้แท้ ๆ พระราชกุมาร หม่อม
 นนอยากรจะให้ نارินนแก่ มานพผู้ทำให้กตบเป็นชนมา ๆ แม่บานกระจก
 ทอง คำของน้องพูดควรแล้วหรือ นางกตยาณราชชิตาเคาะบานกระจก
 แล้วพูดว่า แม่บานกระจกทอง เจ้าพูดอย่างไร มานพคนใดถูกสุขใน
 อากาศ มานพคนนั้นเหมือนเป็นบิดาของ نارินน มานพคนใดถึงนงให้หัน
 ไป มานพคนนั้นเหมือนมารดาของ نارินน มานพคนใดปลุกเสกให้เป็น
 ชนได้ มานพคนนั้นเหมือนพี่ชายของ นารี มานพคนใดดำเนินไปอุ้มชน
 จากน้ำได้ มานพคนนั้นเป็นภัก์ดานารีแท้ เพราะเหตุใดลำผัดถูกตัวนารี
 ก่อนมานพทั้งปวง นางกตยาณพูดเท่านั้นแล้วนึ่งไป

พระवेशกุมารถอดจิตต์จากบานกระจก แล้วไล่เข้าไปในชั้นทองคำ
 แล้วพูดว่า แน่พิชันทอง น้องจะถามปัญหากระพี ๆ พระราชบุตร พระ
 องค์จะถามตั้งใดจงถามเถิด ๆ แน่พิชันทอง มีมานพดีคนเวียนคิดได้
 แล้ว ชวนกันออกจากเมืองตักกัถิตา มาหยุดอยู่ณประเทศแห่งหนึ่งใน
 ะวางทาง มีเตื่อ โคร่งตัวหนึ่งนอนเหม็นคุดอยู่ มานพเหต่านนั้นไม่อาจ
 จะนอนหลับได้ มานพคนหนึ่งจึงเอาไม้มาถากทำเป็นรูปนาริตงไว้ มานพ
 คนหนึ่งจึงเป่ามนต์ขงอาการสำมดิบดองมีชนมมเป็นตนให้เกิดชน มานพ
 คนหนึ่งจึงทำอายุคนระมจักษเป็นตนให้นารินน มานพคนหนึ่งจึงเป่ามนต์ทำ
 ชีวิตจิตต์ใจให้เกิดชน ตั้วระกายาของ نارินนก็อ่อนไหวทวอินทรีย์

พระवेशกุมารตรัสถามชั้นทองว่า มานพทั้งสี่เห็น نارินนอยากได้
 ทุกคน ก็มานพคนใดสมควรจะได้ นารี ๆ พระราชบุตร ข้าพระบาทจัก

ให้นารีนั้นแก่มานพผู้ให้ชีวิตแก่นารี นางกัถยาณราชธิดาจับขันทองแดง
 พูดว่า ดุกรขันทอง ถ้อยคำที่ทานพจนนหาคอร์ไม่ มานพคนใดทำม
 ขนเป็นคนไหนารี มานพคนนั้นเป็นเหมือนพี่ชาย มานพคนใดทำอิศภาพ
 คือจักษุได้ตถนนมไหนารี มานพคนนั้นเป็นด้ามี่แท้ มานพคนใดให้ชีวิต
 แก่นารี มานพคนนั้นสมควรตั้งอยถานเป็นมารดาของนารี นางกัถยาณ
 พูดแทนแลวกนงเดี่ย

वेशกุมารถอดจิตต์จากขันทองเขาได้เข้าในหมอนทองคือไป จึง
 ตรัสว่าจะถามปัญหากระหมอนทองแดงเถานิทานว่า มีบุรุษคนหนึ่งทำชั่ว
 ร้ายพระราชายังคับให้เลี้ยงบหดาวใจ ทัประตุเมือง หญิงนครได้ภินดีคน
 พบบุรุษนั้นรูปงามมีความรักใคร่ หญิงคนหนึ่งจึงเอาทองพันหนึ่งไปถวาย
 พระราชา ขอถ่ายโทษให้บุรุษนั้นพ้นความตาย หญิงผู้นั้นนำเขานา
 แดะผลไม้มาให้บุรุษนั้นกิน หญิงคนหนึ่งหายารักดำแผดมาให้บุรุษนั้น
 หญิงคนหนึ่งคมนารอนให้อาบน้ำนมมือและเท้า แดะให้ของเครื่องขบเคี้ยว
 กับโภชนาหารทำการปฏิบัติแก่บุรุษนั้น แน่หมอนทอง หญิงคนไร
 ควรจะได้เป็นภรรยาของบุรุษนั้น พระราชบุตร หญิงที่เอาทองพันหนึ่ง
 ไปถ่ายเอาบุรุษนั้นมา ให้รอดความตายนั้นแหละ ควรได้เป็นภรรยาบุรุษนั้น
 นางกัถยาณราชธิดาจึงจับหมอนพดิกไปมาแล้วตอบว่า แน่หมอนไซ้ เจ้า
 อยู่ด้านักเราเจ้าพูดอะไรอย่างนั้นหาคอร์ไม่ หญิงคนใดให้ชีวิตบุรุษนั้น หญิง
 คนนั้นเป็นเหมือนบิดา หญิงคนใดนำเอาโภชนาหารแดะผลไม้มาให้บุรุษนั้น
 หญิงคนนั้นเป็นเหมือนมารดา หญิงคนใดหายามาได้แผดให้ หญิงคนนั้น
 เป็นเหมือนพี่สาว หญิงคนใดหาน้ำเย็นนารอนมาทำวัตรปฏิบัติวัตรบุรุษนั้น
 หญิงคนนั้นสมควรเป็นภรรยาบุรุษนั้น โดยแท้ พูดดังนี้แล้วกนงไป

พระ เวชกุมาร ถอดจิตต์ จากหมอนทอง เอาใส่ เข้าไว้ ในผ้าห่ม ของ
นางกตยาณเฒ่าคร่ำว่า แน่ผ้าห่มดังดำวไซ้ จะถ่านิทานให้ฟัง มีหญิง
ดีคนของการจะหาสามี พบบุรุษดีคนเที่ยวหาภรรยา จึงสนทนาปราศรัย
ซึ่งกันและกัน บุรุษคนหนึ่งถามหญิงคนหนึ่งว่าแม่อยู่บ้านไหน หญิงนั้น
เอามอดดูบทตรงคอบอกว่าแม่เห็ดบ้านนั้น บุรุษคนหนึ่งถามหญิงคนหนึ่ง
ว่าแม่อยู่บ้านไหน หญิงนั้นเอามอดดูบทกระษะแล้วบอกว่าบ้านของฉนอยู่ตรง
บุรุษคนหนึ่งถามหญิงคนหนึ่งว่าแม่อยู่ที่ไหน หญิงนั้นเอามอดดูบทเครื่อง
หอมแล้วบอกว่าบ้านของฉนอยู่ตรงนี้ บุรุษคนหนึ่งถามหญิงคนหนึ่งว่าแม่
อยู่ที่ไหน หญิงนั้นเอามอดดูบทแล้วบอกว่าบ้านฉนอยู่ตรงนี้ หญิงดีคน
นั้นบอกตำบลบ้านเป็นปฤษณาแล้วก็พากันไป

บุรุษดีคนคิดค้นปริกษากันนักหารู้จักบ้านหญิงนั้นไม่ เดี๋ยวไปพบบุรุษ
นักโทษคนหนึ่งอยู่ในป่า ซึ่งพระราชวังก็ให้เอาไปเลี้ยงบาดาไว้ บุรุษ
นักโทษนั้นได้ ยินบุรุษดีคนหาวิธีถามปัญหา จึงพูดกันว่า ท่านทั้งหลาย
จงไปหาหน้ามาให้เราก่อน เราก็บอกความปฤษณาให้แก่พวกท่าน บุรุษ
ดีคนนั้นจึงคักนำมาให้บุรุษนักโทษนั้นกิน ตู้อธิตนักโทษจึงถามว่า หญิง
ดีคนนั้นพูดอย่างไร บุรุษดีคนก็เล่าความตามซึ่งหญิงที่หนึ่งที่สองที่สามที่ดี
พูดนั้นให้บุรุษนักโทษฟังถ้วนดี

บุรุษนักโทษจึงบอกว่าบ้านของหญิงที่ ๓ นั้น มักอดอดนางเป็น
เครื่องหมาย ท่านที่ ๑ จงไปดูอดอดนางซึ่งชนอนอยู่ใกล้เรือนหญิงนั้น
ทางทิศอุดรก็จะได้เห็น บ้านของหญิงที่ ๒ นั้นมีไรเขาลาดเป็นลำดับ ไรเขา
ลาดนั้นอยู่ในทิศบูรพาแห่งเรือน ท่านที่ ๒ จงไปก็จะได้เห็น ๕๖๔ บ้านของ

หญิงที่ ๓ นนมคนจนทนมดกอยู่ทกษณทิศแห่งเวอน เมื่อท่านที่ ๓ เติร
ไปก็จะได้เห็นเป็นแน่ บ้านของหญิงที่ ๔ นนมคนคนเบ็ดอยู่บจณทิศแห่ง
เวอน ท่านที่ ๔ เมื่อเติรทางนั้นก็จะได้เห็นเป็นแน่

บุรุษสี่คนจึงพากันไปตามค่านักโทษบอก ก็ได้ประสพพบหญิงหมด
ทุกคน หญิงเหล่านั้นถามบุรุษสี่คนว่าใครบอกบ้านให้จึงได้มากันถูก บุรุษ
สี่คนก็บอกตามจริงว่าบุรุษนักโทษที่นั้นบอกให้ หญิงสี่คนสละบุรุษสี่คนนั้น
เลยพากันไปหาบุรุษนักโทษ ช่วยกันยกนักโทษคนนั้นลงจากหลาวแล้ว
หญิงคนหนึ่งจึงให้ฆานุงผ้าห่ม หญิงคนหนึ่งหามาให้อาบ หญิงคนหนึ่ง
หาเข้ามาให้กิน หญิงคนหนึ่งหาอาสนะมาให้นั่งนอน แนะผ้าห่มต่าง
สาวใช้ ในหญิงสี่คนนั้นหญิงคนไรจะได้เป็นภรรยาคนใหญ่ หญิงคนไร
จะได้เป็นภรรยาที่สองและที่สามที่ดีของบุรุษนั้น ๆ พระราชบุตร หญิงคน
ใดไปตักน้ำมาให้อาบ หญิงคนนั้นลำบากมากควรตั้งให้เป็นภรรยาใหญ่
นางกตยาณราชธิดาจึงตอบว่าค่าที่เจ้าว่ามานั้นหาควรไม่ หญิงคนใดให้
ผ้าห่ม หญิงคนนั้นพึงตั้งไว้ให้เป็นภรรยาใหญ่ หญิงคนใดให้อาสนะ หญิง
คนนั้นพึงตั้งให้เป็นภรรยาที่สอง หญิงคนใดแต่งโภชนะให้บริโภค หญิง
คนนั้นพึงตั้งให้เป็นภรรยาที่สาม หญิงคนใดตักน้ำมาให้อาบ หญิงคนนั้นพึง
ตั้งให้เป็นภรรยาที่ดี นางกตยาณราชธิดากล่าวแทนแต่พวกเดียวกันไป

ฝ่ายवेशกุมารจึงตะคอกชู้ว่า แนะผ้าห่มต่างสาวใช้ ราชธิดานาย
ของเจานหาความอายมิได้ น่าจะเป็นบ่าหรือกาดกณ ห้ามวดกรรยาไม่
ทำไมจึงไม่พุดกับบุรุษเช่นตัวเรา แต่บานกระจกทองและขันทองหมอนทอง
เป็นของหาจิตศ วิญาณมิได้เขายังพุดกับเรา ก็ราชธิดานมจตศ วิญาณ

ยังไม่รู้จักบุรุษเช่นตัวเรา นางจะหาสามีที่ดีกว่าเราไปจะได้ที่ไหน และเธอ
ไม่พูดกับเรากี่ครั้งเถอะ เธอจงอยู่ให้สบายเราจักไปหะ ครีตดังนั้นแล้ว
ก็เสด็จอาการทำที่จะลุกไป

นางกตยาณีนราชธิดาจึงดำริว่า พระราชกุมารองค์คนมบุญหนักศักดิ์
ใหญ่ทรงรูปงาม สตรีจักหาบุรุษให้ได้ดีกว่าราชกุมารนี้ไป ตายเดี่ยวเปลี่ยวก็
หาไม่ได้เป็นแน่แท้ ดำริแล้วก็อุจจฺฐการตรงเข้ากอดพระบาทราชกุมารไว้
ทูลว่า หม่อมฉันคอยหามานานไม่พานพบพระองค์เลย ฟังได้โปรดพบ
กันณวันนี้ แล้วจึงเชิญให้ราชกุมารประทับนั่งณบัณเฑาะฏ์คานณะ ขณะนั้น
นางกุมาริกาสาวใช้ พาขึ้นไปกราบทูลพระราชบิดาให้ทรงทราบ พระเจ้า
เวชมาทิตทรงพระโสมนัส จึงจัดการราชาภิเษกยกราชธิดานี้ให้เวชกุมาร
และทรงมอบราชสมบัติทั้งหมดให้ สตรีชชาติ พระเจ้าเวชราชได้ดำรงราชไชย
แล้ว จึงตั้งอัมจับุตรซึ่งไปเรียนมนต์ด้วยกันมาให้เป็นเสนาบดี พระองค์
ดำรงอยู่ในทศพิชราชธรรมสังเคราะห์ราชฏรด้วยสังคหวัดฤดี

ครั้นอยู่จำเนียรกาลนานมา เวชราชาประสงค์จะเสด็จไปประพาศป่า
จึงให้เตรียมจตุรงค์เสนา โยชามีเสนาบดีเป็นประมุขเสด็จแล้วเสด็จไป ครั้น
เสด็จถึงประเทศตำบลหนึ่ง ทอดพระเนตรเห็นเนื้อตายตัวหนึ่ง จึงรำยมนต์
ถอดจิตจากกายของพระองค์ได้ในกายเนื้อตาย สรีรกายพระราชาก็นอน
กตงอยู่ณปลี เนื้อตายนั้นก็กลับเป็นลูกเดินไปป่าเที่ยวไปยังที่อื่น ๆ
เสนาบดีเห็นอาการของพระราชเป็นเช่นนั้น จึงรำยมนต์ถอดจิตจากกาย
ของตนได้เข้าไปในกายพระราช ทรงร่างกายของตนไว้ในป่าแต่จมน้ำอำมาตย์

ให้ยกพลเส่นาคตบยั้งพระนคร เสดยขนิษฐาชนิเวศน์แด่คงอาการวิปริต
พูดก็ผิดจะทำอะไรก็หายบคายแปลกกว่าพระเจ้าเวชราช

ฝ่ายพระนางกตยาณเทวี เห็นอาการกิริยาของพระราชนันวิปริต
ผิดไป นึกถึงล้นชนมมาจึงถามอำมาตย์ผู้หนึ่งว่า เส่นาคคี่มาหรือเปล่า ฯ
พระแม่เจ้าชา สรรกายของเส่นาคคี่นั้นเห็นนอนกตงอยู่ทบ่า แต่เข้าพระบาท
หารูเรื่องราวไม่ พระนางกตยาณเทวีดำริว่า พระราชาจะถอดจิตต์ไปไว้
เสี่ยทรางอื่น เส่นาคคี่จึงถอดจิตต์ของตนใส่กายพระราชา ทงกาย
ของตนไว้พาโยธากลับมาตบพระราชาเสี่ย เส่นาคคี่ผู้เป็นนอกตัญญู
นางนักรูแล้วก็ไม่ไปยั้งราชูบฏฐาก แม้ถึงพระราชาปลดอมมาหานาง ๆ ก็ไม่
พูดควย

ฝ่ายพระราชา गयाเป็นเนื้อ เมื่อล้นญจรไปได้ความลำบากเกิดอยากนำ
ชนมมา พบสัระนาแห่งหนึ่งจึงลงไปกินน้ำในสระพบนกสู่ว ไปถูกตายตัวหนึ่ง
จึงร้ายมนต์ถอดจิตต์ไปใส่กายสู่วไปถูก พระราชาก็กลายเป็นสู่วไปถูกบิน
ไปโดยอากาศ ได้มาจับอยู่ณบัญญัติพรปราสาทของนางกตยาณเทวี ๆ ทอด
พระเนตรเห็นแล้วจึงนั่งใจองดูสู่วล่กคุณอยู่ด้วยคิดว่า จิตต์พระราชาเข้าตั้ง
ในกายนกกนมาแล้ว สู่วล่กคุณราชตรีล่คากาด้วยภาษามนุษย์ดั่งนว่า

อมิตตลุต ๑ สุนทร อิตถิยา ๑ ๑ สัจจ
เทว ๑ ๑ สทชเหตพพา อิตถิยา ๑ ๑ ๑ ๑
อมิตตลุต ๑ อชฎ เทว ๑ ๑ ๑ ๑ ๑ ๑

ความว่า ใจของอมิตรว่าดี ถ้อยคำล่ดล่รว่าจริง ธรรมล่องล่ดงว่าไว้
กระน ใคร ๆ ถย่าฟังเชื่อถอเดย เพราะใจของล่ดล่รมีแต่ล่ดคคคไม่ชื่อตรง
ใจของอมิตรล่ดล่กไม่ยงย็น ชนมล่องจำพวกนใคร ๆ ถย่าฟังคบเดย

นางกตยาณีเทวีด้ดับดูวราชดำรัสตั้งหน้าตัวว่า ดูวงศ์คุณนเบนดามี
ของเราแน่ จึงตรัสตอบส่งไปอีกว่า หญิงคนอื่นจงยกไว้ หญิงเช่น
หม่อมฉันใจคดอย่างไร รูปกายก็เป็นของภักดาแต่จิตตนนเบนของผู้อื่นไป
หม่อมฉันเข้าไปใกล้ผู้ใดก็มีไต่เจรจากับผู้มนนตย เมื่อนางจะเชิญดูวราชา
ให้ลงมาจึงตรัสคาถานว่า

ดูวราช นินทศตส์

ทว ฮาดเน ปตุดงเก

วิจิตศตส์นุสเร จามิ

นิต์ทถ นิปปชชถ

ความว่า ข้าแต่ดูวราช เชิญพระองค์เสด็จจากดับตงมาประทับนั่งและ
บรรทมณบัลลังก์อาศน์ราชไพจิตรบรรจสุวรรณ ซึ่งพระองค์เคยทรงประทับ
เถิดพระเจ้าข้า ฯ

ดูวราชาจึงเสด็จเข้าไปในปราสาทประทับณราชบัลลังก์ นางกตยาณี
เทวีจึงจัดเสาคอกกับนางผิงถวาย ทำการต้อนรับเสด็จแล้วคิดว่า เราจักหา
รูปเดิมของภักดามาให้ ได้จิตต์จนได้ คำว่าเสด็จถามดูวราชาว่า พระองค์
เสด็จมาแต่ที่ไหน ฯ เรามาแต่ป่า ฯ พระองค์เสด็จแต่ไหนก่อนจึงไปป่า
ดูวราชจึงตรัสว่า เราออกแต่เมืองนก่อนจึงไปป่า ไต่เห็นเนอตายตัวหนึ่ง
จึงรำยมนตถอดจิตตเสด็จถึงกายเนอตาย แล้วจึงกลายเป็นเนอไปป่า ครั้น
กตบมากก็ได้เห็นพวกโยธา เทียวไปพบกายเส่นาบตักจำได้ นึกว่า
เส่นาบตักกตัญญูต่อเราแล้ว ค่อนั้นไปได้พบรูปดูวตาย จึงรำยมนต
กอดจิตตให้เสด็จถึงในกายดูวงศ์คุณ เรากลายเป็นดูวงศ์คุณมาสู่สำนักของเธอ
อนึ่งเธอได้เห็นภักดาของเธอมีอาการวิปริตหรือไม่เล่า ฯ ข้าแต่ดูวราชา

หม่อมฉันนี้กรูแล้วว่า พระราชดำริของหม่อมฉันจะถอดจิตต์ได้ร่างรูปอื่น
 เต็ด็จไป เต็นาบตีจึ่งถอดจิตต์เข้ารูปพระราชามาแน่ทีเดียว หม่อมฉันคิด
 ไว้ว่าจะหารูปกายมาให้พระราชดำริ เหมือนนางสิริ โสภาทิว์เที่ยวหาจิตต์
 มาให้กัศดาณะนั้น ๆ เออ เรื่องราวนางสิริ โสภาทิว์หาจิตต์มาให้พระราชดำริ
 นั้นเป็นอย่างไร นางกัศดาณะเที่ยวจึ่งนำตัวอย่างมาเล่าให้ดูว่ลัทธิราชพงค์ ดั่งมี
 เนื้อความต่อไปนี้ว่า

มีพระราชดำรินตองค้หนึ่ง ครองราชสมบัติณพระนครหนึ่ง
 อัครมเหสีของพระราชดำรินตองค้ชื่อว่าสิริ โสภาทิว์ ครั้นอยู่มานานพระราชานัน
 ทิวงคตล่องไป นางสิริ โสภาทิว์จึ่งเอาสรวิศพิไล์หีบเก็บไว้แล้วตั้งอำมาตย์
 ว่า เราจะไปเที่ยวหาชีวิตมาให้พระราชดำริ เมื่อเรายังไม่กลับมาท่านทั้งหลาย
 อย่าได้เฝ้าพระศัพเดยเป็นอันขาด ตั้งแต่จึ่งลงจากปราสาทไป เที่ยวเตาะ
 ถามลัทธิพรหมณผู้บณฑิตทั้ไป ๆ ถึงเมือง ๆ หนึ่ง พระราชาเมืองนั้น
 สรวมฉลองพระบาททิพเหาะไปในอากาศได้ หนึ่งผู้ใดทำกาตตายไป พวก
 ญาติให้หื้อศุภันนอาบน้าต่างรองบาททิพแล้ว ผู้หนักได้ชีวิตคนเป็นอย่างเดิม
 นางสิริ โสภาทิว์ไปถึงเมืองนั้นแล้ว ไปขออาศัยยายแก่เฝ้าสวนดอกไม้อยู่
 ด้วย ยายแก่นั้นห้ามตูกหลานไม่จึ่งรักใคร่นางสิริ โสภาทิว์นัก นางสิริ
 โสภาทิว์ไปเด็ดอกเก็บดอกไม้มาร้อยพวงมาตาให้ยายแก่พวงหนึ่ง จึ่งยาย
 แก่เอาพวงมาตานันไปถวายพระราชานัน ทอดพระเนตรเห็นโปรดชมว่าดีจึ่ง
 ถามยายแก่ว่าพวงมาตานันใครร้อยให้ ๆ พระมหाराช นางสิริ โสภาทิว์ชิดาเกด้า
 หม่อมฉันเขาร้อยให้ ๆ ยายได้ ชิดามาแต่ไหน แต่ก่อนร่อนไรไม่เห็นมีบุตร

ชิตาเดย เคยวณจิงมชิตาชนเตา ๆ ซ้าแต่เทวดา ชิตานนพัดตมาแต่เมืองอื่น
 เป็นหญิงเกิดในชาติขัตติยตระกูลรูปกึ่งงามนามก็เพราะ ดำเนียงไฟเพราะเจรจา
 นารักนั้ก พระราชาทรงสัดบิยายแก่บอกลงนิน ทรวงพระโด้มนนั้ลจิงครัด
 กะพวกเฒ่าแก่ว่า ท่านเฒ่าแก่ชาวแม่จิงพากันไปตรวจดูอิตถัดกษณะ ถ้า
 ว่าชิตานนลัมบุรณด้วยอิตถัดกษณะจิงไซริ เราจะให้เอาวอไปรับนางมา
 พวกเฒ่าแก่ชาวแม่ จิงออกไปดูเห็นชิตานนลัมบุรณด้วยอิตถัดกษณะ จิง
 เชิญจะให้ ชนวอมา ชิตานนหามาไม่ พระราชาไซให้เฒ่าแก่ไปรับอิกถอง
 ส่ามครั้งนางก็ไม่มา พระราชาต้องเสด็จไปเอง แลเอวรับนางชิตามาให้ ชนยัง
 ปราสาท

นางสิริโด้ภาเทวชนยังปราสาทแลวเที่ยวตรวจตราดูทิวไป พบรอง
 พระบาททิพแขวนอยู่ที่สูงจิงทูลว่า ซ้าแต่เทวดา เหตุไรพระองค์จิงเอารอง
 พระบาทแขวนไว้ณที่สูงทรงทำอย่างนหาควรไม่ ๆ พระราชาครัดว่ารอง
 บาททิพนัคคุณมาก ดัริรชองคนตายแลวมีอยู่ ไต่เอารองบาททิพนัค
 ดงในชนน้าทอังกงบูชาไว้ จิงเอาน้าอาบรูปคนตาย ๆ นนจักไต่ ชีวิตเป็น
 ชนมาเหมือนเก่า นางสิริโด้ภาฟังพระราชาเล่าดงนนด้าริว่า เราจักเอา
 รองบาทนั้ไปให้ ไต่ แลวนางจิงทูลว่าพระองค์ด้าคัญว่าแขวนไว้บนเป็น
 มงคตหรือ หม่อมฉันเห็นว่าแขวนไว้บนเป็นอวมงคต พระองค์จิงเอา
 รองบาทแขวนไว้ณที่ด้าจิงจะควร พระราชาจิงปลตรองบาททิพวางไว้
 ณที่ด้า นางทำมารยาทูลว่าพระองค์ทรงพาหม่อมฉันมา ด้วยทำความ
 ช่มเหลงหาเกรงยายผู้ปกครองไม่ อวมงคตจะมีแก่หม่อมฉัน เพราะฉะนิน
 พระองค์จิงส่งเครื่องบรรณาการไปให้แก่ยาย ๆ อนุญาตแลว ๒ ความลั้วดีดี

มงคลจึงจรมแก่หม่อมฉัน ฯ เออ ยายนนแก่เป็นบ่าวของเรา ฯ ยายแก่
 เป็นบ่าวพระองค์ก็จริงแต่ แต่พระองค์ส่งบรรณาการไปให้นั้น ย่อมเป็น
 ประเพณีธรรมเนียมหนึ่ง พระราชากำตังสั่งให้พวกเฒ่าแก่จัดเตรียมบรรณา
 การจะส่งไป นางสิริโสภาทะก็เห็นพระราชานัดแล้ว ล้อมรองบาท
 ทิพเหาะไปบนอากาศไปถึงปราสาทของนาง จึงเอารองบาททิพนั้นได้ ในชนนำ
 ทองยกเอาอศุภมาอาบหน้าในชน อศุภนั้นก้ามมุดมุดอง ได้ตำรังช้พคันมา
 เหมือนดั่งเก่า

พระนางกตยาณเทวีนำอุทาหรณ์มาเล่าอย่างนั้นแล้วรบสั่งว่า ข้าแต่
 ลุงวราช นางสิริโสภาทะก็หาชีวิตถวายพระภักดีตา ๆ ได้ ตำรังช้พคันมา
 ฉนั้นใด หม่อมฉันจะหาชีวิตถวายพระราชล้ามเหมือนดั่งนางสิริโสภาทะนั้น
 ข้าแต่ลุงวราช หม่อมฉันจักทำจิตตเส่นาบตให้ตายด้วยอุบายอันหนึ่งมอยู่
 แลดูนางก็ตำรงหน้า ทรงประดับเครื่องอลังการ เข้าไปยังตำหนักเส่นาบต
 รบสั่งว่า มหาราช พระองค์จงเส่นอบอิทธิฤทธิ์ให้หม่อมฉันดูบ้าง เสนาบต
 หารูจักอุบายไม่เที่ยง จึงบังคับให้พวกอำมาตย์หาสัตว์ตาย ๆ มา พวก
 อำมาตย์ไปหาได้เพะตายมาถวายตัวหนึ่ง เสนาบตจึงร้ายมนต์ ถอดจิตต
 ไล่ในกายเพะตาย ลุงวราชจึงร้ายมนต์ถอดจิตต ไล่ในรูปของพระองค์
 แลดูรบสั่งอำมาตย์ให้ฆ่าเพะนั้นเสีย จิตตเส่นาบตตั้งอยู่ในกายเพะก็ดับไป
 ตังแต่่นั้นมา พระเจ้าเวชราชและนางกตยาณเทวี ก็ได้ ตำรงราชสมบัติ โดย
 ทศพิชราชธรรมคือไป

นางนารี มบัญญัติานันทาน มาเล่า ถวายพระเจ้าจันทรราช แล้วพูด ว่า
 ข้าแต่พระองค์ผู้เทวดา พระราชาองค์ ไตรักษาประเพณีธรรมไว้ได้ พระ

ราชาของคณนพวงเดออกดีศรีสมควรเป็นมเหสี ผู้ตั้งผู้ใดใจชอตรงมีปัญญา
 เหมือนดังนางกัถยานีและนางสิริโลภา พระราชาควรตั้งผู้ตั้งผู้ใด ในที่
 อัครมเหสี เมื่อใดหญิงแก้วแก้วอย่างนี้ ฟังทรงเลือกบุคคลที่คิดตั้งไว้ ในที่
 อำมาตย์ อย่าฟังทรงตั้งบุคคลไม่ได้ไว้ในถานันดร เหมือนดังเด่นาบดี
 นนเดย นางนารีนนทานมาแต่ถวายเป็นพระเจ้าจันทรราชแต่ประณมยาม
 จนถึงมีรัชมยาม พระเจ้าจันทรราชจึงรับสั่งถามต่อไปว่า ก็พระเจ้า
 เวชมาทิตทรงตั้งอำมาตย์กตัญญู ชอตรงไว้ในถานันดร เรื่องราวนั้น
 เป็นอย่างไร นางนารีนนจึงนำอุทาหรณ์มาแต่ถวายเป็นดังแจ้งต่อไปนี้ว่า

ในกาดปางก่อนมีพระราชาพระนามว่าเวชมาทิต ครอบครองราช
 สัมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี พระราชาพาราณสีนั้นตั้งแต่ประสูติจากครรภ์
 พระมารดามา ทรงตั้งอยู่ในเอกนคบรมสุข หาทราบความทุกข์ลำบากว่า
 เป็นอย่างไรไม่ เฝ้าแต่ถามพวกอำมาตย์อยู่บ่อย ๆ ว่า อะไรเป็นทุกข์
 อะไรเป็นเวทนา อะไรทำให้กายเร่าร้อน มีอำมาตย์ผู้หนึ่งคิดจะให้พระราชา
 ทราบความลำบาก จึงให้นายเนล้าทจับเนอบำมาตย์หนึ่ง แล้วประดับ
 ด้วยอัสดำภรณ์ผูกไว้ได้รั้ง จึงเข้าไปกราบทูลพระราชาว่าพระองค์จะใคร่
 ทรงทราบทุกข์เวทนา เชิญพระองค์ทรงหลังเนอไปเถิด พระเจ้าชา

พระราชาพาราณสี เสด็จขึ้นประทับบนหลังมฤคิ ๆ นนก็วิ่งเล่นพา
 เข้าป่าไปหลายวัน เนอและพระราชานนอ่อนกำลังลงเดินเซซังไปถึงเมือง ๆ
 หนึ่ง พระราชาหิวหอบบอบกายเสด็จจากหลังมฤคิเข้าอาศัยบ้านหนึ่งอยู่
 ในเมืองนั้นมีหญิงนครโลภีนีรูปสวยคนหนึ่ง บุรุษใดไปร่วมภริมย์ด้วย

นางนคร ได้เกษั้นนคนหนึ่ง บุรุษคนนั้นต้องให้ทรัพย์พินหนึ่งทุกคืนไป
 นางนคร ได้ภินคนนั้น เห็นพระราชารูปงามนางคิดว่าบุรุษผู้ นฤกษณะดี
 หาใช่คนเลวทรามไม่ นางให้หนักรักใคร่ได้นำกระยาหารมาถวาย และชวน
 ให้นอนด้วย นางก็บำเรอพระราชาดวยกามคุณสิ้นราตรีหนึ่ง พอรุ่งเช้า
 พระราชาใคร่จะเสด็จไป หญิงนั้นก็ห้ามไม่ให้ ไปทวงจะเอาทรัพย์พินหนึ่งกะ
 พระราชา ๆ ก็ไม่มีทรัพย์ให้ นางจึงกักตัวไว้ แล้วคิดว่าตรายบุรุษนั้นน่าจะ
 เป็นพระราชา ต่อแต่นั้นมาพระราชาจะประทับประทมตรงเสด็จก็แค้นดำมาก
 ทรงคิดได้ว่าเราจักทุกขเวทนาหระคราวน

ครังนั้นเธออำมาตย์ผู้จุดให้พระราชาทรงหลังมฤคไปนั้นคิดว่า เรา
 จักไปติดตามหาพระราชา ๆ เสด็จไปนานนักหนา บัดนี้จะเสด็จประทับ
 อยู่ที่ไหน อนึ่งเราจะไปมือเปล่าหาควรมิ เราจักเอาอะไรไปก็จะรุงรัง
 ควรจะเรียนคิดปดิดตัวไป เมื่อคับแค้นจะได้ ไซ้แก้ไข คิดแล้วไปสู่บำ
 เข้าไปหาพระดาบศองค์หนึ่ง ขอเรียนคุณคิดปดิด คุณคิดปดิดนั้นคือเอาดิน
 และหินเป็นต้น ได้คลุกด้วยกันปั้นไป ก็กลายเป็นทองคำด้วยอำนาจ
 คุณคิดปดิด อำมาตย์นั้นครันเรียนคุณคิดปดิดได้แล้ว จึงดาพระดาบศไปบำ
 เกี้ยวไปถึงสระน้ำแห่งหนึ่ง จึงตั้งนอนตัวอยู่ที่ริมขอบสระน้ำ

คราวนั้น มกนรมาทสี่ระนานนเปตองสี่รรพากรณ ไร่แล้วเข้าไป
 โกลศคนไมคณหนึ่ง จึงถากเปลือกไม้ขึ้นกิน กินนั้นก็กลายเป็นข้างพง
 ไป แล้วลงเล่นน้ำอยู่จนเวลาเย็น ข้างพงนั้นจึงเข้าไปโกลศคนไมคณหนึ่ง
 กัดเอาเปลือกไม้ กินบดกลดบเป็นกนรจนมออกแต่ยังพูดไม่ได้⁵⁶⁴ กนรนั้นเขา

ไปไกลคนไม่ อดกดเปิดอกไม่นกน ก็นวันนกดุดแตรร้องรำทำเพลงได้

บินไปทางอากาศกลับไปยังที่อยู่ของคน

อำมาตย์นั้นครนเห็นกรยาอย่างนั้น จึงไปถากเอาเปิดอกไม้ได้

กะทอเที่ยวหาพระราชาคือไป เที่ยวตามบ้านน้อยใหญ่อีกนานจึงถึงบ้าน

นั้นเขา พบพระราชาดวดวยบังคมทูลถามว่า พระองค์ทรงทราบทุกข

น้อยใหญ่และเวทนาน้อยใหญ่หรือยัง ฯ เกร็ดหัด ฯ ถ้ากระนั้นเชิญ

เสด็จไปเมืองของพระองค์เถิด ฯ เรายกไปไม่ได้ เราเป็นหนทรพยพนทอง

ของหญิงแพศยาอยู่ อำมาตย์นั้นจึงเอาดินกับหินคดุกเขาด้วยกันบินไป

ดินกับหินกตกายเป็นทองคำมากมาย อำมาตย์ก็เอาทองนั้นไปให้แก่หญิง

แพศยานั้น พระราชาก็พ้นจากความเป็นหนนางนครไธภิน

อำมาตย์นั้นเอาเปิดอกยาได้ในบ่อน้ำ นางนครไธภินก็มณาแล้ว

ก็กลายเป็นช่างฟ่งวงเขาไปหาพระราช ฯ จึงตรัสกะอำมาตย์ว่า ท่านจงทำ

ช่างฟ่งให้เป็นหญิงมนุษย์เถิด หากไม่บาปกรรมจะมีแก่ตัวเรา อำมาตย์

จึงเอาเปิดอกยาอื่นได้ในบ่อน้ำ ช่างฟ่งนั้นมณาในบ่อก็กลายเป็นหญิง

มนุษย์แต่ยังพูดไม่ได้ พระราชารับสั่งกะอำมาตย์ว่าจงทำให้เขาพูดได้ให้

ได้ ฯ ข้าแต่เทวดา นางนพูดได้แล้วก็จักไปทูลฟ้องพระราชามองน เพราะ

ฉะนั้นชาพระพุททเจ้ากับพระองค์ จงเตรียมหนีไปเถิดเถิด ฯ เออดีหัด

อำมาตย์นั้นจึงเอาเปิดอกยาอื่นได้ในบ่อน้ำแล้วก็ไป พระเจ้าเวชมาทต

กับอำมาตย์หนีไปคนยังรุ่ง ดวงพนเขตต์แดนเมืองนั้นไปไกล ครั้นรุ่งเช้า

หญิงแพศยานั้นมณากันแล้วก็พูดได้ จึงเข้าไปเฝ้าพระราชเจ้าเมืองน

กราบทูลเหตุผลตนปลายให้ทรงทราบทุกประการ พระราชาเจ้าเมืองนน
ครนส์ดับแล้วรีบสั่งให้อำมาตย์ตามจับพระเจ้าเวชมาทิต อำมาตย์พากัน
ตามจับก็หาพบไม่จึงกลับมา

พระเจ้าเวชมาทิตกับอำมาตย์ เล็ดจ้วงเตยบ้าน้อยใหญ่ไปถึง
เมือง ๆ หนึ่ง จึงหยุดพักอาศัยอยู่ศาลาหลังหนึ่ง ในเมืองนั้นมหญิง
นครโสภินีรูปสวยคนหนึ่ง ถ้าว่าบุรุษไปสู่สำนักหญิงแพศยาแล้ว ยังมีได้
หลบนอนทวยกันหญิงนั้นก็เรียกเอาทรพยพนหนึ่งก่อน หญิงแพศยานั้นต่อ
เตยใหญ่ไวเตยหนึ่งทำกระดานยนต์ไว้ภายใน ถ้าบุรุษนั่งถูกข้างกระดาน
ยนต์แล้วก็พลัดตกเตยลงไป พวกทาสีพากันจับคอบุรุษนั้นลากส่งไปเสีย
บางครึ่งบุรุษชนนึ่ง ถูกข้างกระดานยนต์ แล้วตกเตยไป ออกข้างต่าง เตยไป
ทางอื่นเสีย บุรุษหาได้ ถึงที่สุดตามประสงค์ ไม่

คราวนั้น พระเจ้าเวชมาทิตทรงสดับรูปสมบัติของหญิงแพศยาจึง
รีบสั่งกับอำมาตย์ว่า เราก็คงไปหาหญิงแพศยาคนนั้น ๆ ข้าแต่พระองค์
ผู้เทวดา พระองค์อย่าเพื่อเล็ดจไปเตยรอดอยู่สักหน่อย ข้าพระพุทธเจ้าจึงไป
ตรวจดูให้รู้ กรยาอาการเสียก่อน พระองค์จึงเล็ดจไปภายหลัง อำมาตย์
ก็ไปยังสำนักหญิงนครโสภินี นั่งบริโภคชัช โภชนาหารอันหญิงนั้นจัดให้
หญิงนครโสภินีกทวงเอาทรพยพนหนึ่งกับอำมาตย์ ๆ ก็ยอมให้แล้วพูดว่า
เราก็คงขอเข้าไปดูห้องนอนสักหน่อย นางก็อนุญาตให้อำมาตย์เข้าไปใน
ห้อง อำมาตย์จึงชนนึ่งบนเตยยนต์พลัดตกเตยลงไป ทาสีทั้งหลาย
จึงจับคออำมาตย์ผูกตาก่อออกมา อำมาตย์กลับมาเฝ้าพระราชากราบทูลว่า

พระมหाराช พระองค์จงเสด็จไปจงอย่าชนประทับเคียงข้างซ้าย ให้
พระองค์เสด็จชนขวา นางแพศยาชนข้างซ้ายก็จะตกเคียงไป พระองค์
จงกอดนางไว ก็จะได้สำเร็จความประสงค์ทุกอย่าง

พระราชอาเวชมาก็คดบพงอำมาตยบอกตงนน ทรงกำหนดจกจำ
ไวถวนถึ จังเสด็จไปหานางนคร ได้ถึนี้เสวย โภชนาหารที่นางจัดถวายเสด็จ
เสด็จเข้า ไปยังห้อง ใน ซึ่งนาง ห้อย ดอกไม้ และ ประดับ ด้วย นานาตั้ง การงาม
พระองค์ จังเสด็จชนเคียงเบองขวา กอดเอานางแพศยาซึ่งชนเคียงเบอง
ซ้ายไม่ให้หนีไป ได้เสวยกามรสดีความปรารถนา พระราชาเคยอยู่
กับหญิงแพศยาต่อมาอีกได้เจ็ดเดือน หญิงแพศยานั้นกตงกรรม พระ
ราชาประทานอำมรงค์ ให้นางไววงหนึ่งรับสั่งว่า ถ้าถูกเราเป็นผู้ชายเชอ
จงให้อำมรงค์ นแกไอรด์แล้วส่งไปให้ ถึงเมืองเรา ถ้าถูกเราเป็นผู้หญิงเชอ
จงให้อำมรงค์ นเกธดา บำรุงเสวยรักษาไวจงดี รับสั่งแล้วจึงพร้อม
ด้วยอำมาตยเสด็จกตบยงนคร แล้วราชลัมบัตโดยยุคติกรรม จึงทรง
ตงอำมาตยณนไว ในทเด้นาบต

บณทิตนารนันทานนมาเต่าถววยพระราชาจันทรราชแล้วทุดว่า พระ
มหाराช พระราชาทงหลายยอมทรงเดออกตงอำมาตยและเด่นาบตตวนแต่
ชอตรงและกตญญกตเวท เหมือนอำมาตยของพระเจ้าเวชมากิตราชณะน
พระราชาจันทรราชจิงตรัดถามตอไปว่า กุมารทตงอยู่ในกรรมนันครได้ถึนี้
นนคตอตเป็นชายหรือหญิง ๑ ข้าแต่เทวดา เป็นชาย พระเจาชา ๑
ตูกชายทำกริยาอาการอย่างไรไหนเต่าให้พงบาง บณทิตนารนันทานเรอง
นนมาเต่าถววยอิก ตตงแจงตอไปนว่า

พระมหाराช นางนครได้ภินี่มีครรภ์ครบสิบเดือนแล้วก็คลอดโอรส
เมื่อเจริญวัยขึ้นมาได้ สิบหกปีจึงถามมารดาว่า ใครเป็นบิดาข้าพเจ้า ฯ
บิดาของพ่อเป็นพระราชานามว่า เวชมาทิตราช ครองราชสมบัติอยู่ใน
เมืองหนึ่ง ฯ ข้าแต่มารดา ข้าพเจ้าไม่เชื่อ มารดาอยู่เมืองนี้ บิดา
ดีอยู่เมืองหนึ่งไกลกันนักหนา ถ้อยคำของมารดาบอกนั้นน่าแปลกใจ ฯ
แน่ะพ่อบุตรสุดรักของมารดา บิดาของพ่อครองราชสมบัติอยู่เมืองหนึ่ง
เที่ยวทรงประพาสป่ากับอำมาตย์หลงทางมาถึงเมืองนี้ พระองค์ ได้เป็น
ด้ามี่มารดา ยังประทานอำมรงค์ไว้วงหนึ่งจึงเด็ดจี้แต่เมืองนี้ไป ถ้าพ่อ
ใคร่จะเห็นบิดาจงได้อำมรงค์วงนี้ไป

ราชกุมารนั้นครั้นเติบโตทราบความแล้วก็ได้มนต์ จึงขออำมรงค์
กับทองคำเส้นหนึ่งต่อมารดาได้แล้ว กราบไหว้มารดาตาออกจากเรือน
ไปองค์เดียว เที่ยวไปตามบ้านน้อยใหญ่ไปถึงบ้านโจรแห่งหนึ่งอาศัยอยู่
ในบ้านนั้น นายคามโกชกปกครองบ้านนั้นเป็นมหาโจรเห็นทองเส้น
หนึ่งก็อยากได้ จึงพูดว่า แน่ะมานพ ผู้ใดไม่รู้จักโจรคิดป ผู้นั้นจะไป
ที่ใดย่อมจะถึงความวิบัติ เพราะเหตุนี้ พ่อจงเรียนโจรคิดปศาสตร์ไว้
ถ้าหากว่าพ่ออาจเรียนได้ จงให้ทองเส้นหนึ่งแก่เรา ๆ จะบอกโจรคิดป
ให้พ่อ ราชกุมารก็ยอมให้ทองเส้นหนึ่งแก่มหาโจร ๆ ก็บอกโจรคิดป
ให้ราชกุมารรู้ โดยเร็ว ราชกุมารเรียนโจรคิดปได้แล้วออกจากโจรคาม
หนีไปจนถึงเมืองราชบิดา อาศัยเรือนยายแก่คนหนึ่งอยู่

ค่อนนมาถึงเวลาพดบค่ำ ราชกุมารเที่ยวไปตามน่านาวิถึ ตก
เขาผ้าและอาหารกับเงินทองของคนอื่นมาซ่อนไว้ ในประเทศแห่งหนึ่ง

แล้วจึงกลับมายู่ที่เรือนยายแก่นั่น บางคราวราชกุมารขึ้นเรือนเด่นาบตี
และเค็ชฐานเค็ชฐู นำเอาสัตว์พรพทย์มาช้อนไว้ในประเทศนั้น ประชาชน
พากันไปยังราชสำนักกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระราชาก็ยังทรงนั่ง
เฉยอยู่ อำมาตย์และราษฎรพากันกราบทูลเรื่องโจรกรรมแก่พระราช
แทบทุกวัน พระราชานับสั่งให้จับก็ห้ามใครจับได้ไม่ จึงรับสั่งให้
เกณฑ์ราชโยธาไปรักษาตามนาวิถ์และประตูบ้านเมืองโดยงวดขัน

วันหนึ่งราชกุมารต้องการจะตัดผม ไปพาเอาทาริกาถูกนายประตู
ไปได้คนหนึ่ง จึงให้ทาริกานั้นแก่ช่างตัดผมแทนเงินค่าจ้าง ช่างตัดผม
ก็รับทาริกาไว้ ครั้นตัดผมแล้วราชกุมารบอกกับช่างตัดผมว่า ท่านจง
รับเอาทาริกานี้ไว้ก่อน เราจะไปเอาทองที่บ้านเรากลับมาถ่ายทาริกาคืนไป
พูดเท่านั้นก็ไป คราวนั้นนายประตูไม่รู้ว่าใครพาถูกของตัวไป เทียบ
ตามหาจนทั่วไปก็ยังไม่พบ ถึงเวลาจวนพลบจึงไปพบถูกของตัวอยู่ที่
เรือนช่างตัดผม นายประตูถามช่างตัดผมว่าเหตุไรท่านลักเอาถูกของเรา
มา ฯ ช่างไม่ได้อธิบายเอาถูกของท่านมา มานพหนุ่มคนหนึ่งพามาให้แทน
ค่าจ้างตัดผมแก่เรา ฯ ก็มานพนั้นเคยนอนอยู่ไหน ฯ ตรูณมานพนั้น
ไปยังไม่กลับมา ฯ ท่านจงชดวตรูณมานพให้แก่เรา ราชตัวคนพา
มาไม่ได้ท่านก็เป็นโจรนั่นเอง

ชนทั้งสองทุ่มเถียงไม่ตกลงกันแล้วไปหาอำมาตย์ผู้ชำระ ความเต่า
ความทงปวงให้ฟัง อำมาตย์ชำระความนั้นถามช่างตัดผมก่อนว่า จำเคย
ได้ทาริกามาแต่ไหน ช่างตัดผมให้การว่า ตรูณมานพผู้หนึ่งมาจ้างให้ข้าพเจ้า
ตัดผมให้ ได้ให้ทาริกาไว้แทนเงินค่าจ้างตัดผมแก่ข้าพเจ้าด้วยคนหนึ่ง ฯ

จำเลยถามตรุณมานหรือไม่ว่าทาริกานเบนลุกของใคร ๆ ข้าพเจ้าหาได้
 ถามเขาไม่ ๆ เหตุไรจึงไม่ถามเขา ๆ ข้าพเจ้าเผดอไป เข้าใจ
 เดี่ยวว่าทาริกานจะเป็นน้องหรือหลานของตรุณมานจึงรับไว้ ๆ จำเลย
 มีพะยานหรือไม่ ๆ พะยานของข้าพเจ้ามี ชายชื่อนนหญิงชื่อนเบน
 พะยานรู้เห็น โวหาริกามาตย์ให้เรียกพะยานมาแต่ถามพะยาน ๆ ให้การ
 เป็นปากเดียวกันล้มคำจำเลยให้การไว้ โวหาริกามาตย์พิจารณาแล้วเห็นว่า
 ช่างตัดผมหาเป็นโจรไม่ จึงบังคับจำเลยว่าจำเลยจงไปนำตัวโจรมาให้
 ได้ ๆ ข้าพเจ้าไม่สามารถนำโจรมาได้ ๆ นำมาไม่ได้เพราะเหตุไร ๆ
 ข้าพเจ้าไม่รู้จากบ้านเรือนและบิดามารดาของโจร ๆ ถ้าเช่นนั้นจำเลยก็
 เป็นโจรนั้นซิ

โวหาริกามาตย์จึงพาตัวโจรที่จำเลยไปเฝ้าพระราชากรายทลคตความ
 เรืองนนให้ทรงทราบ พระราชาทรงฟังคำหาคำให้การโจรที่จำเลยแล้ว
 คำนวณว่า ช่างตัดผมหาใช่เป็นโจรไม่แต่ก็เหมือนโจร เพราะจำเลยไม่
 อาจชี้ตัวโจรให้เห็นจริงได้ จึงรับสั่งให้หาตัวโวหาริกามาตย์เข้ามาตรัสว่า
 ท่านจงประกาศราชกติกาคือเป็นกำหนดกฎหมายไว้ว่า โจรลักพัสดุสิ่งของ
 ทองเงินอย่างใดได้ไป เจ้าของพัสดุเขาติดตามพบพัสดุนั้นตั้งอยู่ในบ้าน
 หรือเขตต์ที่ของผูใด เจ้าของที่บานนั้นชี้ตัวโจรหรือนำจับโจรได้ ผู้นั้นก็หา
 ความผิดมิได้ ถ้าว่าเจ้าของที่บานนั้นไม่อาจชี้ตัวโจรและนำไปจับโจรได้
 เจ้าของที่บานนั้นให้รับว่าเป็นตัวโจร อนึ่งช่างตัดผมถ้าหากว่าเป็นโจร
 ก็จะไปเอาทาริกาไปซ่อนไว้เสียก่อน บัดนี้ช่างตัดผมหาได้ซ่อนทาริกาไว้ไม่
 ให้ทาริกาอยู่ในเรือนที่เปิดเผย อนึ่งช่างตัดผมให้การว่าทาริกาคือโจร

มานพนำมาให้แทนทรัพย์สินค่าจ้างคดีผม คำนัดมจริงของข้างคดีผมมีอยู่
 เป็นหลัก ข้างคดีผมยอมจะรู้จักโจรได้ เพราะฉะนั้นให้ข้างคดีผม
 หนีจับตัวโจรมาแสดงแก่เรา ถ้าเจ้าข้างคดีผมนำโจรมาแสดงให้เห็น
 ไม่ได้ ราชอาณาจักรยังมีคดีตัวแก่ข้างคดีผมอยู่ ทรงประกาศตั้งนอเดว
 จึงบังคับอำมาตย์ทั้งหลาย ให้ประชุมกันจับโจรให้ได้

คนวันนั้นเอง ราชกุมารเห็นกองเพลิงสว่างทั่วไป มหาชนมีชาวสุ
 ครบมือพากันนั่งล้อมนิเวศน์เด้นาบที่อยู่ จึงปลดอมเข้าไปนั่งกับมหาชน
 พุดหลุดอกว่า ที่ตรงโน้นโจรหนุ่มคนหนึ่งรูปร่างเหมือนข้าพเจ้า ตาม
 หลงข้าพเจ้า ๆ จึงหนีมาหาท่าน มหาชนถามว่าอยู่ไหนเล่า จึงชี้บอก
 ว่าอยู่ตรงโน้น มหาชนตกตดิ้งวิ่งตามไปก็ไม่เห็น ราชกุมารนั้นจึงฉวย
 ไม้มาแตะทรัพย์สินเป็นอันมากวิ่งหนีไป มหาชนกลับมาไม่เห็นสิ่งของจึงว่า
 คนเองเป็นโจร พากันค้นหาต่อไปก็ไม่เห็น

ครั้นต่อมาพระราชารับสั่งหาโหรมาตรวจดูว่า วันนั้นโจรนั้นไปอยู่
 ที่ไหน โหรกราบทูลว่าวันนั้นโจรไปอยู่ทางทิศอุดร ให้ไปตรวจดูที่ริม
 ขอบสระน้ำ พระราชารับสั่งให้โยธาไปคอยจับ พวกโยธาพากันไปล้อม
 สระไว้และซ่อนตัวอยู่ในพุ่มไม้ ราชกุมารแปลงตัวไม่ให้ใครรู้จัก ถือเอา
 ดินดีพองกับตุกมะขามบ่อมไปยังสระน้ำ วางสิ่งของไว้บนขอบสระแล้วลง
 ไปก็มีศีรษะต้งต่างผมในสระนั้น พวกโยธาเห็นแล้วพากันเอาผ้าและธาวุธ
 วางไว้ ตามลงไปในสระท่ามกลางหน้ายื่นอยู่ ราชกุมารเห็นพวก
 โยธาตามลงไป จึงรีบขึ้นมาฉวยผ้าและธาวุธได้วิ่งหนีไป พวกโยธา
 ร้องว่าจับตัวให้ได้ ๆ ตามไปหน่อยหนึ่งก็ไม่เห็นตัว

อยู่ต่อมาพระราชารับสั่งถาม โหรรู้ว่าจันนี้โจรไปทิศไหน โหรรอบ
 ทูลว่าจันนี้โจรไปทางทิศบูรพา จึงรับสั่งให้คนฟอกผ้ามาเผาแล้วตรัสว่า
 พวกเจ้าจงเอาผ้าไปซักที่แม่น้ำ โนนแล้วเอามา ชั่ง ตากไว้ แล้วนั่งเฝ้าอยู่รอบ
 นอก พวกฟอกผ้ากับโยธาพากันไปที่แม่น้ำในทิศบูรพา พากันฟอกผ้า
 แล้วตากไว้พวกโยธารักษาอยู่รอบนอก ตกเวตาเย็นพวกช่างฟอกเห็นผ้า
 แห้งดีแล้ว จึงเก็บพับทำเป็นห่อ ๆ วางไว้ พวกโยธากับช่างฟอกหารือ
 กันว่า เวตาเย็นหนักหนาโจรไม่มาแล้ว พวกเราพากันไปบ้านเกิด
 ขณะนั้นราชกุมารเดินเข้าไปนั่งอยู่ในที่ประชุมหามิใครรู้จักไม่ จึงเฝ้าถาม
 ว่าห่อผ้าเหล่านี้หนักหรือเบา ข้าพเจ้าจะยกไหวหรือไม่ ราชกุมารจึงยก
 ห่อผ้าขนบ่าแล้ววิ่งหนีไป มหาชนตามไปหาทันไม่แล้วกลับมาตั้งอยู่ ราช
 กุมารเอาผ้าไปซักจนไว้แล้วเบียดย่นผ้าห่มเสื้อใหม่ ได้กลับมาตั้งอยู่ในที่
 ที่ประชุมนั้นอีก เห็นพวกเหล่านี้นุ่งเสื้อตัวไปฉวยอาวุธที่วางไว้ วิ่งหนีอีก
 พวกโยธาพากันติดตามไปจับหาได้ไม่ พากันไปเฝ้าทูลเกล้าความถวายพระ
 ราชา

พระราชารับสั่งถาม โหรรู้ ๆ กราบทูลว่า จันนี้โจรไปในทิศทักษิณ
 เสด็จมาคิดจักไปจับเองจึงพาโยธาไปมากมาย ชอนด้อมอยู่ตามพุ่มไม้
 คอยจับอยู่แต่เวตาเช้าจนถึงเวลาเที่ยง ครั้นถูกแดดร้อนเข้าเสด็จมาตั้ง
 ให้พวกโยธาไปคอยดักอยู่ท้ายน้ำ ส่วนตนก็ไปอาบน้ำอยู่เห็นอนา ราชกุมาร
 ได้ชองย่องเข้าไป ฉวยผ้าและอาวุธ ซึ่งวางกองไว้แล้วเดินเลยบึงนทีไป
 ร้องตะโกนบอกพวกโยธาว่า บัดนี้เสด็จมาพร้อมกับโจรอยู่ที่นั่นทั้งหลายจง
 รีบขึ้นมาช่วยกัน พวกโยธาฉวยอาวุธได้ วิ่งไล่ไปทั้งบริกขารทั้งปวงไว้

ราชกุมารย้อนกลับมาเขาปรินิขารของ โยธาจึงหนีไป เสด็จมาเห็น โยธา
จึงมาจึงถามว่า เหตุไรจึงพากันวิ่งมา โยธาแจ้งว่ามานพคนหนึ่งเป็น
บ่าวของท่านร้องบอกว่า เสด็จมาติดกับโจรอยู่ ข้าพเจ้าทั้งหลายจึงพา
กันวิ่งพามา เสด็จมาชนจากนามาหาเห็นผ้าและอาภรณ์ไม่ จึงเข้าใจ
ว่าโจรลักเอาไป เสด็จมาติดกลับมาเวลาเย็นเข้าไปเฝ้าทูลเกล้าให้ทรงทราบ

พระราชารับสั่งว่าใครคนอื่นไม่อาจจับโจรได้ เราจักออกไปจับโจร
นั้นให้ได้ จึงตรัสถามโหรว่าคืนวันนั้นโจรจะไปทางไหน โหรกราบทูล
ว่าคืนวันนั้นโจรจักอยู่ในทิศปัจฉิม พระราชารับสั่งให้หาตัวหญิงแพศยา
มาสั่งว่า แน่ะสาวใช้ เจ้าจงเที่ยวหาโจรพบตัวแล้วเกลี้ยกล่อมไว้เวลา
จวนจะสว่างเราจักให้ โยธาไปล้อมบ้านจับโจรนั้นให้ได้ หญิงแพศยา
นั้นรับว่าถ้าธุแล้วเที่ยวเสาะหาไปจนพบราชกุมาร จึงชวนมาบำเรอด้วย
กามคุณไว้แต่ปฐมยามจนถึงปัจฉิมยาม ราชกุมารรู้ว่าจะสว่างแล้วใคร
จะเสด็จกลับไป นางก็กอดรัดราชกุมารไว้ไม่ปล่อยให้ไป ราชกุมาร
จึงปราศรัยว่า เราทนความร้อนไม่ไหวจะขอไปอาบน้ำที่บ่อ โพงแล้วจะมา
หญิงแพศยาเข้าใจว่าจริงจึงไปกับราชกุมารจนถึงบ่อ โพง บังเอิญไม้คั้น
โพงทางข้างหนักรู้สำหรับผูกภาชนะตักน้ำหามไม้ ราชกุมารจึงให้หญิง
แพศยานั่งลง เอาเชือกผูกหญิงนั้นเข้ากับไม้คั้น โพงแขวนไว้หนีไปได้
ต่อรุ่งสว่างมีคนอื่นมาตักน้ำพบเขาจึงช่วยแก้หญิงแพศยา ๆ เข้าไปเฝ้ากราบ
ทูลพระราชา

พระราชารับสั่งว่าเราต้องไปจับเอง แล้วดำรัสถามโหร ๆ กราบทูลว่า
ในคืนวันนั้นโจรนั้นจักเข้ามาในเมือง พระราชารอทำอยู่แต่เช้าจนค่ำ จึง

ทรงพระแสงขรรค์เสด็จไปค้นพบราชกุมารที่ภายในเมือง ราชกุมารนั้น
 หาบเขาคีมเคียวของชายมาตามถนน พระราชาพบเข้าตรัสถามว่า แน่
 ะมานพ เหตุไรเจ้าจึงขายเขาคีมขนมกต่างคน ๆ ข้าแต่ท่านสูง ชาวเมือง
 เขาชอบเอาเงินทองแก้วแหวนมาแลกขนมกนกกต่างคน ๆ แน่มานพ
 เราจักไปกับเจ้าด้วยคนหนึ่ง ๆ ข้าแต่สูง ถ้าว้ากับสูงไปต้องคน มหาชน
 เห็นแล้วก็จะกระดากไม่อาจซื้อด้วยเงินทองแก้วแหวน เพราะฉะนั้นสูงอย่า
 ไปเลย ๆ แน่มานพ เราจะไปกับเจ้าได้ด้วยวิธีอย่างไร ๆ ถ้าว
 จะไปให้ได้ เชิญเข้าไปในกระต๊อบซ่อนตัวเสีย ชาวเมืองจึงจะเอาเงิน
 ทองแก้วแหวนมาซื้อขนมกน ก พระราชานกว่าดีจึงเข้าไปในกระต๊อบ ราช
 กุมารจึงเอาเชือกผูกปากกระต๊อบแขวนไว้ ที่เสารอบานแล้วหนีไป ถ้าวอรุณ
 จะขึ้นมาพระราชารู้อะไรไม่ มหาชนเดิรมาพบเข้าก็สงสัยว่าจะเป็น
 กระต๊อบของใครดมไว้ก็มิได้เกิด อ้ามาคย มเส่นาบคเป็นตนไม่เห็นพระ
 ราชากลับมา พวกนั้นตกใจเที่ยวค้นหาไปพบกระต๊อบเข้า ร้องถามว่ากระต๊อบ
 ของใคร พระราชารับสั่งตอบว่าเราเอง จึงรู้จักว่าเป็นพระราช จึงให้เอา
 ช้างมายกกระต๊อบพระราชานบนหลังช้างนำไปยังราชสถาน แยกกระต๊อบออก
 แล้วเชิญให้พระราชเสด็จลง

พระราชาทรงรับสั่งว่า โจรนั้นหนุ่ม ๆ ผิวพรรณดีเราจำได้ถนัดเน
 กกลางวัน ๆ นี้และจักคิดศิระใจให้ได้ แล้วเสด็จขึ้นปราสาทด้วยพระ
 กระยาหารเสด็จเสด็จเข้าที่บรรทม ถึงเวลาเที่ยงเสด็จลุกขึ้นจับพระแสง
 ขรรค์เสด็จลงมาถามโหร ๆ กราบทูลว่า วันนโจรนั่งตกเบ็ดอยู่ที่แม่น้ำ โหร
 พระราชาทรงทราบแล้ว จึงทรงม้าพระที่นั่งเสด็จไปถึงแม่น้ำนั้น ทรงม้า

เตียบไปตามผนัง เห็นราชกุมารนั่งผ้าค่านั่งตกเบ็ดอยู่ จึงเสด็จจาก
 หัดง่าไปยืนอยู่ใกล้ราชกุมาร ๆ เห็นพระราชธิดาแว่นกว่า บรูษผู้เป็นราชบิดา
 ของเราแน่ พระราชาทักบงเอนให้ นึกอยากตกปลาจึงคิดว่า แน่มานพ
 เจ้าจงส่งคนเบ็ดมาให้เรา เราจักขอตกเบ็ดทะเลเจ้าบ้าง ราชกุมารก็ถวายคนเบ็ด
 แก่พระราชธิดา ๆ เมื่อตกเบ็ดอยู่ปลาก็หากินเบ็ดไม่ พระราชาตรัสถามราช
 กุมารว่า แน่มานพ เหตุไรปลาจึงไม่กัดเบ็ด ๆ พระองค์จึงเปิดอง
 วดตลาภรณ์ออกแถวทรงผ้าดำของข้าพระบาท ปลาก็จะกัดเบ็ด พระราชา
 ทรงสับสนตั้งนสงสัยว่าจริง เปิดองวดตลาภรณ์ของพระองค์สั่งให้ราชกุมาร ๆ
 ก็เปิดองผ้าดำของตนถวายพระราชธิดา ๆ ทรงผ้าดำตกเบ็ดอยู่ ราชกุมารจึง
 ประคัมราชวตลาภรณ์แล้ว ถวายพระขรรค์ โดดชนหลังม้าควบวิ่งไปเข้า
 ราชทวาร จึงสั่งนายประตูไว้ว่าถ้าเห็นบรูษนั่งผ้าดำ จงห้ามไว้อย่าให้เข้า
 ดั่งเดวก็เข้าไปภายในราชฐานเสด็จขึ้นยังมหาปราสาท

พระราชธิดาทรงคนเบ็ดแล้วเสด็จตามไปหาทันที จึงได้เสด็จกลับมาถึง
 ราชทวารเสด็จขึ้นประทับมหาคตส์ถาน อำมาตย์ทั้งหลายเห็นราชกุมาร
 แล้วพากันร้องว่า คนนี้เป็นโจรประคัมราชวตลาภรณ์มาแล้วพากันถอยกดับ
 ภายหลังจึงเห็นพระราชธิดาทรงผ้าดำมา จึงปรารภจะจับราชกุมาร ๆ เข้าไป
 หาพระราชธิดาหมอบตบแทบราชบาทาแล้วทูลว่า ข้าพระบาทเป็นราชโอรส
 ของพระองค์ พระราชาทักมิได้เชื่อตรัสว่าลูกเต้าของเราไม่มี เจ้าเป็นโจร
 มิใช่หรือ ราชกุมารกราบทูลว่าข้าพระบาทเป็นบุตรนางนครโสภณทเมองโนน
 พระองค์จึงเป็นบิดาข้าพระบาท ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อ จงทอดพระเนตร
 รำมรงค์ดวงนี้ ๆ มารควให้มาบอกว่าเป็นพระราชาเวชมาทิตเป็นพระบิดา เพราะ

ฉะฉานชาพระบาทจึงมาเพื่อจะเห็นพระราชบิดา พระราชาทอดพระเนตร
 ชำมรงค์ก็จำได้แกดงโถดถามเส่นาบคิดว่า ท่านจำชำมรงค์วงนี้ได้หรือไม่
 เส่นาบด้รับเอามาตรวจดูแล้วทูลว่าเป็นชำมรงค์ของพระองค์จริง

พระราชำจึงตรัสถามราชกุมารว่า ทำไมจึงไม่มาตรงๆ ต้องทำโจรกรรม
 ด้วยเล่า ๆ พระมหाराชเจ้า ถ้าชำพระพุทธรเจ้ามาตรง ๆ แล้ว ชำพระ
 พุทธรเจ้าเป็นผู้อยู่ใจไม่มีผิด ๆ นุ่งห่ม รำงขะมุกขะมอม จะบอกกระเขา
 ว่าเป็นราชโอรสของพระองค์ใครเขาจะเชื่อ เมื่อไม่มีใครเชื่อแล้ว นายประค
 และอำมาตย์ราชองครักษ์เขาจะพากันด่าตี เพราะเหตุนี้ชำพระพุทธรเจ้าจึงทำ
 โจรกรรมเพื่อแสดงคิลป์ให้ปรากฏ พระมหाराช สรรพพิศคัมภ์ทองเงินเป็น
 คันของมหาชนที่หายไป ชำพระพุทธรเจ้าเอาไปซ่อนไว้ที่โน้น ๆ ของผู้ใด
 ถูกโจรลักไปผู้นั้นจึงไปตรวจดูจำได้ก็ให้รับเอาไปเกิด พระราชาทรงโสมนัส
 ครัสใช้ให้อำมาตย์ประกาศให้ชาวเมืองทราบ ชาวเมืองทั้งหิตายก็พากันไป
 รับพิศคัมภ์ซึ่งถูกต้องเป็นของคณมา พระราชาเวษมาทิตราชำจึงทรงตั้งราชกุมาร
 นนไว้ในที่เส่นาบดี

บัณฑิตนารีนานิทานทงปวงมาเล่าถวายพระเจ้าจันทรราชา ก็พอ
 เวลาครบดี่ยามจึงจบเรื่องเด่านิทาน พระราชาผู้เหี่ยมให้ตราয়กาจนนกม
 หลุทย์อ่อนน้อมดี จึงอภิเชกบัณฑิตนาริตงใจในทมเหษคตงแต่นนมา พระ
 ราชำจันทรราชนนตงอยู่ในทศพิชราชธรรม เพราะอาคัยมเหษนนแนะนำ
 ทรงล่งเคราะห์ห่มหาชน และทรงบำเพ็ญพระกุศคัมภ์ทานเป็นคัน คันพระชนม์
 แล้วก็ได้ ไปเกิดในสวรรค์

พระสุรพักโพธิ์สัตว์ นำเอาเรื่องราวเหล่านั้นมาเล่าให้คนทั้งสองฟัง เพื่อจะทำความวิเวกของคนทั้งสองนั้นให้สำเร็จแล้วกลับไป ด้วยคาถาพุทธภาษิตว่า

อเดวนา จ พาดานํ ปณฺฑิตานญฺจ เดวนา

บุชา จ ปุชฺชนียานํ เอตมฺมงฺกตมฺมุคฺคํ

ความว่า ความไม่คบคนพาดด้วย ความคบบัณฑิตด้วย ความบูชาคนควรบูชาก็ด้วย ความลำบากจนเป็นอุคตมมงคล ชนทั้งสองนั้นด้ับธรรมของสุรพักโพธิ์สัตว์แล้ว ก็มีพศ์เสื่อมหายแล้วตาพระโพธิ์สัตว์ก็ดับไปยังบ้านของตน

พระโพธิ์สัตว์จึงเสด็จแต่บรรณศาสดาคำเนิรค่อไป ได้บรรลุถึงเมือง ๑ แห่ง ช่างทกษณทศแห่งเมืองนั้น มีอารามแห่งหนึ่งชื่ออัมพตติ มีอัมพตติความคำบตหนึ่งอยู่ใกล้อารามนั้น ในบ้านนั้นมกฏุมพักคนหนึ่งชื่อสุจิน เป็นคนอุปัชฐาอาราม ในอารามนั้นมีภิกษุรูปหนึ่งนามว่าสุทัต คราวหนึ่งพระสุทัตภิกษุใคร่จะไปเยี่ยมญาติยังบ้านไกล จึงเรียกสุจินภิกษุมพักมา บอกว่า เราจะไปเยี่ยมญาติที่บ้านไกลจะขอฝากหีบใบไม้ไว้ ในเรือนท่าน ๑ จงเอาไปรักษาไว้กว่าเราจะกลับมา สุจินภิกษุมพักถามว่าหีบใบไม้ได้อะไรไว้ สุทัตภิกษุบอกว่าเขา เครื่องยามีรากไม้เบ็ดดอกไม้เป็นอาทิใส่ไว้ ในหีบ ฝ่ายสุจินภิกษุมพักรับเอาหีบนั้นไปถึงบ้าน แท้จริงหีบใบไม้สุทัตภิกษุเขาทองคำเส้นหนึ่งใส่ไว้ และได้เอาเครื่องยาวางทบไว้ข้างบน แต่หาบอกว่าทองคำมีไม้ สุจินภิกษุมพักครั้นไปถึงบ้านแล้วก็นั่งสงสัยว่าทำไมหีบจึงหนักนัก เบ็ดหีบหรือเครื่องยาออกเห็นทองคำมีเส้นหนึ่งจึงคิดว่าทองคำ

ผู้ตักสิขุหาบอกเราให้รู้ ไม่ เราจะเอาเดี่ยวผู้ตักสิขุจะทวงกระเราอย่างไรได้
จึงหยิบเอาทองออกไวชางนอก นำเอาทองแดงได้แทนและเอาเครื่องยา
ปะไวชางบนเก็บไว้ดังเก่า

ผู้ตักสิขุขึ้นครนเยี่ยมญาติแล้วพักอยู่ตามสบาย ภายหลังกลับมา
ยังอารามอยู่ได้สองสามวัน จึงบอกภุมพิกให้เอาหีบใบนั้นมาส่ง เปิดหีบ
รื้อเครื่องยาออกเห็นมีทองแดงไม่เห็นทองคำ ก็คิดว่าภุมพิกเอาทองคำไป
เอาทองแดงได้แทนไว้ ถ้าเราจักถามก็คงไม่รับ เพราะฉะนั้นเราจักไม่ถาม
คิดทำอุบายดีกว่า ให้เรียกตัวภุมพิกนั้นมาแล้วพูดว่า ดูกรอุบาสก
เราใคร่จะไปเยี่ยมญาติที่บ้านโน้น ท่านจงกรุณาให้ทารกของท่านไปกับเรา
ด้วยสองสามวันเราจะกลับมา และเราขอฝากหีบใบนี้ไว้กับท่านภายหลังจัก
มาเอาไป ผู้จินภุมพิกทำดังดั่งไม่ รับเอาหีบไปแล้ว จึงพาบุตรของตน
มามอบให้ผู้ตักสิขุ

ผู้ตักสิขุพาภุมพิกมาดุ๊กภุมพิกนั้นไปถึงบ้านญาติ บอกความทั้งปวง
ให้ญาติฟังจึงฝากภุมพิกนั้นไว้ ไปจับวานรมาตัวหนึ่งหัดให้พูดภาษามนุษย์ได้
แล้วกลับมาไปยังอาราม ให้เรียกภุมพิกมาแล้วพูดว่า ดูกรอุบาสก เราพา
ลูกของท่านไปถึงบ้านโน้น ลูกของท่านเห็นผลไม้ต่าง ๆ เตือกเก็บกินเข้าไป
บัดนี้ลูกของท่านกลายเป็นวานรไป เราจึงรับพาลูกของท่านมาบอกท่านให้รู้
ณบัดนี้ ผู้จินภุมพิกตั้งคัมภีร์บอกดังนั้นก็ตั้งใจจึงตอบว่า ลูกของ
ข้าพเจ้าเป็นมนุษย์แท้ ๆ กลายเป็นวานรไปได้อย่างไร ? ดูกรอุบาสก มนุษย์
ก็จริงถ้าอกุศลเขาอุปถัมภ์แล้วก็กลายเป็นสัตว์เดรัจฉานได้ ถ้าไม่เชื่อจงถาม
วานรนั้นดู ภุมพิกจึงถามวานรว่าเจ้าเป็นลูกเราหรือ ? ข้าพเจ้าเป็นลูก

๕๗/๐๖/๒๕๖๔

ท่านจริง ท่านเป็นบิดาข้าพเจ้า ผู้จักกฏมพกกหายตั้งตั้งดำคณิวาตั้งเป็น
 ลูกของคนจริง เดี่ยวใจร้องไห้ประหนึ่งจะล้มบดงไป ครั้นได้ดีแต่ใจพุด
 กระตุ้ตภิกษุว่า บุตรของข้าพเจ้าได้แปรเพศไปด้วยอกุศลกรรม แพทย์
 ผู้จกกลทททำให้กลบเพศเป็นมนุษย์มีทไเหนบ้าง พระผู้เป็นเจ้ารู้จักแต่ใจจริง
 บอกแก่ข้าพเจ้าด้วย

เมื่อกฎมพกกบสุทตภิกษุพุดกนอยุ่ สุรพิภโพธิสัตว์เดรมาดงอาราม
 นนเขา นั่งอยู่ณพฤกษมุตคั้นหนึ่ง ไดยนเดี่ยวกฏมพกรองให้จึงเข้าไป
 ทาภิกษุนน นมัสการแต่นั่งอยู่ ผู้ตภิกษุนนเห็นพระโพธิสัตว์กอบด้วย
 ปุริตตภิกษณจึงคิดว มหาบุรุษนอินทรวงดงามเป็นบัณฑิตแท้ จกพิจารณา
 ความของเราได้ดี แลใจพุดกับพระโพธิสัตว์ว่า ท่านมหาบุรุษ ท่านช่วย
 พิจารณาความให้รูปลักเรื่องหนึ่ง พระโพธิสัตว์จึงถามกฏมพก ๆ นนก็
 เต่าความนนให้ฟัง พระโพธิสัตว์จึงดำริว่ามนุษย์กตายเป็นดิริจณนยังไม่
 เคยมี ขอนแปลกใจนกหนา จึงหันมาถามภิกษุนนค่อไป ภิกษุนนก็เต่า
 เรื่องให้พระโพธิสัตว์ฟังตงแตกนเป็นลำดับมา พระโพธิสัตว์พิจารณาด้วย
 บัญญาแต่वल่าวพระคาถานว

อชุกิ อชุกญเจว วงกตัสส วงกเมว จ
 สวณฺณํ ตามพกญเจว มนุสฺสํ มกุกฏํ ภเว
 ความว่า ไม่ตรงก็ตรงเอง ไม่คตก็คตเอง ทองค้ำกตายเป็น
 ทองแดงได้ มนุษย์กตายเป็นวานรได้เหมือนกัน ๆ พระโพธิสัตว์ตรัส
 คาถานแต่วหันมาถามกฏมพกวา เราจักมนตเตกวานรให้เป็นมนุษย์ได้
 ท่านกรจักเตกทองแดงให้เป็นทองคำได้เหมือนกัน ถ้าวาท่านทำทองแดง

ของพระเถระให้เป็นทองคำได้ เราจะทำลูกของท่านซึ่งเป็นวานรให้เป็นทารก
มนุษย์ได้ ถ้าทำทองแดงให้เป็นทองคำไม่ได้ เราก็อ้าวานรให้เป็น
มนุษย์ไม่ได้

กฏุมพิกัดดับความนินแล้ว กลับไปบ้านเล่าความให้ภรรยาฟังๆ แล้ว
ก็เสียใจร้องไห้ครนไต่ตื้อแล้วพูดกะด่ามีว่า ลูกของเราเป็นมนุษย์แท้แต่กลายเป็น
เป็นวานรไป ด้วยอกุศลกรรมที่เราตักเอาทองของพระเถระไป เพราะฉะนั้น
ท่านจึงเอาทองได้ไวเสียในหีบหรือเอาทองแดงออกเสีย ลูกของเราจึงเป็น
มนุษย์คงเก่า กฏุมพิกัดจึงทำตามภรรยาบอก แยกเอาหีบมายังอารามมอบ
ให้แกภิกษุหนึ่ง ผู้ที่ตักภิกษุเบ็ดหีบดูเห็นทองคำแล้วกถาวาคาถาว่า

วรุณานุกาเวน สุวณฺณํ ตามุพโถหุบฺปนฺนํ โหติ
อสุกานุกาเวน ตามุพํ สุวณฺณบฺปนฺนํ โหติ

ความว่า ทองคำกลายเป็นทองแดงไป ด้วยอาณูกภาพแห่งความคด
ทองแดงกลายเป็นทองคำไป ด้วยอาณูกภาพแห่งความซื่อตรง ผู้ที่ตักภิกษุ
เมื่อจะสรรเสริญพระโพธิสัตว์เจ้า จึงกถาวาคาถาว่า

ดำหุทสูตฺถนมรียานํ สันนินฺวาได้ สทา สุโข จ
อทสูตฺถเนน พาตานญฺจ นิจุจเมว สุขี ติยา จ

ความว่า ความพบเห็นพระอริยทำประโยชน์ให้สำเร็จดี ความอยู่
ร่วมกับพระอริยยอมอยู่เป็นสุขทุกเมื่อ ด้วยความที่ไม่ได้เห็นคนพาด ความ
สุขดำราญจะพึงมีเป็นนิตย์เที่ยงแท้ ๆ พระโพธิสัตว์ข้าตาพระผู้ตักมุงต่อ
ทิศทางหิมพานต์ดำเนินไป ครนรุ่งเช้าผู้ตักภิกษุหนึ่ง จึงเอาวานรปล่อย
เลี้ยงยังป่าใหญ่ ไปยังบ้านญาตินำเอากฏุมพิกบุตรมาตั้งกฏุมพิก

ด้วยอานุภาพพระโพธิสัตว์ พิกพของท้าวเทวราชก็แจ้งดวงอาการร้อนให้
ปรากฏ ท้าวเทวราชใคร่ตรวจดูผู้แจ้งแต่จึงบังกับวิสต์ผู้กรรมเทวบุตรว่าพระ
สूरพภ โพธิสัตว์ผู้พุทธซึ่งใคร่จะบรรพชา ท่านจงไปนิรมิตบรรพชิตบวช
และบรรณศาตาให้พระโพธิสัตว์แล้วกลับมา พระวิสต์ผู้กรรมเทวบุตรรับเทว
บัญชาลงมาจากสวรรค์ แล้วนิรมิตอาศรมไว้ในถ้ำหิมพานต์ นิรมิต
ที่นั่งนอนกลางวันและราตรี นิรมิตสระ โบกขรณ์ทำอากาศผดพฤษ
ให้มีผลบริบูรณ์ นิรมิตที่จงกรมกว้างยาวประมาณยี่สิบสี่ศอกไว้ ใกล้
บรรณศาตาแล้ว เรียบรายทรายดีแล้วผดถกนที่จงกรม นิรมิตบรรพชิต
บวชารเสรีจ จึงจารึกอักษรไว้ในฝาศาตามีความดังนี้ว่า ใคร ๆ ใคร
จะบรรพชา ผู้นั้นจงมาถ้อบรรพชิตบวชารเหล่านี้บวชถัดแล้วก็กลับไป

ในขณะนั้น พระสूरพภโพธิสัตว์เจ้า ดำเนิรไปตามมรรคาคันเจด
หนึ่งเห็นอาศรมบทแล้วก็คิดพระทัย จึงเปิดทวารบรรณศาตาเข้าไปทอด
พระเนตรอักษรที่จารึกไว้อ่านดูกรูแจ้ง ทรงเปิดองค์เครื่องสุวรรณภรณ์และ
ทรงผ้าคาตรอง มุ่นชฎาทำผ้าหนึ่งเลื้อเห็นอสงฆา และทรงไม้เท้าสำหรับ
คนแก่ออกจากบรรณศาตา เดีรจงกรมไปมาจึงเปล่งอุทานวาทว่า สूरพ
หนอเป็นบรมสุขอย่างยิ่ง จึงนั่งประทับระลึกถึงราชสมบัติและบรรพชิตคุณ
แล้วครัดพระคาถานว่า

ปุกุเพจาหิ อานุภวามิ	ราชสุขิ วรุตฺตมํ
อนาทินวิ ปพฺพชิตํ	พฺรหฺมมฺโมจ รุจฺจติ

ความว่า เมื่อครั้งก่อนเราเสวยราชสุขประเสริฐเลิศอยู่ (แต่ยัง
กอบด้วยโทษ) ก็ารบรรพชาหาโทษมิได้ เป็นบรมอันประเสริฐแท้

เราชอบใจนัก ครั้นกาลนั้นแล้วปรากฏมาจิมวริยเป็นประธาน เจริญ
 วิบัตนาและพรหมวิหาร ทำมานต์มาบัตให้เกิดแล้วอยู่ด้วยมานต์ช
 คุณคือความเป็นบัณฑิต ก็ปรากฏทั่วไปในหิมพานต์และมนุษย์ โลก กับ
 ทงเทวโลกตั้งนั้นว่า พระอรุพักโพธิสัตว์เป็นพุทธชงกูรแท้

เมื่อพระอรุพัก โพธิสัตว์ อยู่ณหิมวันตประเทศ มีตระกูลพวกพราน
 แหหารอยอยู่ในธัญญคามใกล้หิมวันต อยู่มาวันหนึ่งพวกพรานแหใคร
 จะไปหาปลา ถือเอาเครื่องมือจับสัตว์นามชายและแหเป็นอาทิ พากันไป
 ยิงแม่น้ำเวตังกูร นายเกวฏฐคนหนึ่งเอาชายชงดงในน้ำ ได้ปูทองใหญ่
 สดหนึ่งเรียกเพื่อนกันมาให้ช่วยยกขนเรือแถวกกดบบ้าน ได้บอกให้คนที่ชอบ
 พอกันมาดปูทอง พวกชาวบ้านก็พากันมาดพูดว่า ปูทองเช่นนี้ไม่เคยเห็น
 ดักครั้งหนึ่งเคย ขณะนั้นมีคนไถนาคนหนึ่งมาดปูทองมีความรักเหมือนลูก
 ของตัว จึงให้เงนบาทหนึ่งขอซื้อปูทองกะนายเกวฏฐ ได้แล้วก็เอามาปล่อย
 ไว้ในสระณบ้านของตน ปูทองอยู่ในสระนั้นก็ปราศจากโรคภัยหาอันตราย
 มิได้ บุรุษไถนาใครจะไปไถนาจึงพาปูทองไปปล่อยไว้ในประเทศหนึ่งแล้ว
 จึงไถนา ปูทองนั้นคลานไปเที่ยวหาอาหารกินตามความพอใจ

คราวนั้นกาคัวหนึ่งมาพบปูทองเข้าจึง โผเข้าใกล้ปูทอง ๆ จึงอ้าก้าม
 ทงต้องบองกันตัวไว้ บุรุษไถนาเห็นดังนั้นฉวยท่อนไม้ขว้างได้กา ๆ บินไป
 แล้ว จึงจับปูทองมาปล่อยไว้ ใกล้ตัวแล้วด่อนว่า แน่พ่อ เจ้าอย่า
 เที่ยวไปไกล ถ้าเจ้าไม่ฟังคำบิดา เจ้าจะถึงความเป็นภักษาของกา ๆ
 ข้าแต่บิดา กาบินมาถ้าหาพเจ้ารู้ไซ้ร ถ้าไม่อาจทำอันตรายได้ ว่าแล้วก็
 คลานลงไปใบบ่อน้ำ กาคัวอนบินมาลงบ่อนเห็นปูทองเข้า จึงยกเท้าเหย

ความว่า ถ้อยคำที่ท่านพูดนั้นไม่สมควรแท้ คนไถนานนเบนคงบิดา
เพียงข้าพเจ้าไว้ เหตุไรเขาจะมาหาข้าพเจ้าท่านอย่างถ้าวค้ำต่อไป ขออย่า
พูดดอกดวงข้าพเจ้า ๆ อยากเห็นบำหิมพานต์จริงแท้

ท่านจึงพูดตอบว่า แน่หัตถาน เราจะเปนพาดเหมือนผู้ อุนก
หาไม่ เจ้าอยู่ในทนต์บเคบเหลือเกินนัก จักทนต์ทุกเขตนาถำบักมาก

เพราะเหตุนี้ เราจะพาหัตถานไปให้ย่ำสระใหญ่ หัตถานอย่างถ้วและอย่า
ส่งย่ำไปเลย ปุทของฟังกว่ำถิ่งนงจิงคอบว่ำ ถำทนต์พูดจิงข้าพเจ้าจะ

ไปบำหิมพานต์กับทนต์ด้วย อนงข้าพเจ้าจักขอถำมบัญญัติทนต์ถักย่ำขบ
ทนต์มบัญญัติจิงแกบญหาให้ข้าพเจ้าฟังก่อน ท่านจิงคอบว่ำ มนุษย์ผู้ม

บัญญัติปรำชำนถำด ถ้วถ้วแกบญหาได้ถิ่งนงได้ เราผู้ได้จิงถำนกมบัญญัติ
ปรำชำนจักแกบญหาได้เหมือนมนุษย์ถิ่งนงนี้ เจ้าจักถำมขบไรจิงถำมไปเกิด

ปุทของจิงพูดว่ำทนต์จิงคอยทำอยนุก่อน ข้าพเจ้าจะย่อนไปบอถบิตำให้รู้
ปุทของก็ไปบอถคนไถน่ำว่ำถำเขาจะพาข้าพเจ้าไปบำหิมพานต์ ข้าพเจ้าอยาก

ไปเห็นบำหิมพานต์กับถำ แต่ข้าพเจ้าจักถำมบัญญัติกับถำก่อน ถำทนต์นงแก
ได้จิงจะไปด้วย ถ้วถ้วแกบญหาไม่ได้ข้าพเจ้าจักจิงไม่ไปด้วยถำ บุรุษไถนา

บอถแก่ปุทของว่ำเจ้าจิงไปเป็นถ้วชเกิด เจ้าปรำรถน่ำถิ่งได้ถิ่งนงจิงถำเร็ว
แก่เจ้า และให้เจ้าไปม ไชกไชยพนอันถรำยท่งปวงเกิด ปุทของนงถรง

บุรุษไถน่ำอนญำดแล้วจิงไปหำถำพูดช่ำอิกถ้ว ถำทนต์แกบญหาของเรำได้
เรำจะไปด้วยทนต์ ถำทนต์แกบญหาของเรำไม่ได้เรำจักไม่ไปด้วยทนต์ ๆ

ถกรปุทของ เจ้าจะถำมบัญญัติขบไรจิงถำมมำเกิด แล้วจิงแล้วจักได้พำกนไป
บำหิมพานต์

๕ สรุปรุฬษาคถ

ปทุของเมือจะถามปฐุมปัญหาจึงกล่าวคาถานว่า ^๕ (๑)

ยั อุตฺตริ อติทุกฺขั	สฺเทวเก โดเก วิเสสั
ยั ทุกฺขั ทุกฺเขหิ วริ	ตณฺจ อติทุกฺขนฺนาม
โย ฉินฺนปฺตฺโต ฉินฺนปาทอ	โส อนาโถ รหิตสฺสฺโซ
อุตฺตริวิเสสั ทุกฺโส	โส ๑ อติทุกฺโส นาม
อิธ ปฺรโตเกจฺว	อิติ ชานั สจฺจํ ภณามิ

ความในปัญหาคาถาที่ ๑ ซึ่งปทุของยกขึ้นถามว่า ^๕ สิ่งใดเป็นทุกข์
 ยิ่งเหลือทนในมนุษย์ โลกกับเทวโลก ทุกข์อย่างใดนั้นได้ชื่อว่า เป็นทุกข์ ยิ่ง
 กว่าทุกข์ทั้งปวง ^๕ ปัญหาคาถาที่ ๑ ซึ่งกล่าวแก่มีความว่า ^๕ สรุปรุฬษาค
 ตฺวโดมบิกหักและเทาฉวนและว ^๕ สรุปรุฬษาคตฺวอนนอณาถาหาความสฺขมิได้
 และมีความลำบากอย่างสาหัส ^๕ กันั้นและจกใดชอวาเป็นทุกข์เหลือเกิน
 ในโลกนและโลกเบองหน้า ^๕ เราเรูเก ไชใดอย่างนเป็นความจริง

ปทุของสฺดับคำกาแก่ปัญหาที่ ๑ จึงพูดว่า ^๕ ท่านไม่รู้ที่เดียวแต่เรา
 บอกว่ารูได้ ^๕ ชอนจยกไว้เราจกถามปัญหาที่ ๒ ต่อไป ^๕ แลวปทุของก็กล่าว
 คาถาดังนว่า ^๕

อณฺเเวหิ อุตฺตรุตฺตโร	อิธ ปฺรโตเกจฺว วโร
โสปี อติสฺสฺโซ นาม	ตฺวณฺจ เม ทสฺเสหิ ปณฺหิ

(๑) ตามฉะบับภาษาบาลี ท่านเรียงคาถาถามไว้ค่อน ๑ คาถาแก่
 ไว้ค่อน ๑ ในคำแปลสมุดเล่มนี้ ได้ยกคาถาแก่ปัญหามาเรียงต่อกับคาถา
 ถามปัญหาเพื่อให้ความเชื่อมชิดกัน

17/06/2564

ยี่ โยชต์มฺปนฺนํ โภช	มจฺจมนฺตํสาติชชชํ
กฺกุจฺฉิปุริ ชาทนฺโต โย	ชฺชมฺบีปาสํ ตมฺติ
ชานามิหิ อติสฺสุโข	

ในปัญหาคาถาที่ ๒ ซึ่งปุทของถามมีความว่า ดุชใดเป็นสุขยิ่ง ๆ
 กว่าสุขอย่างอื่น แม่สุขนั้นจักได้ ชื่อว่าเป็นสุขยิ่งใหญ่ใน โลกนี้และ โลก
 เบื้องหน้า ท่านจงแสดงปัญหาชวนให้เราฟัง ในปัญหาคาถาที่ ๒ ซึ่งกา
 เกนนมมีความว่า นรชาติผู้ใดกินโภชนาอาหาร และชบเคี้ยวเข้าลำต
 อันเจือปนด้วย มัจฉมังสา กินจนอิ่มท้อง นรชาติผู้นั้นย่อมระงับเสียซึ่ง
 ความอยากเข้าและน้ำได้ เราอยู่อันนรชาตินั้นเป็นสุขเหลือเกิน ท่าน
 ฟังรู้ด้วยประการฉะนี้

ปุทของสดับค้ำกาแก้อย่างนั้นจึงพูดว่า ท่านยังไม่รู้อะไรแท้ ๆ รู้แต่
 ว่าจะกินอย่างเดียว แน่กะ เราจักถามปัญหาที่ ๓ กระท่านต่อไป แล้ว
 ปุทของก็กล่าวคาถานว่า

ยี่ บีปาสํศฺคฺตริศฺรํ	ยญฺจ ญฺญชฺชิตฺติ อติญฺญชฺชิตฺติ
ชมาตฺวินยํ นาสกฺขิตฺติ	ยี่ ปสฺสํสฺสิตฺติ อกฺกชาหิ เม
โย อหารุปฺจฺเจตฺโต จ	ปริเยสฺสนฺโต นาสพฺภตฺติ
ปรํ ญฺญชฺชนฺตํ ปสฺสํสฺสิตฺติ	โส อติจฺจนาโต บีปาสํ

ปัญหาคาถาที่ ๓ ซึ่งปุทของยกขณถามมีความว่า สิ่งใดเป็นความ
 ยากอย่างยิ่ง บุคคลกินสิ่งใดแล้วและกินอีก สิ่งของที่บุคคลกินแล้วนั้น
 ไม่สามารถจะบรรเทาความอยากได้ ท่านเห็นอย่างไรจงพูดไป ปัญหา
 คาถาที่ ๓ ซึ่งกล่าวแก่มีความว่า บุคคลผู้ใดมีอาหารขาดแคลนลง

เที่ยวแสวงหาอยู่ไม่ได้อาหารกินและดูผู้อื่นเขากินอยู่ บุคคลผู้นั้นชื่อว่า
หิวเข่าอยากนายนกหนา

ปุตของโตพงกาเกบปัญหาอย่างนั้นจึงพูดกะกว่า ท่านรู้แต่กิจของ
โลกอย่างเดียวกับเท่านั้น หารู้จักประโยชน์และใช้ประโยชน์ไม่ เมื่อปุจะ
ถามปัญหาที่ ๔ ต่อไป จึงกล่าวคาถาว่า

อณฺเวยสํ โสภานํ วนฺณา	อตุตฺตริตฺรา โสภายี
สํเทวเก โดเก อสฺมา	รุจฺจฺรา เจว อโหสิ
อิมํ ชานํ วิสฺซุเชหิ	อโย ปณฺโห ทว ปตฺโต
อาทิตฺยวตฺตี นิกฺขมิ	วิปฺปลา ตนฺตฺติยา วิสฺซุเชนฺติ
นानิวิตา นิมฺลรหา	วิสุตฺตฺรากาเส โอภาสฺติ

ปัญหาคาถาที่ ๕ ซึ่งปุตของยกชนถามมีความว่า บรรดาตั้งถามอื่น ๆ
มีอยู่มาก ตั้งถามอะไรใน โลกนี้กับเทว โลกไฟ ไรจงถามยิ่งกว่าหาตั้งถามอื่น
เต็มอิมได้ ท่านรู้ความชอบอยู่จึงวิสฺซุชชนาไป ปัญหาขอมาถึงท่านแล้ว
ปัญหาคาถาที่ ๕ ซึ่งกาวิสฺซุชชนาถามมีความว่า รัศมีพระอาทิตย์แรกอุทัย
ฉายแสงออกจากสายฟ้าหามตทินมิได้ ย่อมโอภาศในอากาศอันปราศ
จากเมฆหมอก นั้นและตั้งถามกว่าหาตั้งถามอื่นเต็มอิมได้

ปุตของสัดบกาเกบปัญหานั้นแล้วจึงพูดว่า ท่านรู้ ได้เท่าที่ตาเห็นนี้
หารู้จักประโยชน์และใช้ประโยชน์ไม่ ปุตของเมื่อจะถามปัญหาที่ ๕ ต่อไป
จึงกล่าวพระคาถาดังนี้ว่า

นรโสภา อติทฺวณฺโณ	อิธ โดกปรโดเก
ถามกวนฺณสฺนุจํโน	กตมํ ปสฺสเส อกฺข

โย นิราหาโรว ตตฺโต อาหารุปฺปจฺเจโต เจ

โธ ทฺวณฺโณ นินฺนทฺริโย ตฺกฺชกาโย ทฺวณฺโณ

ปัญหาคาถาที่ ๕ ซึ่งปุถองยกขนถามว่า คนชนิดไรที่มีดีกาย

ชั่วเลวและทรหดทรงตามกกว่าคนในโลกลงและปรโลก ท่านรู้เห็นอย่างไร

จงบอกแก่เราไป ฯ ปัญหาคาถาที่ ๕ ซึ่งกาวิสัยชนามีความว่า ดีตัวใด

หากว่าปราศจากอาหารและมีอาหารขาดแคลน ดีตัวนั้นมดีกายนทรีย

ชั่วช้าเหยียดห่างไป ดีตัวนั้นและมีดีกายชั่วเลวกว่าดีตัวทั้งปวงในโลกลง

และโลกเบื้องหน้า

ปุถองสติบกาแถบญหานนแล้วพูดว่า ท่านรู้แต่จะกินอย่างเดียว

เท่านั้น หารู้จักประโยชน์และใช้ประโยชน์ไม่ ปุถองเมื่อจะถามปัญหาที่ ๖

ต่อไป จึงกล่าวคาถานี้ว่า

อญฺเฒสํปี มหนฺตานิ มหนฺโต โธ ตฺพฺพโตเก

อติมหนฺโต นาม โหติ คมฺเม อกฺข มม กากะ

มหนฺโต ปพฺพโตเจว อสุตฺติโร เอกชฺโน

อติมหนฺโต นาม จ ตฺพฺเพบี น ตฺเมติ โดเก

ปัญหาคาถาที่ ๖ ซึ่งปุถองยกขนถามกามีความว่า ดีภาวนันใด

ที่เป็นของใหญ่กว่าของใหญ่อื่น ๆ ดีภาวนันชื่อว่าใหญ่เกินมีอยู่ในโลก

ทั้งปวง (มีบ้างหรือไม่) ดูกรกา ท่านจงบอกความชอนนแก่เรา ปัญหา

คาถาที่ ๖ ซึ่งถายกขนวิสัยชนามีความว่า ดีภาวนันใหญ่ได้แก่ภูเขาย่าง

เดียว บรรพคมีคี่ดาคับไม่เป็น โพรงนั้นและชื่อว่าใหญ่เกิน แม้ตั้งทั้งปวง

หาใหญ่เท่าบรรพคไม่ ย่อมมีอยู่ในโลกลง

ปฐของสัคบัภาแกบญหานนเดวพุตว่า ท่านไม่รู้จักประโยชน์แต่
ใช้ประโยชน์จริง ๆ ปฐของเมือจะถามปัญหาที่ ๘ ะกาอีกต่อไป จึง
กล่าวคาถานว่า

อุจฺโจ จ โส อฺจฺจตโร อญฺโฆ น สโม อโหสิ
โส จ อติอุจฺโจ นาม กตมํ ปสฺสเด อกฺขาหิ
อญฺเฆตฺ อฺจฺจานํ จาบี อากาโส อฺจฺจตโร นาม
สเทวเก โส สโม เอวํ กกฺกฏฺ ชานาหิ

ปัญหาคาถาที่ ๘ ซึ่งปฐของยกขนถามถามมีความว่า สภาวใดที่สูง
สภานสูงมากหาของอื่นจะเทียบเท่ามิได้ ก็สภานั้นได้นามว่าสูงเกิน
(มีหรือไม่มี) ท่านรู้เห็นอย่างไรจงบอกเราไปณบัดนี้ ปัญหาคาถาที่ ๘
ซึ่งกายกขนวิสขชนามความว่า อากาศได้นามว่าสูงกว่าสภานที่สูงอย่าง
อื่น อากาศนั้นหาสภานอย่างอื่นจะสูงเทียบมิได้ ดุกรูป ท่านจงรู้ตาม
อธิบายอย่างนี้

ปฐของสัคบัภาแกบญหาเดวพุตว่า ท่านหาจักประโยชน์แต่ใช้
ประโยชน์ไม่ ปฐของเมือจะถามปัญหาที่ ๘ ะกาต่อไป จึงกล่าวคา
ถานว่า

อุณฺหสโมบี นคฺคิ โสบี อติอุณฺโห นาม
อิทฺ โดกปรโดเก วิชานาติ กตมคฺคํ
ยา วิริเยน ชาคา เหนว นิริยคฺคฺหิ อฺญฺหา
น สฺมา กปฺปกคฺคินา สฺมา สฺมา จ อติอุณฺหา นาม

ปัญหาคาถาที่ ๘ ซึ่งปฐของยกขนถามถามมีความว่า สภานอันใด
แม้จะเต็มอด้วยความร้อนหย่อมไม่มี สภานเมื่อนั้นชื่อว่าร้อนเกินในโลกลน

และโลกเบื้องหน้า ท่านจะรู้เนือความนเป็นอย่างไร ปัญหาคาถาที่ ๘ ซึ่ง
 กายกชนวิสัยชชนามมีความว่า ไฟอันใดในโลกนี้ที่เกิดแล้วด้วยความเพียร
 ของบุคคลทำให้เกิดชน ไฟนั้นหาร้อนกว่าไฟในนรกไม่ และหาเล่มอไฟ
 ประใดกดับไม่ ก็ไฟนั้นช้อวร้อนเกิน

พุทธองฟังกาแกบญหานั้นแล้วจึงพูดว่า ท่านหารู้จักประ โยชน์และ
 ไซ่ประโยชน์ไม่ พุทธองเมื่อจะถามปัญหาที่ ๘ ค่อไป จึงกล่าวคาถานว่า

อณฺณํ	ดีคํ	อิธ	โตเก	ปรโตเก	จาบี	อตุถิ
ถา	จ	อติดีคํ	นาม	กตมํ	ปตุ้เส	วิสัยชชติ
ยิกญฺจ	ดีคํ	โตกตุมิ		วาทาดีคาทิ	น	ถเม
อทุกํ	อติดีคํ	นาม		เอวํ	วิชานาหิ	กกุฏฏ

ปัญหาคาถาที่ ๘ ซึ่งพุทธองยกชนถามถามมีความว่า ความเย็นอื่น ๆ
 ย่อมมีอยู่ในโลกนและโลกเบื้องหน้า ก็แต่ว่าความเย็นนั้นอะไรช้อว่าเย็น
 เกิน ท่านเห็นอย่างไรจงวิสัยชชนาไปให้แจ้งณกาดบดิน ปัญหาคาถา
 ที่ ๘ ซึ่งกายกชนวิสัยชชนามมีความว่า ความเย็นอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมีอยู่
 ในโลกน ความเย็นแห่งตมเป็นคณก็เย็นไม่เล่มอ นาดังเดยวณและช้อ
 ว่าเย็นเกิน ตกรูป ท่านจงรู้ตามอธิบายมาณะน

พุทธองได้ฟังกาแกบญหานั้นแล้วจึงพูดว่า ตกรกา ท่านมีบัญญัติ
 น้อยและ ไร่ชชานัก หารู้จักปัญหาของเราไม่ เมื่อจะถามปัญหาที่ ๙๐
 ค่อไป จึงกล่าวคาถานว่า

กิ	อติสุชฺฐมํ	โตเก	อณฺณณฺจ	สุชฺฐมํ	โตเก		
เทเว	จ	ถมารเก	จ	กิ	ปตุ้เส	กาเก	วิสัยชช

อัญญาณี สุธุมาณี โลก เก สเทวเก สมารเก

วายุณา สโม โหติ โส จ อติสฺสุโม นาม

ปัญหาคาถาที่ ๑๐ ซึ่งปุถองยกชนถามมีความว่า ความละเอียด
อย่างอื่นมีอยู่ใน โลกนี้และเทวโลกกับทั้งมารโลกกมไป ก็อะไรเป็นของ
ละเอียดยิ่งใน โลกนี้ ดูกรกา ท่านเห็นอย่างไรจงวิสัชนาไป ปัญหา
คาถาที่ ๑๐ ซึ่งยกชนวิสัชนาถามมีความว่า ความละเอียดอย่างอื่นใน โลก
นี้กับทั้งเทวโลกและมารโลก จะหาเล่มอด้วยตนไม่มี ความละเอียดของ
ตนนั้นและชื่อว่าละเอียดเกิน

ปุถองได้สดับการแก้ปัญหานั้นแล้วพูดว่า ดูกรกา ท่านแก้ปัญหา
ของเราหาสมเนอความไม่ เราจักไม่ไปด้วยท่าน ๆ มีปัญญาน้อยและ
โง่เขลา คือแต่จะดวงเขา หาจักประโยชน์และใช้ประโยชน์ไม่ เราจักไป
กับท่านได้ด้วยอย่างไร กานนั้นตอบว่าท่านจงถามปัญหาข้ออื่นต่อไปเถิด
ถึงเราจักวิสัชนาสมกัตหรือสมกัต เราจักวิสัชนาไปตามรู้ตามเห็น
ปุถองเมื่อจะถามปัญหาที่ ๑๑ ต่อไป จึงกล่าวคาถานี้ว่า

คโม โลก เก สเทวเก อัญญา ตมา น สเมนฺติ

อติคโม นาม กิ ปลุเส วิสฺสุเซหิ มม ปญฺหิ

รตฺติยํ อติอนุชโก กภาพกฺเช เมโฆฏฺฐหิ

จนฺทรอาภา รหิโต อยํ อติคโม นาม

ปัญหาคาถาที่ ๑๑ ซึ่งปุถองยกชนถามถามมีความว่า ความมืดใน
โลกนี้กับเทวโลก ความมืดอย่างอื่นย่อมไม่เสมอเหมือน ความมืด

ชนิดไร้อ้อมมืดเกิน ท่านเห็นอย่างไรจงวิดิชชนาปัญหาข้อหนึ่งให้แก่เราฟัง
 ปัญหาคาถาที่ ๑๑ ซึ่งกายกชนวิดิชชนามมีความว่า เมฆตงชนในภาพบักษ
 ข้างแรม กลบดบแดงพระจันทร์เดี่ยว กตางคินจิมตจต ความมืดใน
 ราตรนช้อ้อมมืดเกินความมืดทงปวง

ปุตของโตพงกาแกปัญหาหนนแต่วจิงพูดว่า ท่านไม่รู้จักประ โยชน
 และใช้ประ โยชนแท้ ๆ ยิงโง่อยู่มากทีเดียว เมื่อจะถามปัญหาที่ ๑๒
 กระจกานนต่อไป จิงกถาวคาถานว่า

อิมลุมิ โดเก สเทเว	ดมารพุมเก เจว
โก จ โรจติ อาภาติ	กั ปลุเต อติรุจติ
ทิวา อาทิจุใจ วิโรจติ	รตติย จนุโท วิโรจติ
อุโภ ว อติโรจติ	เอว วิชานาหิ กกุกฏ

ปัญหาคาถาที่ ๑๒ ซึ่งปุตของยกชนถามถามมีความว่า อะไรยอม
 ไฟโรจสว่างทัวไปใน โลกนกับทงเทว โลกแต่มารพุมโลก ท่านเห็นว่า
 อะไรไฟโรจเกิน ปัญหาคาถาที่ ๑๒ ซึ่งกายกชนวิดิชชนามมีความว่า พระ
 อาทิตยยอมไฟโรจในกตางวัน พระจันทร์ยอมไฟโรจในราตรี พระอาทิตย
 และพระจันทร์ทงสองนช้อ้อมสว่างเกิน ดูกรปุต ท่านจงรู้ตามนัยอธิบายมา
 อย่างนเถด

ปุตของพงกาแกปัญหาหนนแต่วจิงพูดว่า ถ้อยคำของท่านหาสมจริง
 ไม่ ท่านเป็นพาดทเดียวหารู้จักประ โยชนไม่ เมื่อจะถามปัญหาที่ ๑๓
 กระจกาค่อไป จิงกถาวคาถานว่า

เศตุ์	ด้าวเมคุดจ	ปณณปุบผลตคนุเศตุ์
โย	อติสุคนุโร นาม	กิ ปัสสสิ อติคนุโร ๑
เศตุ์	ด้าวคนุชาที่สุ์	เนว วายติ ทิสาดุ์
มจุมมัสาทิกนุโร		สตุทาน์ อติมินาไป
ตสุมา	มจุมมัสาทิกโก	อติสุคนุโรติ วุจจติ ๑

ปัญหาคาถาที่ ๓๓ ซึ่งปุทองถามถามมีความว่า บรรดากลิ่นไม้แก่น
 และกะพเปิดอกใบดอกผลมีอยู่ ก็กลิ่นหอมอย่างไรชื่อว่าหอมเกินเปรียบ
 ท่านเห็นวากลิ่นหอมอะไรเป็นกลิ่นหอมเกิน ปัญหาคาถาที่ ๓๓ ซึ่งกา
 วิสัชชานามมีความว่า กลิ่นหอมทงหลาย มีกลิ่นหอมแห่งไม้แก่นเป็นต้น
 เหล่านั้น ย่อมหอมพุ่งไปในทิศทั้งปวงไม่ได้ กลิ่นแห่งปลาและเนื้อเป็นต้น
 อย่างเดียวเป็นที่เอิบอาบใจของสัตว์ ยิงนกหนา เพราะเหตุนั้น กลิ่นปลา
 และเนื้อเป็นอาทิ เรากล่าวว่าเป็นกลิ่นหอมเหลือเกิน ดูกรปุ ท่านจงรู้
 ตั้งอธิบายมาน

ปุทองฟังกาแก ปัญหาหนั้นแล้วพูดว่า ท่านหารู้จักประโยชน์สิ่งไร
 ไม่แท้ รู้แต่จะกินสิ่งเดียวเท่านั้น เมื่อจะถามปัญหาที่ ๓๔ กระกาท้อไป
 จึงกล่าวคาถาดังนี้ว่า

ทุกนุชชาทาน์	วาบี	ปุติ	วายติ	ทุกนุโร
อติทุกนุโร	นาม โโก	กิ	ปัสเส	กาท วเทหิ ๑
อสุจิ	หิ	ทุกนุโร	จ	มนุสส์ส
อติวิย	ทุกนุโรบี	คุโร	เอว	อติทุกนุโร นาม โหติ ๑

ปัญหาคาถาที่ ๓๔ ซึ่งปุถองยกขนถามกามีความว่า แม่ทุคนธชาติ
 ทงหลายเนาแฉว กดินเหม็นย้อมฟงไป กดินเหม็นอะไรชื่อวากดินเหม็น
 เกิน ท่านเห็นอย่างไรจงพูดไปเราจะขอฟัง ปัญหาคาถาที่ ๓๔ ซึ่ง
 กาวัดชนามีความว่า แท้จริง อัสถิ กดินเหม็นนิก คุชของมนุษย์อย่าง
 เดียวเหม็นแท้ คุชของมนุษย์ชอวากดินเหม็นร้ายแรง ดุกรูป ท่านจงรู้
 โดยอาการอย่างนเถด

ปุถองฟงกาแกบญหานันแฉวพูดว่า ท่านหารูจักแกบญหาของเราไม่
 เมื่อจะถามปัญหาที่ ๓๕ ะกาค่อไป จึงกล่าวคาถานว่า

ยี่ พตานั พถลัมปนัน	มหนคั พถั พหุพถั
อติวิย พถั วตุถุ	คั อติพถั นาม กั
ถัพเพ เทวา มหัพพตา	นารายนถุถั พถเอหิ
ถัชยุ น อูเปติ เจว	นารายโน อติพโต

ปัญหาคาถาที่ ๓๕ ซึ่งปุถองยกขนถามกามีความว่า บรรดาทำดัง
 ทงหลาย ทำดังอย่างใดคือทำดังใหญ่คือทำดังมาก ก็ทำดังนน ๆ ทำดัง
 อย่างไรชอวามกาดงยงกวากน ปัญหาคาถาที่ ๓๕ ซึ่งกาแกนนมมีความว่า
 ถรรพเทวดาทงหลายมีทำดังมาก แต่ยังไม่เทียบเท่าทำดังพระนารายณั ๆ
 นนชอวามกาดงยงกวากาดงเทวดา

ปุถองจึงตอบว่าคำทท่านกล่าวหาสมกับปัญหาไม่ เมื่อจะถามปัญหา
 ที่ ๓๖ ะกาค่อไป จึงกล่าวคาถานว่า

อติทุโร นาม โโก จ	น จ อญโธ สโม โหติ
กั อติทุโรติ วุจจติ	กั ปถุเส มม อกฺขาหิ ๆ

จกุกวาทิ อติทฐิ

มจฺเจहि จ ปกฺขิเกहि

ทฺรคฺคฺนุคฺคฺพฺพิ ทฺรปคฺคฺติ

คฺคฺมา อติทฺฐิ นาม

ปัญหาคาถาที่ ๑๖ ซึ่งปุถองยกชนถามถามมีความว่า สภาพอันใด
 ชื่อว่าไกลเกิน สภาพอันนั้นไม่มีสิ่งอื่นที่จะไกลเสมอเท่าถึง อะโรเนที่
 นักปราชญ์กล่าวว่าเป็นไกลเกิน ท่านเห็นอย่างไรจงบอกแก่เรา ปัญหาคา
 ๓๖ ซึ่งกายกชนวิสัยชชนามมีความว่า จกฺรวาทิเป็นของที่ไกลเกิน สัตว์
 ดีเท่าและสัตว์สองเท่าที่มียกบินได้ จะพากันไปให้ถึงนั้นยากหนักหนา
 เพราะฉะนั้นเราจึงว่าจกฺรวาทิไกลเกิน

ปุถองฟังกาแก่ ปัญหาอันแล้วจึงตอบว่า ท่านหาธุจกฺขอปัญหาไม่
 ไรแต่จะกินสิ่งเดียวเท่านั้น เมื่อจะถามปัญหาที่ ๑๗ กระกาคต่อไป จึงกล่าว
 คาถาดังนี้ว่า

โย วา ปน ชฺมโม โหติ อติวิย สิงฺฆา ชฺวติ
 อติวิย ตฺหุโก จ โโก อติชฺโวจิ อฺจฺจติ ๗
 วายุ จ สินฺชโว โหนติ อติชฺเวน ชฺวนติ
 เต อติชฺโวจิ อฺจฺจนฺติ เหว ชานาหิ กกฺกฏ

ปัญหาคาถาที่ ๑๗ ซึ่งปุถองยกชนถามถามมีความว่า ธรรมสภาพ
 ดั่งใดเป็นเร็วพลัน ธรรมสภาพดั่งนั้นอะไรกล่าวกันว่าเร็วเกินกว่า ปัญหา
 คาถาที่ ๑๗ ซึ่งกายกชนวิสัยชชนามมีความว่า ตมอย่างหนึ่ง ม้าต้นชพ
 อย่างหนึ่งย่อมเร็วกว่า ตมและม้าต้นชพทั้งสองนั้นกล่าวกันว่า เร็วเกิน
 กว่าสภาพที่เร็วทั้งปวง ดูกรป ท่านจงรูถิงอธิบายอย่างน

บัญญัติชาดก

ปุตของพังกาแก บัญหานั้นแล้วจึงพูดว่า ท่านหารู้จักประโยชน์และ
ใช้ประโยชน์ไม่ ดีแต่พูดต่อดวงเขาเล่นอย่างเดียว เมื่อจะถามปัญหา
ที่ ๑๘ กระภาคต่อไป จึงกล่าวคาถานว่า

โย เสฏโฐ เสฏฺฐจํหาโร ปวโร อโหสิ
โส อติเสฏฺฐจตโร นาม กิ ปัสสเส กาก อิมสฺมิ
โย จ เทวตานํ อินฺโท เสฏฺฐโฐ วรตโร เจว
โส เทวานมินฺโท สกฺโก อติปวรตโร นาม

ปัญหาคาถาที่ ๑๘ ซึ่งปุตของยกขึ้นถามถามมีความว่า สภาพลึงใด
เป็นของประเสริฐเลิศกว่าของประเสริฐทั้งหลาย สภาพลึงนั้นอะไรชื่อว่า
ประเสริฐยิ่งกว่า ท่านเห็นอย่างไรในปัญหาขอที่ถามนี้ ปัญหาคาถาที่ ๑๘
ซึ่งยกขึ้นถามมีความว่า เทพใดองค์ใดเป็นใหญ่กว่าเทพดาทั้งหลาย
เทพดาองค์นั้นคือท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่กว่าเทพดาทั้งหลาย ชื่อว่าประเสริฐ
เลิศแท้

ปุตของพังกาแก บัญหานั้นแล้วพูดว่า ท่านผู้พาดเท้หารู้จักแกปัญหา
ข้อใดไม่ เมื่อจะถามปัญหาที่ ๑๘ กระภาคต่อไป จึงกล่าวคาถานว่า

โย สํโร รุกฺขสํราทํหิ อญฺญสํราทํ ปวโร
โส จ อติสํโร นาม กิ ปัสสสฺสิ ตมฺเม วทํหิ
ปถวิธํสุ สิตา จ วาตํปเปหิ วายุหิ
เนว วินฺตฺเตนฺติ กกฺกฏํ ตสฺมา อติสํโร นาม

ปัญหาคาถาที่ ๑๘ ซึ่งปุตของยกขึ้นถามถามมีความว่า สภาพลึงใดเป็น
แก่นสารประเสริฐกว่าสารอันมีแก่นไม้เป็นอาทิ สภาพลึงนั้นอะไรชื่อว่า

เป็นแก่นสารเกินกว่า ท่านเห็นอย่างไรจงตอบแก่เราไป ปัญหาคาถาที่ ๑๘
ซึ่งกายกชนวิดิชชนามมีความว่า ดูกรบุ แผ่นดินและก้อนหินก็คิด เหตุนั้น
ย่อมไม่พินาศไปด้วยแดดและลม เพราะฉะนั้น แผ่นดินและหินชื่อว่า
เป็นแก่นสารเกินกว่าของทั้งปวง

ปุถองฟังกาแก่ปัญหานันแล้วพูดว่า ท่านหารู้จักแก้ปัญหาคาถาได้ ไม่
รู้แต่จะกินสิ่งเดียวเท่านั้น เมื่อจะถามปัญหาที่ ๒๐ กระกาดออกไป จึงกล่าว
คาถานว่า

โย มจรุธานิ รโส ปวโร เสฏโฐ อุตฺตโม
โส อติมจรุโร นาม ที ปรสฺสตี อตฺถิ กาก ฯ
มัสสาตนิโมทนานิ โย จ รโส อุตฺตโมไซ
โส จ รุธานิ ปวโร อติมจรุโส นาม ฯ

ปัญหาคาถาที่ ๒๐ ซึ่งปุถองยกชนถามถามมีความว่า รสอย่างใดเป็น
รสประเสริฐเลิศกว่ารสทั้งหลาย รสนั้นอะไรชื่อว่าอติมจรุส ดูกรกา
ท่านเห็นความชอบเป็นอย่างใด ปัญหาคาถาที่ ๒๐ ซึ่งกายกชนวิดิชชนาม
มีความว่า รสแห่งเขาธาตอันเจือด้วยมังละมี โยชานอุตมอันใด รสนั้น
นั้นแหละชื่อว่าอติมจรุสประเสริฐกว่ารสทั้งหลาย ท่านจงรู้อย่างนี้

ปุถองฟังกาแก่ปัญหานันแล้วตอบว่า ดูกรกาพาด ศิวท่านหาปัญญา
มิได้ ฉลาดแต่ซึ่งพูดเท่านั้น ถ้อยคำที่ท่านกล่าวแก้ปัญหาคาถาเหล่านั้นไม่
เราจักไม่ไปกับท่าน ๆ จงไปผู้เดียวเถิด ฯ ดูกรบุ ถึงเราไม่รู้จักแก้ปัญห
ของท่านได้ก็จริงแต่ แต่ว่าสหายของเราเขามปัญญาฉลาดแก้ปัญหาคาถา ท่าน
จงไปกับเรา ๆ จักไปถามปัญหาคาถาสหายจักได้ รุเนอความชัดเจน ฯ ถ้าว่า

ท่านพูดจริง ๆ เราจะไปด้วยท่าน กานนก็ตั้งใจนึกว่าบุทองน่หลังในถ้อยคำ
เราดอดวงแล้วเราจักพาไปให้พบสัตว์หายเราก่อน ให้บุทองถามบัญญัติหากัน
แล้วจึงจะพาไปให้เห็นสระใหญ่แล้วพากลับไปฉีกเนื้อกินเสียให้จงได้

บุทองจึงเตือนกว่าถ้าเช่นนั้นเราพากันไปหาสัตว์หายของท่านด้วยกัน ๆ

ดูกรบุ สัตว์หายของเรา มีอยู่ ๗ สัตว์หาย ๆ ดูกรกา สัตว์หายของท่านเหล่านั้น
คือใครบ้าง ๆ ดูกรบุ สัตว์หายของเรา คือ กระต่าย ๑ พรานป่า ๑ นกยูง ๑
วานร ๑ เต่า ๑ โคร่ง ๑ กิन्नร ๑ เทวดา ๑ ๆ ดูกรกา เราได้เห็นบคอของ
ท่านด้วยกามทั้งสองเราจึงจักไปกับท่าน ถ้าเราไม่ได้เห็นบคอท่านด้วยกาม
ทั้งสองแล้วจักไม่ไปกับท่าน กานนรับถ้อยคำบุทองแล้วก็เหี้ยมคอคอกัน
ก็ระดมบุทองจึงหนีบคอกาเขาไวใหม่ณด้วยกามของตน กาจิงพาบุทองขึ้น
ชนบนเวหา นำไปหากระต่ายก่อน บุทองถามบัญญัติสัตว์หายดีปชอกระต่าย ๆ ก็
พยากรณ์เหมือนกันกับกาดังกล่าวมาแล้ว บุทองก็ไม่พอใจให้กาพาไป
หาสัตว์หายอื่นอีก กาจิงพาบุทองไปหา พรานป่า, นกยูง, วานร,
เต่า โคร่ง, กิन्नร, เทวดา, สัตว์หายของกาเหล่านั้นพากันแก่ บัญญัติสัตว์หาย
เหมือนกันกับกาหาถูกใจบุทองไม่ บุทองก็คิดเคียดแค้นสัตว์หายของกามีประการต่าง ๆ
สัตว์หายของกาทั้งเจ็ดมีกระต่ายเป็นอาทิ จึงพาบุทองไปให้ถามบัญญัติหาก
กระพระยาแรง ๆ ก็วิเศษชานาเหมือนกันกับสัตว์หายทั้งปวง บุทองพูดว่าท่านทั้ง
แปดหารูจักเนื้อความบัญญัติหาไม่ว่าแล้วถามพระยาแรงว่า แน่พระยาแรง
ท่านเห็นบรรพชิตผู้มีบัญญัติมาอยู่ที่ไหนบ้าง ๆ ดูกรบุ สัตว์หาย ได้ยินว่า
ราชโอรสของพระเจ้าได้โรยองค์หนึ่ง เป็นนักปราชญ์ มีบัญญัติมาก ละ
เบญจกามคุณไปบวชเป็นดาบศอยู่ที่ป่าหิมพานต์ เพราะฉะนั้นเราทั้งหลาย

พากันไปหาพระดาบศเกิด พระยาแรงแงฟุดคังนนส์หายทงหลายเห็นพร้อมกัน
พายุทองนั้นไปยังด้านักพระดาบศ ขณะนั้น ภูมเทวดาและรุกขเทวดาเป็น
อาทักพากันตามไปเพื่อจะฟังปัญหาพยากรณ์

ด้ตวทงหลายมีกาเป็นคณ ครันพายุทองไปถึงอาศรมพระดาบศด้
กนงอยู่ทควรส่วนหนึ่ง พระด้รพษ โภชด้ตวเจ้าเห็นด้ตวทงหลายเหต่านน
จึงทำยม ๆ นึกในใจว่า แต่ก่อนด้ตวเหต่านเป็นขาศักกคอกัน บดิน
กตบมาเป็นมิตรสนิทสนมกตมเกดด้ยวดี น่าจะมีเหตุประหตาดเกิดชนอย่างไร
เป็นแน่ เมื่อจะถามความนนั้นให้แจ้งชดจิงครัสพระคาถานว่า

อฏฐ จ ชนา สมากตา กิณฺณุ อากตา อตุสฺสเม
ถถิ กถหิ กโรนฺตุตา วิวาทปตฺตุตา อากตตถ

ความว่า ท่านแปดพร้อมกันมาถึงอาศรมเราด้วยกิจสิ่งไร หรือ
ทำความทะเลาะวิวาทกันอย่างไรจึงพากันมาหาเราถึงทณ

ด้ตวเหต่านนจิงแจ้งความแก่พระ โภชด้ตวว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า
ผู้เจริญ กาดำกับปุตองทงสองนเกิดวิวาทกัน ปุตองเป็นผู้ถามปัญหา
กาเป็นผู้แก้ปัญหา ทุ่มเถียงไม่ตกลงกัน เพราะฉะนั้นพวกข้าพเจ้าจึงพายุทอง
และกามาหาพระผู้เป็นเจ้า พระดาบศจิงถามปุตองว่า แน่ะปุตอง ท่านถาม
ปัญหาอะไรกับกาเถ่า ปุตองจิงเบตงอุทานวาจาบอกว่ ข้าพเจ้าถาม
ปัญหายี่สิบช้อกระกาว่า สิ่งไรเป็นทุกข์ สิ่งไรเป็นสุข สิ่งไรอยากมาก สิ่ง
ไรสิ่งงาม สิ่งไรช้สิ่งงาม สิ่งไรใหญ่ สิ่งไรสูง สิ่งไรร้อน สิ่งไรเย็น สิ่งไร
ตะเยียด สิ่งไรมืด สิ่งไรสว่าง สิ่งไรกดินหอม สิ่งไรกดินเหม็น สิ่งไรกำตัง

มาก สิ่งไรไกล สิ่งไรเร็วมาก สิ่งไรประเสริฐมาก สิ่งไรเป็นแก่นสาร สิ่งไร
เป็นรสอร่อย ข้าพเจ้าถามกาอย่างนี้

พระสุรพักโพธิ์ศตวจิตรัสถามว่า คุณรกา ท่านวิเศษชฌนาแก้ปัญห
เขาว่าอะไร กาจึงแจ้งความแก่พระโพธิ์ศตว่า สัตว์มีภักดีและเท่า
ชาติเป็นทุกข์ ไต่กินเข้าเต็มอเป็นสุข อาหารชาติทองแดงก็อยากใหญ่
พระอาทิตย์แรกอุทัยตั้งาม อดอาหารตั้งดับวันตั้งไม่งาม เมรุบรรพตใหญ่
กว่า อากาศชื่อว่าสูงกว่า ไฟไหม้ป่าชื่อว่าร้อน นาชื่อวาเย็น ดมชื่อวาละเอียด
เมฆตั้งขึ้นในกตางคนข้างแรมชื่อว่ามีด แดงพระอาทิตย์พระจันทร์ ชื่อว่า
สว่าง ปตาและเนอกกับเขาตั้งชื่อวากดินหอม คุณมนุษย์ชื่อวากดินเหม็น
กำลังพระนารายณ ชื่อวามกำลังมาก จักรวาฬชื่อวาไกล ดมกับมาตั้งนพ
ชื่อวาเร็วเกิน ท้าวตั้งกเทวราชชื่อวาประเสริฐ ภูเขาคินชื่อวาเป็นสาร
รสปตาและเนอกกับเขาตั้งเป็นรสอร่อย ข้าพเจ้าตอบอย่างนี้

พระสุรพักโพธิ์ศตวเมื่อจะวิเศษชฌนา ขอบัญหาซึ่งกาแก้ นนให้ถูกต้อง
เสียใหม่จึงตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟังคำของเราแล้วจึงตรัสพระ
คาถานว่า

ชาติบี ทุกขา ชราบี ทุกขา พยาธิบี ทุกขา มรณมูบี ทุกข
บีเยหิ วิปโยโคบี ทุกโข อปบีเยหิ สมนโยโค ทุกโข

ความว่า ความเกิดและความแก่แห่งปัญจขนธเป็นทุกข์ ความเจ็บ
ป่วยและความดับแตกแห่งปัญจขนธก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจาก
พศ์ตั้งชารอนเป็นทรกใครก็เป็นทุกข์ ความอยู่ร่วมด้วยสัตว์และตั้งชาร
อนไม่เป็นทรกชอบใจก็เป็นทุกข์ ความประสงค์สิ่งใดไม่ได้อบรมประสงค์

ก็เป็นทุกข์ ความทุกข์ โดยย่อก็รวมลงในชั้นนี้หาตนเอง ความทุกข์แปด
อย่างนั้นชื่อว่า เป็นทุกข์อย่างยิ่ง

อนึ่งความทุกข์ ในอธิบายลัทธิชื่อว่า เป็นทุกข์อย่างยิ่ง ความทุกข์ ใน
อธิบายสั้นนั้นคือ ๑ ความทุกข์ ในแปลวิสัย จริงอยู่แปลสัตว์ทั้งหลายบางพวก
ไม่ได้กินอาหารสันกาลพุทธรันดรหนึ่งบางต้องพุทธรันดรบ้าง บางที่มีอาว
ตกลงมาแต่อากาศประหารแทงกายของแปลสัตว์บางพวกก็มี แปลสัตว์ยอม
เสวยทุกข์มากต่าง ๆ อย่างนี้ ๒ ความทุกข์พวกอสุรกายก็มีต่าง ๆ กัน
พวกอสุรกายยอมไม่ได้กินอาหารอันดีอาตเลย อสุรกายบางพวกได้กิน
กรรมผลที่อันได้ ไครกบ้าง บางพวกได้กินน้ำมูตรและก้อนอุจจาระบ้าง บาง
พวกมีกายชุ่มฉอมมีมังสะและโลหิตน้อย ทนทุกข์เวทนาสาหัสอย่างนี้
๓ ความทุกข์ ในนรก สัตว์เกิดในนรกยอมเสวยทุกข์ ใหญ่แปลไฟเกิดขึ้น
ในท้องในปากดื่มกินซึ่งน้ำทองแดงและเคียวกอนเหล็กแดงกินเป็นอาหาร
เสวยทุกข์เวทนาต่าง ๆ มีอย่างนี้เป็นต้น ๔ ความทุกข์แห่งสัตว์เดรัจฉาน
ก็มีหลายประการ สัตว์เดรัจฉานจะได้กินได้นอนและเดินไปก็แสนลำบาก
และจะได้อาหารกินแต่พอเต็มท้องวันหนึ่งก็ทงยาก ไหนจะต้องถูกเพื่อน
กินทมิกลงมากขมเหงซึ่งกันเสียบ้าง บางทีถูกเขาทมิแทงตีพันและฆ่ากิน
เป็นอาหารก็มากมาย ทุกข์ทั้งหลายเหล่านี้เป็นต้น จัดเป็นทุกข์อย่างยิ่งด้วย
ประการฉะนี้ ดูกรท่านทั้งหลาย กองทุกข์ ในอธิบายสั้นชื่อว่า เป็นทุกข์เหลือ
เกินกว่าทุกข์ ในโลกนี้ สัตว์ทั้งหลายมีบุญของเป็นอาทิกทำสาธารณุการ สรรพ
เทพดาก็ให้สาธารณุการเป็นโศกาหตุ

17/06/2564

บัญญัติชาดก

ปุถองจึงถามปัญหาที่ ๒ ว่าอะไรชื่อความสุขอย่างยิ่ง พระสุรพักโพธิ์
สัตว์เมื่อจะวิไลชชนาทุกขปัญหา จึงตรัสพระคาถานว่า

สุข วิเวโก คุฏฐิต์	สุขุมมุต์ ปรุสโต
สุข อพฺยาปชฺช โลก	ปาณญเตสุ สฉณโม
สุขา วิราคตา โลก	กามานํ สมติทุกโม
อสมิमानุต์ วินโย	เอตํ เว ปรมํ สุข

ความว่า วิเวกธรรมคือพระนิพพาน นำมาซึ่งความสุขแก่อริยบุคคลผู้
มีดีจจธรรมอันตนดีดับแล้ว และยินดีพิจารณาอยู่ซึ่งปฏิเวชธรรม ความที่
ไม่มีพยาบาทและความลำรวมใครทวาร มิได้เบียดเบียนพลัดความชีวิต ย่อม
นำความสุขมาให้แก่สัตว์โลก ความปราศจากราคกำหนดรักใคร่ในชั้น
ชาติโลก นำความสุขมาให้ ความกำจัดวงคือตะเลียบใด ซึ่งกามทั้งหลาย
นำความสุขมาให้ พระอริยมรรคทำอสมิमानวินาศไปนำความสุขมาให้
คุณชาตมวเวกเป็นตนนช็ชื่อว่าบรมสุขเที่ยงแท้ ขอนและเรียกว่าสุขยิ่ง

ปุถองเมื่อยังดำธุการให้เป็นไปแล้วถามปัญหาที่ ๓ ว่า ความอยาก
อะไรชื่อความอยากยิ่ง พระสุรพักโพธิ์สัตว์เมื่อจะวิไลชชนาทุกขปัญหา
จึงตรัสพระคาถานว่า

โย จ พาโต อตฺตปฺปรีโส	ปาปกมมํ บีปาสติ
กามคุณํ ปฏิเสถวติ	อติคฺคํ น คจฺจนติ
กามาตย์ อาตยติ	กามรคฺคิ รณชติ
โส จ อีโต จุโต เจว	อปาเยสุ นิพฺพคฺคิ
สํสาเรบี ปปญฺเจติ	อิทมุบีปาสตริ นาม

โย จ สปริโส ไทติ	ปณฺจวิเช เวราตีโต
นากุสฺสํ กโรติ โส	ปณฺจอฏฺฐสํสํมาทาโน
ปณฺญาภิวัฑฒนากาโร	ปณฺญาภิปีปาสีโต โส
สพฺพากุสฺสตวิโร	อิโต จโต โส สคฺเค จ
มานุเส จ สมนฺตคฺติยํ	อนุกวนฺติ สพฺพทา
ตสฺมาหํ เอวํ วทามิ	อิทมนฺปีปาสฺตริ นาม

ความว่า ผู้ใดเป็นพาดหาใช้สืบบุรุษไม่ ยอยากแต่จะทำบาปกรรม
 และเส่งพกามคุณ ย่อมไม่ยอมไม่เบอเตย ผู้นั้นครันจตุจากอติภาพนแแต่
 ย่อมไปเกิดในอบายภูมิ ทำตนให้เน่นช้ำอยู่ในสังสารวัฏ ขอนแแต่จตุช้อว่า
 ความอยากยิ่งเกิน ๆ ก็ผู้ใดเป็นสืบบุรุษงดเว้นบัญญัติขเวรเส่งได้ ผู้นั้นไม่
 ทำอกุสฺต สมาทานคฺสํหาคฺสํสแปดมน มีแต่ทำบุญให้เจริญยิ่ง ๆ แแต่
 ยอยากคฺมกนซึ่งการบุญร่าไป แแต่งดเว้นไกลจากสรวรพอกุสฺต ผู้นั้นเมื่อทำ
 ตายขันธ์แแต่โดกนแแต่ ก็จะได้ไปเกิดในโตกสรวรคฺ ครันจตุจากสรวรคฺ
 แแต่จะเกิดในมนุษย์ โดก แแต่ยสุขสํมบัททุกทิวราตรี เพราะเหตุคฺงน
 เราจึงกล่าววว่า ความอยากทำบุญกุสฺตชอนชอความอยากยิ่ง ๆ

สรวรพเทพดาทงหลายพงขรรณบรยายนนแแต่ก็โลมนนิต โปรยทิพ
 รัตนบุบผาแแต่ทำสาธุการอนุโมทนา ปุทองก็ให้ชรวงสาธุการแแต่ถาม
 บัญหาที่ ๕ ว่า ชะไรช้อว่าสิ่งามยิ่งกว่าสิ่งทงปวง พระสุรพิภ โพิชิตศวเมื่อ
 จะวิสิขชนาจตุตถบัญญัติ คริสฺพระคาถานว

ทิวา ตปฺปติ อาทิจุโจ	จนฺทิมภาติ รัตติยํ
เต อฺโภ อีธ อภาติ	โน จ เทวโตเก ไชติ

พุทฺโธ ธมฺโม นิจฺจเมว	ธพุทฺธิวรคฺคิธฺ ๑
อิธ เทเวธฺ พุทฺธเมธฺ	ธภาติ ธพุทฺธิธฺ
พุทฺโธ ธมฺโม ธฺโฆ นิจฺจํ	ธนธฺธ ภายํ นิวาเวติ
ธฺธํธํธํธํธํ ธยาเปติ	อิทมฺมี ธภาติ นาม
ธมี ธมธฺมี ภาเย ๑	ปณฺณา ยธฺธํ ธายเวมี
ธมี คุณาคุณ ปรธฺธํ	ธคุณ ปรหายนฺโต ๑
คุณ วฑฺฒนฺโต โหติ	ติธคฺชน ธิภาธฺนฺโต
ธณฺณธณฺธํ ปรวโร	ปรธมธณฺธวา โหติ
อิทมฺมี ธฺธณฺณกกฺก	ธธิวณฺณธนฺโต นาม

ความว่า พระอาทิตย์ย่อมสว่างในเวลากลางวัน พระจันทร์ย่อมสว่างในราตรี พระอาทิตย์พระจันทร์ทั้งสองนั้น ย่อมส่องแสงสว่างแต่ในโลกลงมา ส่องสว่างในเทวโลกได้ไม่ ๑ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ย่อมสว่างรุ่งเรืองทั่วไปในสรรพทิวารাত্রียุเป็นนิจ และย่อมสว่างทั่วไปในโลกลงมาทั้งเทวโลกและพรหมโลกตลอดสรรพพิศา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ย่อมห้ามเสียได้ ซึ่งกษยอนจะเกิดแก่นรชนอยเนื่องนิจ และยังตั้งสารทุกข์ให้สิ้นไป คุณชาติแม่ ขอนชื่อว่าย่อมสว่างยิ่ง

อนึ่ง บัญญัติยอมเกิดแก่ผู้ใดในธตคณิกายน ผู้เนยอมเห็นซึ่งคุณ และโทษใช้คุณ ย่อมละเสียได้ ซึ่งโทษใช้คุณ ยิ่งคุณความดีให้เจริญยิ่งขึ้นไป เมื่อผู้ใดทำใครตักษณให้ ได้สว่างอยู่เป็นผู้ประเสริฐกว่าคนผู้มืดกายอนงาม คุกรบุททอง คุณธมบทุกแม่ ขอนชื่อว่ามธงามเกินกว่าธตทงปรวคควยอย่างน

สรุพเทพดาทั้งหลายยังดำรงการให้^{๒๗}เป็นไป และไปรยปรายทิพรัตน
บุบผาให้ตกลง ปุทุทองให้^{๒๘}ชรวงดำรงการแล้วจึงถามปัญหาที่ ๕ ว่า ข้าแต่
พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ สภาพออะไรชื่อว่าสัตว์เดวทรามกว่าสัตว์ทั้งปวง พระ
สรุพภ โพรหัสควเมื่อจะวิเศษชนาปัญจมปัญหา จึงตรัสพระคาถานว่า

ทุติธา จ เย ตามกา	ตพพปาเปภิรมนุติ
ปาปี กโรนุตา โมทนุติ	ปุณฺณานิ ชิคฺคุณฺนุติ วिय
อิเม มตา จ กิเตสา	ตติยา มตา จ โมทา
ชนฺติยา จ โทสา มตา	ทานตฺต มจฺจนฺยานิ
ตฺตตฺต อหิริโนคฺคบุปฺปี	กุตฺตตฺต อกุตฺต
อิช มตฺ โหติ ตทา	อิทมฺบี ทฺวณฺณํ นาม

ความว่า นรชนเหล่าใดใจปาบตามกตुकัสส ยินดีในการบาปทั้งปวง
นรชนเหล่านั้นทำบาปกรรมอยู่ย่อมวันเวียงวันเทิงใจ ประหนึ่งว่าจะเกิดยศ
ต่อการบุญกุตฺต (เพราะกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ) ก็เกิดเหล่านั้นเป็น
ดุจถ่มเหล็กคือ โมหะความหลงเป็นมถันิมของตฺติ โทสะความประทุษ
ร้ายเป็นมถันิมของชนฺติ ความตระหนี่เป็นมถันิมของการให้ทาน ความ
ไม่ระอาและ ความไม่สํคฺใจเป็นมถันิมของคฺต อกุตฺตเป็นมถันิมของ
กุตฺตทุกเมื่อ กิเตสาภิชาติเม นชื่อว่าไม่งามเดวทรามกว่าสัตว์ทั้งปวง ด้วย
อาการอย่างนี้

ตพเพ เทวา สรุพเทพดาทั้งหลายฟังพระ โพรหัสควแก่ บัญหานนแล้ว
จึง ไปรยทิพรัตนบุบผาให้ตกลงมาเกิดชนกตาดยังเลี้ยงดำรงการให้^{๒๗}เป็นไป ฝ่าย
ปุทุทองก็ให้เลี้ยงดำรงการแล้วจึงถามปัญหาที่ ๖ ต่อไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า

ผู้เจริญ อะไรชื่อว่าเป็นของใหญ่กว่าของใหญ่ทั้งปวง พระสุรพักโพธิสัตว์
เมื่อจะวิดิชันนาณฐุมปัญหา จึงตรัสพระคาถานว่า

ตปุพเพสฺส	ตตฺตฺตานํ	มโน	โธ	อติมหฺนุโต	นาม
อิธ	สฺสเทวเก	จ โลก	สพฺพม	หฺนุตาณํ	ชฺมฺมานํ
พาทานํ	หิ	มโน โลก	โธ	ภวาคว	เสณ จ
ปาปเก	ปตฺติฏฺฐิโต	โหติ	อิติ	มโน	อติมหฺนุโต
เจ	วติชาติ	โธ โภ จ	เอกจ	กุกว	พคพฺเภ
อติวิย	สฺสมฺพาเช		วิปฺผา	ริย	ปฺริปฺฐเรติ
วทฺตฺมฺนุโต	จ โธ	ภวติ	อน	กธฺาชา	มฺหาปฺปฺญิ
อน	กธฺตา	มฺหาชฺนุชา	อน	กธฺณฺณา	มฺหามฺมุตา
ตปุพเพสฺส	วตฺตํ	โลก	อติ	มฺหา	โธ
อติ	มหฺนุโต	นาม	โธ	เอวํ	กุกฺกฏ
					วิชานาหิ

ความว่า ใจของสัตว์ทั้งหลายนั้นและชื่อว่าใหญ่เกินกว่าธรรม
บรรดาที่ใหญ่ทั้งปวง ในโลกนี้กับทั้งเทวโลกด้วย จริงใจของคนพาลตั้ง
อยู่แต่ในการปบด้วยสามารถแห่งความยินดีในโลก เพราะเหตุนี้ใจของ
สัตว์สัตว์จึงคิดชื่อว่าเป็นใหญ่เกิน ๆ ถ้าหากว่าโลกเป็นดังเถาวัล ก็จะมี
ปกคลุมเต็มห้องจักรวาพอนั้นหนึ่ง ๆ ก็จะมีแคบยิ่งนัก ก็เถาวัลคือโลก
เมืองอกงามเจริญขึ้น ก็จะมีแคบยิ่งน้อยใหญ่ผลิดอกออกผลลำต้นจะโตใหญ่
และมีรากมากมีพรรณไม้ใช้น้อย เพราะเหตุนี้ เถาวัลคือมหาโลกนั้นชื่อว่า
ใหญ่ยิ่งกว่าบรรดาเถาวัลทั้งปวงในโลกนี้ ดูกรบุ ท่านจงรู้อย่างนี้

๕ สู่รพภชาตก

ดูกรบุ โลกธรรมนี้เปรียบดังไม้ต้นหนึ่ง มีอภิขณาเป็นยอด ธรรม
 ดั่งกิ่งมีสังขยาเป็นอาทเป็นลำชายขึ้นไปในลี้ทศ มีโมหความหลงเป็นราก
 ใหญ่ มีเวรห้ามปาณาติบาตเป็นอาทเป็นดอกไม้ มีอุบาททุกขเป็นผลไม้
 อันเกิดแต่อกุศลใหญ่ ๆ ดูกรบุ แม่นานอยนบตงรอยพนและหมิ่นแค้น
 มีกระแสน้ำไหลไปสู่มหาสมุทรทางต้น ถึงฝนตกตงมาตักเท่าใดมหาสมุทรนั้น
 ก็หาเต็มด้วยน้ำไม่ ขอนคนใด ความกำหนดขยนคักยอมไม่เต็มไปด้วย
 ความยินดี ขอนกคนไหน เพราะเหตุว่าอติ โลกธากระเป็นสภภาพกว้าง
 ใหญ่และดักธาเหต้อยิ่งนักหนา ๆ เพราะว่ารากะยอมไม่ถึงซึ่งความอิมความ
 จิตจางได้ ถ้าหากว่าได้อย่างหนึ่ง ก็อยากจะได้ตองและด้ามลี้ต่อไปไม่มีที่
 สู้ค เพราะฉะนั้นจึงว่ารากะเป็นสภภาพธรรมใหญ่ยิ่งเกิน ด้วยประการฉะนี้

สัพเพ เทวา สรรพเทวดาทังหลายพากันทำเสียงสาธุการและไปรย
 ทิพรคณบุบผาบูชาพระโพธิสัตว์ ส่วนบุทองให้สาธุการแล้วจึงถามปัญหา
 ที่ ๗ ต่อไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ก็อะไรเป็นสภภาพที่สูงเกิน
 พระสู่รพภโพธิสัตว์เมื่อจะวิสันชชนาตคตมปัญหา จึงตรัสพระคาถานว่า

อปาเยหิ อัย โถโก	อิชโตกา เทวโตโก
เทวโตเกหิ มาโร จ	मारโตका पुरहमโตको
ยถากุกมมัม อุกุตโก	कामाजरेहि अकुजो
รูปาวจโร คมฺหา จ	रूपाजरो तो को
น นิพฺพานน สเมติ	निपुपानमकुतो अकुजो जे
โย นิพฺพานํ คุนฺตกาโม	अणुजंतिगेन मकुकेन

ปฏิปนุโน คจฺจนฺตุ โส หิ นิพฺพานํ มคฺโค

อฏฺฐังสุ ทิสํสาสุ จิโต อฏฺฐังคิกโก มคฺโค โหติ

ความว่า มนุชฺช โลกนํ^๕ สูงกว่าอบายโลก เทวโลกสูงกว่ามนุษย์
โลกนํ^๕ มารโลกสูงกว่าเทวโลก พรหมโลกสูงกว่ามารโลก รูปาวจรโลก
สูงกว่ากามาวจร รูปาวจรสูงกว่ารูปาวจร สูงกว่ากันตามลำดับชั้น
แต่ถึงกระนั้นจะสูงเสมอพระนิพพานหาไม่ได้ ทางพระนิพพานสูงที่สุด ผู้ใด
ใคร่จะไปพระนิพพาน ผู้นั้นจงดำเนินต่อไปตามอฏฺฐังคิกมรรค จริงอยู่พระ
อฏฺฐังคิกมรรค^๕ นั้นเป็นทางของพระนิพพาน มรรคมีองค์ ๘ จะแปรคั้ง
อยู่ในทิศทั้งแปด เหตุ^๕ นั้นพพานมรรคชื่อว่าสูงเกินยิ่งนัก

สัพฺเพ เทวา สรรพเทวดาทังหลายลำดับปัญหาพยากรณ์นั้นแล้ว
พากันให้สาธุการและไปรยนา นารัตนบุบผาบูชาพระโพธิสัตว์ ปุทองก็ยิ่ง
โลมมันต์ให้สาธุการแล้วถามปัญหาที่ ๘ ต่อไปว่า ความร้อนอะไรชื่อว่า
ร้อนเกิน พระสุรพัก โพธิสัตว์เมื่อจะวิไลยชนาอฏฺฐมปัญหา จึงตรัส
พระคาถานว่า

ปกฺคิอคฺคิโต อุนฺโห	นิริยคฺคิสนฺตาไป ๑
คโต อุนฺโตอคฺคิสนฺตาไป	โส ๑ อติอุนฺโห นาม
กตโม ๑ อุนฺโตอคฺคิ	รากโทสโมหฺวเสหิ
ตวิธคฺคิ อุนฺโตไซติ	ฉาปยฺนฺโต จิตฺตํ กมฺเบติ
โทสคฺคิ ทุมนฺตํสํสํ	อุนฺปนฺนํ วิวาทาเปติ
กมฺปยฺนฺโต ทุมโน ๑	ปาณาติปาตาทินฺนทานัน
มรุตํ เปตฺตญฺญํ กาโร	โทสคฺคินฺวเสณ ๑

วิหิตา จ พยาบาทนุจ	กุกกุจจณฺจ อุปาทิยติ
ราก โมหคฺคิวดน	กาเมสุ มิจฺฉาจารณฺจ
อทินฺนาทานสุราปานํ	ปาณาติปาตํ อการยิ
มุสาวาทํ ฆรุตฺตณฺจ	วจิตฺตจฺจริตํ วาที
โตภากิษฺณามจฺฉนฺริยํ	มโนกมฺมํ วิจินฺตยิ

ความว่า ความแผดเผาแห่งไฟในนรกร้อนกว่าไฟปกติ ความร้อนไฟภายในร้อนกว่าไฟในนรก ก็ความร้อนไฟภายในนั้นและชื่อว่าร้อนกว่าความร้อนทั้งปวง ก็ไฟภายในนั้นคือสิ่งอันใด ไฟสำมกองด้วยสำมารณแห่ง รากะ โทสะ โมหะ ชื่อว่าไฟตั้งอยู่ภายใน ย่อมเผาदनจิตต์ของสัตว์ให้ หวั่นไหว ฯ ไฟคือโทสะยังโทมนัสให้เกิดขณแล้ว ย่อมทำให้ จวาทซึ่งกัน และกัน บุคคลเมื่อมีใจชั่วกำเริบอยู่ มักทำปาณาติบาตอทินนาทานและ กถาวฆรุตฺตวาจาและเบญฺญวาท และทำวิหิตาพยาบาทกุกกุจจให้เกิดขณด้วย อำนาจไฟคือโทสะ ฯ บุคคลได้ทำการฆ่าสัตว์ตักทรพยประพฤตผิดในกาม และกถาววจิตฺตจฺจริต คือ มุสาวาทฆรุตฺตวาท และตริกคิตมโนกรรม คือ โตภากิษณามจฺฉนฺริย ก็ด้วยอำนาจไฟ คือ รากะ โทสะ โมหะ เหตุนี้ ไฟภายในคือรากะโทสะโมหะ ชื่อว่าร้อนเกินกว่าไฟอื่น

สพฺเพ เทวา สรรพเทวดาทงฺหตาย ให้สาธุการและไปรยทิพรัดน บบฌาบุชาพระ โพธิสัตว์ ปุทองก็ยงได้มนัสทำสาธุการ จึงถามปัญหา ที่ ๘ คือไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ความเย็นอะไรชื่อว่าเย็นเกิน กว่าความเย็นทั้งปวง พระสุรพภ โพธิสัตว์เมื่อจะวิสัชนานวมปัญหา จึงตรัสพระคาถานว่า

TUDC

17/06/2564

อิชคฺติ ยักณฺจิ โดเก	วาศุททกาทีอุคฺชฺช
เนว พุทฺธภาตฺตีคาหิ	ธมฺมตฺตีคาหิ ตฺเมติ
(ยถาห) มาตาเปตฺติภรํ ชนฺคฺ	กฺุเด เชฏฺฐจาปจายินํ
ตฺนุหํ ตฺชิตตฺมฺภาตฺ	เปตฺตฺเนยฺยปฺหายินํ
มจฺเจรวินฺนเย ยฺคฺตํ	ตฺจจํ โภจฺจาภิกฺ
คํ เว เทวา ปตฺตฺนฺติ	อติตฺตํ นาม ชาตํ
ชนฺตฺตํ ตฺนเนหฺคา จ	อมิตฺตตฺตํ อภาวตา
ภยฺยปฺทฺทวา น โหนฺติ	นิริทฺกฺขฺชา เขมา เจว

ความว่า ความเย็นเกิดแต่ฤดูมฤตมและหนาวเป็นอาทิอันใดอันหนึ่งซึ่ง
 มีอยู่ในโลกนี้ ที่จะเย็นเต็มอด้วยความเย็น คือกรรมที่พระพุทธเจ้าตรัส
 แลว่าหาบมิได้ ฯ เพราะเหตุดังนี้พระธมมสังคหการยจึงกล่าวความ
 ขอนไว้ว่า เทพดาทั้งหลายย่อมสรรเสริญนรชน ผู้บำรุงเลี้ยงมารดาบิดา
 ผู้เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล กล่าววาจาอ่อนหวานเต็มอตั้งดีหาย ผู้ตะเลียบ
 ซึ่งวาจาดีอเลียด ผู้ปราศจากความตระหนี่ มีวาจาดีจริง มีปกติ
 บรรเทาเลียดซึ่งความ โกรธ ชื่อว่าเย็นเกินนั้นแท้ยว เพราะเหตุนี้ความรัก
 ของมหาชนมาให้ด้วย เพราะจะให้ไม่มีพวกอมิตรที่จะคิดทำร้ายด้วย ทั้ง
 ภัยอุบถจะกจะไม่มี ผู้นั้นจะปราศปราศจากทุกข์อยู่เย็นเป็นเกษมสุขทุก
 เมื่อกตเคยว

ตฺพฺเพ เทวา ตฺรวพเทวตาและปฺทของให้เลี้ยงสาธุการทำความชม
 เชยแล้ว ปฺทของจึงถามบัญญัติข้อ ๓๐ ต่อไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ

ความละเอียดสิ่งไรชื่อว่าละเอียดกว่าความละเอียดทั้งปวง พระสूरัพภโพธิ
สัตว์ เมื่อจะวิไลชชนาทสมปัญหา จึงครัดพระคาถานี้ว่า

อุทกวาตาคพานิ วา	สุขุโม คโต วสุต่านิ
คโต สัตถนุครตมุตเท	อุทกานิ สุขุโม จ
คโต พุทธภาสโต จ	ธมฺโม อตีสุขุโม จ
อติคมุภีโร สมโต จ	ทุรทสุโส ทุรสุโณ ๗
ทุรานุโพโร นิปฺพนฺโณ	อตกฺกาวจโร โหติ
ปณฺทิตเวทนิโย จ	พาเดหิ ทุรากฺขุยาโต จ
ปณฺทิตเตเหว สุวากฺขุยาโต	อตีสุนฺทโร นาม โส
อิติ อตีสุขุโม ๘	พาลา หิ เหนว ชาเนยฺยุ
เย จ ปุณฺณานิ สณฺจิตา	ทานส์สาทิปริตา
สตกปฺปสฺสหฺสฺสา จ	เต คํ ธมฺมํ ชานิสฺสฺสนฺติ
โน เจ ฌาคฺคว สกฺโกติ	ตสฺมา ทุปฺณฺณา ทณฺฺชกา
ทุรากฺขุยาตา ทุรานุโพธา	ปณฺทิตเตหิ สุวิทฺตา

ความว่า ความละเอียดของน้ำลมและแดดย่อมมีอยู่ ก็ความละเอียด
ของน้ำฝนละเอียดกว่าน้ำทั้งปวงนั้น ความละเอียดของน้ำในสัตว์นั้นครัดมุต
ละเอียดกว่าน้ำฝน ขรรหมที่พระพุทธเจ้าครัดไว้แล้วชื่อว่าละเอียดกว่าน้ำใน
สัตว์นั้นครัดมุต พุทธภาสิตขรรหมนั้นเป็นประดุจดั่งห้วงน้ำอันลึกเกิน ยากที่
สัตว์จะไต่เห็น ยากที่สัตว์จะไต่ฟัง ๗ เป็นขรรหมละเอียดโดยไม่เหลือ สัตว์
ครัดรู้ยาก และเป็นขรรหมไม่เป็นที่เที่ยวดวงสู่ความครัด เป็นขรรหมอันลึก

นักปราชญ์รู้อยู่ได้แจ้งชัด คนพาลกล่าวได้ยากนักปราชญ์กล่าวได้ดี พุทธ
 ภาติศกรรมนั้นชื่อว่าคึกเกินชื่อว่าคุ่มเกิน คนพาลไม่พึงรู้ได้ โดยแท้แต่
 ก็ชนเหล่าใดได้ด่าดมการบุญมีทานและศีลเป็นอาทิให้บริบูรณ์แล้วด้น
 แล่นกตป ชนเหล่านั้นจงจกรูซึ่งกรรมนั้นได้ดี ก็ถ้าหากว่าผู้ใดไม่ด่ามารถ
 ด่าดมการบุญมีทานศีลเป็นต้นให้บริบูรณ์ ด้นแล่นกตปได้ ผู้นั้นก็ไม่อาจ
 จะรูซึ่งกรรมนั้นให้ตลอดไป เหตุฉะนั้น คนผู้ทรมบัญญัติโง่เขลาอยากจะว่า
 กกล่าว ยากจะตรัสรู้กรรมนั้นได้ ฝ่ายบัณฑิตทั้งหลายย่อมรูแจ้งชัดซึ่งกรรม
 นั้นได้ดี

ลพเพ เทวา สรรพเทพดาทั้งหลาย ได้ฟังปัญหาพยากรณ์นั้นแล้ว
 จึงให้สาธุการและ ไปรยทิพรัตนบุบผา โถมนากาพระ โพธิสัตว์ ปุทองก์ให้
 สาธุการแล้วถามปัญหาที่ ๓๓ คือไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ความมืด
 ดังใดจะมืดกว่าความมืดทั้งปวง พระสุรพักโพธิสัตว์เมื่อจะวิดิชันนาเอกาทศม
 ปัญหา จึงตรัสพระคาถาว่า

ภาพปกเข ๑ รตุคิย	รหิตจนุติมา ๑ วิ
คโม โหติ เนว ๑ ตฤถิ	คโต โถกนุตนิริเย
อดีตโม นาม โหติ	อวิชชชา ๑ อดีตโม
โมหนชโก ๑ อดีตโม	คโย ๑ อดีตโม นาม
โย ๑ หิ พาโต ๑ อปฺปญฺโย ๑	อวิชชชาย ๑ ปรีโยนทฺโช
ปาณาติปาตํ ๑ กกุจลํ	อทินฺนาทานญฺจ ๑ เวรํ
กาเมสุ ๑ มิจุฉาจารญฺจ	กายทุจฺจริตํ ๑ กโรติ

วจีกรมุ กโรติ โส
 ฆรุตวาจ ภณติ
 กายวจีจิตตกมุ
 ฌาณจกขุรหิตตคา
 มหาโมหตโมนทโร
 ทุสกันต กโรติ โส
 นิริเย นิพพตติ โส

มุสาวาท เปสฺสนุณณจ
 สฺราเมรย บิวติ
 ติวริ ทุจฺจริตมุปี
 โย หิ อวิชฺชาย นทฺโร
 มาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อิตฺ จุติ โดกนฺตมุหิ
 ตสฺมา อติตโม นาม

ความว่า พระจันทร์ ปรากฏ แสงใน ราตรีข้างแรม ก็มีความมืด
 พระอาทิตย์บางคราวก็มีความมืด พระจันทร์พระอาทิตย์จะโต ชื่อว่ามืดแท้
 ห้ามได้ ความมืดในโดกนฺตนรก ๑ ความมืดคืออวิชชา ๑ ความมืดคือ
 โมหะ ๑ ความมืดสามอย่างนี้ ชื่อว่ามืดเกินกว่าความมืดแห่งพระจันทร์
 พระอาทิตย์ เพราะว่าผู้ใดเป็นพาดหาบัญญัติห้ามได้ อวิชชาเขารังรัดไว้แล้ว
 ผู้นั้นยอมทำกายทุจริตคือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร
 กถาวมุสาวาท เปสฺสนุณณจ ฆรุตวาท ติมฺสฺราเตระเมรย ทำทุจริตสามอย่าง
 ด้วยกายวาจาใจ ๆ แท้จริง ผู้ใดอันอวิชชาและความมืดคือ โมหะใหญ่
 รุมรัดแล้ว ย่อมทำอนันตริยกรรมมีฆ่ามารดาเป็นอาทิ มีทุสกกกรรมเป็น
 ที่สุด เพราะตนปรากฏจากญาณจักษุ ผู้นั้นครนฺจฺตฺตฺตฺตฺตฺตก็ยอมไปเกิดใน
 โดกนฺตนรก เพราะฉะนั้น ความมืดสามอย่างมีความมืดในโดกนฺตนรกเป็น
 ต้น ชื่อว่ามืดเกินกว่ามืดทั้งปวง

สัพเพ เทวา สรรพเทวดาทิ้งหทัย ให้สาธุการและไปรยทิพรัตน์
 บูมบาบูชาพระโพธิสัตว์ บุทองก็โสมนัสให้สาธุการจึงถามปัญหาที่ ๑๒ คือ

บัญญัติชาตก

ไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ความสว่างอย่างไรชื่อว่าสว่างเกินกว่า
ความสว่างทั้งปวง พระสุรพักโพธิสัตว์เมื่อจะวิเศษชนาตจากตมปัญหา จึง
ครัดพระคาถานี้ว่า

จนุทิมสุรียาหิ ๑	ปญญา อติชตติ
เย ๑ อมจจา วา เสฏฐิ	พราหมณปุโรหิตา วา
สุททา เวลลี้ เคหปตี	คิบบิฏกั อคฺคณหิตฺวา
พหุสุตา นาม อธิ	ปรโตเก ปชตฺนติ
เย ๑ สฺมาทานลิตฺตา	จตุปฏฺฐิตมฺภิตฺธา
ปุจฺจนวิเศษชนกฺลิตฺตา	ธมฺมวาทิตฺนฺทรวาจา
เต ๑ ปชตฺนติ โดเก	เทวมนุสฺสเถหิ ปุชิตา
ไซติปรายโน โหติ	อติไซติปรายนา นาม

ความว่า ผู้มีบุญญาเยี่ยมสว่างรุ่งเรืองกว่าแสงสว่างพระจันทร์และ
พระอาทิตย์ ก็ชนเหล่าใดคืออำมาตย์และเสฏฐิก็ค คือพราหมณ์และปุโรหิต
ก็ค คือพ่อครัวพ่อค้าคหบดีก็ค ได้เล่าเรียนพระไตรปิฎกจำทรงขึ้นใจ
ชนเหล่านั้นชื่อว่าเป้นพหุสุต ย่อมสว่างรุ่งเรืองในโลกนและโลกเบื้องหน้า
ก็ชนเหล่าใดสมาทานคณัน ทรงไว้ได้ซึ่งปฏฐิตมภิตาดี แลคดงกรรมอัน
ไพเราะจับใจ ชนเหล่านั้นย่อมรุ่งเรืองในโลกนนี้ เทวดาและมนุษย์บูชา
นับถอมมาก เป้นผู้รุ่งเรืองต่อไปในภพหน้า ชื่อว่าอติไซติปรายนา

ศัพท์ เทวา ศรรพเทวดาทงหลาย ให้สาธุการและไปรยทิพรัดน
บุบผาบูชาพระโพธิสัตว์ ปุทองก็โลมนันต์ให้สาธุการแลวจึงถามปัญหาที่ ๑๓

ต่อไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ กัดันหอมอะไรชื่อว่าหอมกว่ากัดัน
ทั้งปวง พระสรุพภโพริตตวเมื่อจะวิธัชนาเตรดมปัญหา จึงตรัสพระคาถา
นวา

อิช ทถ สุกนุชา ๑
ศคฺครจนุทาทีถาริ
ปวตกาทีตจคนุโช
ตมาตาทีปตฺตคนุโช
จนุทผลตาทีตจคนุโช
กบีฏจาทิป (๕) ปุปคนุโช
อิช โถเก ๑ ปากฏา
วายนุตา สุกปากฏา ๑
ถารคนุชาทีสุคนุชา
เทวพยามมคฺคํ วายนุติ
สฺตคฺคตอฏฺฐจฺนวทถํ วา
ทิพฺพสุคนุชา วายนุติ
โยชนมฺบิ ปติวาทํ
ทถสฺสทถสฺส โยชนํ
คถา อฺปฺริ อากาถํ
สฺตีตคนุชา ๑ ปน

กาพานุถาริยา มฺถ
ถาริธา (๑) ทีถารคนุโช
มฺร (๒) กาทิยฺฐสฺคนุโช
นาคกฺุสฺมาทีปฺปมฺ ๑
โคถิต (๓) จนุทาทีรโถ
อิเม ทถ สุกนุชา นาม
เทวโถเก ๑ ทิพฺพคนุชา
เนว อติสุคนุชา ๑
เนว ปฏฺิวาทํ เอกํ
ปณฺจพยามมคฺคํ วาปี
อนฺวาทํ วายนุติ ๑
มนุทาปาริฉตฺตปฺปยาที
อนฺวาทํ วายนุติ ๑
อนฺวาทคฺคจฺ วายนุติ
เนว อฺคฺคฺทริ วายนุติ
อปฺปฺริมานญจ เชตฺตคฺคจ

(๑) บางแห่งเป็นถารนาที (๒) บางแห่งเป็นมยฺฐกาที (๓) บาง
แห่งเป็นเคถิต (๔) บางแห่งเป็น ปปฺปติคนุโช

อุทฺธํ อโธ จ ติริยํ

อนฺวาคํ วายนฺติ จ

อุทฺธมฺปิ ยาวภวคฺคา

อโธ ยาวโถกนฺตา จ ฯ

ติริยํ ยาวจกฺกวาพา

อิติ อิมํ ตฺถคนฺธา

อติ จ ตฺถคนฺธา นาม

อติวีย ตฺถปากฺกา ฯ

ความว่า กัดินหอม ๓๐ อย่างมีในโลกล้วน คือ รากแห่งกะตังกี้ ๑
 แก่นแห่งกฤษณาและไม้อื่นจนตนเป็นตน ๑ กัดินหอมแก่นไม้มีประยงเป็นตน ๑
 หอมเปลือกไม้ มีปวงตก (๑) เป็นตน ๑ หอมเยอไม้ มี มรุกเป็นตน ๑
 หอมใบไม้ มีพมเด่นเป็นตน ๑ หอมดอกไม้มัจฉาและคำเป็นตน ๑ หอม
 ผลไม้ มีผลจนตนเป็นตน ๑ หอมรดมัจฉาแดงหรือจนตนเทศเป็นตน ๑
 หอมบุ่มไม้ มีมะขวิดเป็นตน ๑ กัดินไม้ ๓๐ อย่างเหล่านี้ ชื่อว่าหอมดีมี
 ปรางกูในโลกล้วน กัดินหอมของทิพย์ก็มีปรางกูอยู่ในเทวโลกส่วนหนึ่ง
 กัดินหอมในมนุษย์ โลกและเทวโลกนั้น ๆ จะได้ชื่อว่าหอมเกินที่เดี่ยวยังไม่ได้
 กัดินหอมมีหอมแก่นไม้เป็นอาทิ จะได้หอมทวนดมชนไปเพียง ๑ วา ๒ วา
 และ ๕ วาก็หาไม่ จะหอมไปได้ ก็แต่ตามดมอย่างไกลที่สุดแต่ ๑ วา ถึง
 ๑๐ วาเท่านั้น

ส่วนทิพย์คนธามีดอกมณฑารพและปาริกนิคเป็นอาทินั้นแล้ว จะหอม
 ทวนดมไปได้ ก็แต่เพียง ๑ โยชน์เท่านั้น ทิพย์คนธนนยอมหอมตามดม
 ไปไกลถึงหมื่น โยชน์ แต่ถึงกระนั้นก็ยังหาหอมพุ่งชนเบ้องบนอากาศได้ ไม่
 ก็เห็ดระฝ้ายกัดินก็ตนยอมหอมพุ่งไปได้ ไม่มีที่กำหนด หอมทั่วไปหมด
 ทั้งตามดมและทวนดม หอมไปในเบ้องบนเบ้องล่างและด้านขวาง หอม

(๑) ปวงตก เป็นชื่อไม้ชนิดหนึ่ง บางแห่งว่าใบไม้อ่อน (๒) มรุก
 เป็นชื่อไม้ชนิดหนึ่ง

ไปในเบื้องบนตลอดถึงภวคคพรหม หอมไปในเบื้องล่างตลอดถึงโลกันต์
หอมไปในด้านขวางตลอดถึงขอบจักรวาล กถันคถันชื่อว่าหอมเกิน ชื่อว่า
หอมสันนิตยงนิกหนา ชื่อว่าหอมกว่ากถันหอมทั้งปวง

สัพเพ เทวา สรรพเทวดาทงหลาย ให้สาธุการและไปรยทิพรัตน
บุบผาบูชาพระโพธิสัตว์ ปุทองก็ไถ่มนัสให้สาธุการแล้วจึงถามปัญหาที่ ๑๔
คือไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ กถันเหม็นอะไรจะเหม็นกว่ากถันเหม็น
ทั้งปวง พระสรรพภโพธิสัตว์เมื่อจะวิดิชชนาจุทตสมปัญหา จึงตรัสพระคาถา
นวา

ทุกฺคนฺธา จ อกฺุสฺตา	สัพฺพิทิสํสุ วายนฺติ
ปฺติปฺติ คฺชคฺนฺโร	อนฺวาคํปี วายติ
เนว ปฏฺิวาคํ ทิวริ	กายวาจจิตฺตวเสน
ทฺุจฺริคํ นาม โหติ	เต จ อติทุกฺคนฺธา นาม
จุทลฺอกฺุสฺตจิตฺตํ	โมหาหิริกาโนตฺตปฺปํ
โถภฺทฺทฺจจํ ทฺิฏฺจิมานอ	โถลํอิสฺลํสามจฺุณฺริยํ
กุกฺกฺุจฺจณฺจ ถินฺมิทฺทํ	วิจฺจิกฺจฺุณฺนาคิ จุทลํ
อิมเ ทฺุจฺริคจิตฺตา	ทฺุคฺนฺธชาติกา นาม
กายทฺุจฺริคํ นาม	มิจฺุณฺนากมฺมนฺตาชีวณฺจ
ปาณฆาฏฺุจฺจกมฺมํ	ปรทาวํ ทฺุคฺนฺธํ นาม

ความว่า อกฺุสฺตทงหลายชื่อว่ากถันเหม็น ย่อมพุ่งไปในทิศทั้งปวง
กถันของเน่าของบูคิและคฺุช ย่อมเหม็นพุ่งไปตามลมหาพุ่งทวนลมไปได้ ไม่
อกฺุสฺตสามอย่างชื่อว่าทฺุจฺริคด้วยสามารถแห่งกายวาจาใจ อกฺุสฺตโทษทฺุจฺริค
เหล่านั้น ชื่อว่ากถันเหม็นเกินกว่ากถันเหม็นทั้งปวง

17/08/2564

อนึ่งอกุศลจิตต์ ๑๔ ดวงคือ โมหะความหลง ๑ อหิริกะความไม่
 ละอาย ๑ อโนคตัมปะความไม่สั่นกลัว ๑ โดภะความโลภอยากได้ ๑
 อุกทัจจะความพองสำนใจ ๑ ทิฏฐิฐิความเห็นผิดแยก ๑ มานะความถือ
 ตัวตน ๑ โทสะความประทุษร้าย ๑ อิดสาความริศยา ๑ มัจฉริยะ
 ความตระหนี่ ๑ กุกกุจจะความรำคาญใจ ๑ ถีนะความหาจนอน ๑
 มितระความหยาบ ๑ วิจิกจณาความสงสัยใจ ๑ ทุจจริตจิตต์ ๑๔ ดวงเหล่า
 นี้ ชื่อว่ากดินเหนียวรายกายแต่ ๆ ชื่อว่ากายทุจจริตเป็นต้นคือ กอบการ
 งานผิดและเดียงซำผิดทาง หรือฆ่าสัตว์ตกทรัพย์ทำปรทการกรรมเป็นต้น
 กายทุจจริตเป็นอาทินั้น ชื่อว่ากดินเหนียวกว่ากดินเหนียวทั้งปวง ด้วย
 ปการณะ

สัพเพ เทวา สรรพเทวดาทังหลาย ให้สาธุการและไปรยนา ๆ
 รัตนบุบผาบุชาพระโพธิสัตว์ บุทองก็โล่มนัสให้สาธุการแล้ว ถามปัญหา
 ที่ ๑๕ ต่อไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ดั่งไรชื่อว่าเป็นกาดังยิ่งกว่า
 กาดังทั้งปวง พระสุรพัก โพธิสัตว์เมื่อจะวิธัชชนาบัญญัติสมปัญหา จึง
 ตรัสพระคาถานว่า

โตเก	เคตส์	พทานญจ	อติพตา	นาม	มจจุ
ยสุตส์	หิ	รณโณ	โยธา	พหุ	หตุถานิกา
อเนกา	ปตติกา	เตณา	ถาม	พต	ปรกุกมา
ยชฺฐมิ	ตูกุสตา	โหนติ	โล	ชราย	อนุพนุโ
พยาธิ	นา	อภิกุ	โตว	โล	จ มจจุ
มจจุ	นา	พฐา	หโต	สตุ	โต
				นเตว	ว วิรมสุตส์
					มจเจ

ชรา พุยาธิ มจจุ ๑
 เย สหามิตต พนุชวา
 ยสส์ตีโน ๑ กิตติมา
 อปโปโกคา ทพิททา วา
 สัพเพบี ชตติยาโย ๑
 มหาปุณฺณวา มหายสา
 พตวณฺตา สมนุณา ๑
 จกุกวตฺติราชาโน ๑
 ชมพุทฺธิเป เอกิสฺสโร
 สत्ตฺรตนสฺมนุโน
 พหุพฺเพหิ ปวตฺโต
 ปริวารเหสิ สทฺธิ ๑
 สคฺคมคฺคํ คนฺตุํ สกฺโกติ
 ปุณฺณเวหิ สมนุโน
 จตุโร ๑ ติทฺโถ ๑
 มจฺจุพฺตํ ปฺราเชนฺติ
 มหาเตโช วสฺสวตฺตี
 กามาจรสฺสคฺเคสฺสุ
 สกามิทฺธิยา ชินฺตุํ
 อปฺปี ๑ มหาพฺรหฺมาโน

ปาณโน อภิมทฺทนฺติ
 มหาธโน เสฏฺฐิบี วา
 ปณฺณวณฺตา อปฺโปปณฺณา
 มจฺจุโน พฺเพหิ นาเสนฺติ
 มหาสฺมมตธาทโย
 มหาถามา มหาปรกุกมา
 มจฺจุพฺเพน ปฺราเชนฺติ
 พตวณฺโต ยสฺสตีโน
 ธากาเส จาณาปวตฺติ
 หตฺถสฺสฺสฺรธาปตฺตีหิ
 สมนุทฺทกฺกุณฺณิ คนฺตุํ
 จกุกรตฺนानุภาวณ
 อเนกาจฺฉริเยหิ ๑
 มจฺจุพฺตํ ปฺราเชติ
 อิเม เทวา มหิทฺธิกา
 ตสฺส ชินฺตุํ น สกฺกา
 มหิทฺธิโก มหानุภาโว
 อีสฺสโร ๑ สมนุโถ โส
 มจฺจุพตสฺส ปฺราเชติ
 สัพฺพโตเกหิ ปุชฺชิตฺโต

เทหิ อคฺโคติ สัมมโต

มจฺจุพตฺตํ ปฺราเชติ

คตฺมา เอวํ วทามิ

มจฺจุโน อติพตํ ๑

ความว่า มัจจุคือความตายชอว่ามก่าตั้งยงกกว่าก่าตั้งทงหลายนินในโลก
 นเพราะว่าพระราชาองค์ใด จะมีพตโยธาเด่นาดีเหต่าตอนมีก่าตั้งแกตวกตา
 ฉลาตในการรบก็มากมายล็กเท่าใด ก็ม่มากเดี่ยเปต่า พระราชาองค์
 นนกรนถูกชราพยาชิตามเบียดเบียดแพแล้ว ก็จะมีแต่มรณะเบินเบองหน้า
 พตโยธาหาช่วยรบได้ไม่มัจจุราชจะไต้งคเว่นล็กตัวคนใดไว้ห้ามได้ ชรา
 พยาชิตมรณะยอมย้ายล็กตัวทวไป ผู้ใดพร้อมด้วยมิตรดีหายวงวานกดี หรือ
 มงมทรพยมากเบินเคัรชชู้ และมยคช้อเดี่ยงปฺรากฏมปัญญามากล็กเท่าใด
 หรือผู้ไรทรพยยากจนไม่ว่าคนชะนิตไร ผู้ที่ต่างชาติและต่าตั้งคกดีเหต่า
 นนยอมพินาศไปด้วยก่าตั้งมัจจุราชทงต้น

ถึงแม่บรมกษัตริย์ มพระเจ้ามहांมมตวงค์เบินตน ทรงบุญญา
 ภิหารคกดาเดชมมาก และทรงพระก่าตั้งกายก่าตั้งพระปรีชามากล็กเท่า
 ใด ก็ยอมพ่ายแพ้แกก่าตั้งมัจจุราชหมดความล่ามารถที่สู้รบกับมัจจุราช
 ได้ อนึ่ง ถึงพระเจ้าจักรพรรดิราชเทคด้วยพระเกียรติยศ เบินอัครยง
 กว่าพระราชาทงหมดในชมพูทวีป ล่มบูรณด้วยแกวเจตประการ ล่ามารถ
 จะเลคตั้งไปในท้องมหาสมุทร พร้อมด้วยพตนิกรมกุญชรอดีดตฺรและพต
 เติรเท่าเบินตนใด ไม่ชคชวาง และล่ามารถอาจเลคตั้งยงไปทงลววรรคได้
 ด้วยอานุภาพจักรแกวเบินทนาอัครยง ถึงจะมีบุญยงอย่างนงกยง
 พ่ายแพ้แกก่าตั้งมัจจุราชไม้อาจราญรอตยอมฤตยูได้

อนึ่ง ท้าวจาคุมหาราชิกาและเทพดาในทิศธาตยทิศ เทพดาเจ้า
 เหล่าอันถวนมิมเหศวรศักดิ์ทานุภาพใหญ่ แต่ถึงกระนั้นก็ยังแพ้ก่าตั้งมัจจุราช
 ไม่อาจจะชนะมฤตยูได้เลย ท้าวจวส์วตมารมฤตยูมเดชานุภาพมากถนพน
 สามารถที่จะผจญเทพดาในกามาจวรรค์ด้วยฤทธิ์ของตนได้ ถึงอย่าง
 นั้นท้าวจวส์วตมารยังต้องแพ้ก่าตั้งมัจจุราช อนึ่งท้าวมหาพรหมโดกทั้งหลาย
 นบถอบบูชา สัมมตว่าประเสริฐเลิศกว่าเทวดาทังปวง ก็ยังต้องแพ้ก่าตั้ง
 ฤทธิเดชมัจจุราชไปได้ เพราะเหตุนี้ เราจึงกล่าวว่ก่าตั้งมัจจุราชนั้นและ
 ชื่อว่ามีก่าตั้งยิ่งมากกว่า

สรวรพเทพดาทั้งหลาย ให้สาธุการและ ไพรยานาวรคันระบอบฆาตยา
 พระโพธิสัตว์ ปุทของยังโลมนัดให้สาธุการแล้วถามปัญหาที่ ๑๖ ต่อไปว่า
 ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ อะไรที่ชื่อว่าไกลกว่าทางไกลทั้งปวง พระสूरพิภ
 โภธิสัตว์เมื่อจะวิสัยชนาโสฬสปัญหา จึงครัดพระคาถานว่า

มหานครี นิพพานัน	ปณฺฑิตเตหิ ปสฺสิตพพ
อณฺเฎหิ เณว ทสฺสนัน	คฺเขว อคิตฺตฺรณฺจ
เย นิพพานัน คมิตฺตฺกามา	เณว หตฺถิยานะหิ จ
อสฺสฺสฺรถสฺสฺวิกาหิ	คํ ปาเตคฺคํ คมิตฺสฺสนนฺติ
เย ชนา คจฺจนฺตาว	สฺสฺสฺวสฺสฺสฺจเยน วา
สฺสฺสฺสฺทสฺสฺสฺสฺสฺ	สฺสฺทสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺ
เณว ปาปฺปณฺคิํ สกฺโก	คสฺมา อคิตฺตฺรํ นาม
เย นิพพานัน ปคฺคฺถยนฺตาว	ทสฺปารมฺมิโย ปุเรตฺตวา
กปฺปสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺ	เอกจฺจา สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺ

ชิการเอกอธไชยย์	เอกจุงา	ธคธหธธา
ชิกา เทวอธไชยญจ	เอกจุงา	ธคธหธธา
ชิกา จคอธไชยย์	เอกจุงา	ธคธหธธา
ชิกา อฏฐอธไชยย์	เอกจุงา	ธคธหธธา
ชิกา โธฬธธาธไชยย์	ทธปาริมโย	ปุเวตุงา
ปาปุณคิ ธกขิสธสนธิ	คโค	โอริน ธกขิสธสนธิ
คธมาหิ เอวิ จทามิ	นิพพาน	อติทวิ นาม

ความว่า พระนครใหญ่คือพระนิพพาน นักปราชญ์ทั้งหลายท่าน
 ด้รเรวิญไฉว่า คนอื่นนอกจากบัณฑิตแล้วไม่พึงเห็นได้ พระนิพพาน
 นั้นตั้งเคียงชื่อว่าไกลเกินกว่าทางไกลทั้งปวง ผู้ใดใครจะไปยังพระ
 นิพพาน ผู้นั้นจะไปให้ถึงพระนิพพานนั้น ด้วยยานพาหนะคือข้างม้า
 แตะรถหรือคานหามก็หาถึงไม่ ชนเหล่าใดไปอยู่ด้วยพาหนะ นาน
 นับด้วยร้อยบพันหมื่นนับแสนนับ ชนเหล่านั้นก็ไม่อาจไปให้ถึงพระนิพพาน
 ได้ เพราะฉะนั้น พระนิพพานจึงชื่อว่าไกลเกิน ชนเหล่าใดปรารถนาจะไป
 ให้ถึงพระนิพพาน ชนเหล่านั้นพึงบำเพ็ญบารมีดีบที่ดีให้เต็มก่อนจึงจะ
 ไปถึงพระนิพพานได้ ชนบางพวกท่านด้ร่างบารมีดีบที่ดีด้นอสังขยหนึ่ง
 ยิงด้วยแสนกัลป์บ้าง บางพวกท่านด้ร่างบารมีดีบที่ดีด้นอสังขยยง
 ด้ด้วยแสนกัลป์บ้าง บางพวกท่านก้อร่างบารมีดีบที่ดีด้นอสังขยยง
 ด้ด้วยแสนกัลป์บ้าง บางพวกท่านบำเพ็ญบารมีดีบที่ดีด้นแปดอสังขยยง
 ด้ด้วยแสนกัลป์บ้าง บางพวกท่านบำเพ็ญบารมีดีบที่ดีด้นสิบหกอสังขย
 ยิงด้วยแสนกัลป์บ้าง จึงจะอาจไปถึงพระนิพพานนั้นได้ ถ้าชนพวกใด

๔ สรรพภูษาดก

บำเพ็ญบารมีดีบทรัดไม่เต็มหย่อนกว่าที่กำหนดไว้ใน ขนเหล่านั้นไม่อาจไป
ให้ ถึงพระนิพพานนั้นได้ เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่พระนิพพานไ้ไกลกว่า
ไกลทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้

สรรพเทพ เทวา สรรพเทวดาทันถาย ให้สาธุการและไปรยนา
นามบูชาพระโพธิสัตว์ ปุทองก็ยิ่ง โดมนี้ให้สาธุการแล้วถามปัญหา
ที่ ๓๗ คือไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจริณี สิ่งอะไรเร็วยิ่งกว่าสิ่งอื่น
พระสรรพโพธิสัตว์เมื่อจะวิเศษชนาต์ศตรสมปัญหา จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

จิตฺตํ นามํ ดิงฺขํ ทหุํ ปริวตฺตณฺมบี
วิถียํ อติชฺวติ เหวํ วิชานาหิ กกุทฏ

ความว่า ตุกรปุทอง ดวงจิตต์ของสรรพสัตว์ชื่อว่าเร็วเกินกว่าของ
เร็วทั้งปวง เพราะดวงจิตต์ย่อมกดับกลอกเด่นไปในวิถีทั้งปวง หา
หยุดยั้งไม่ ท่านจงรู้แจ้งดังแ่ดดังมาอย่างนี้

สรรพเทวดาให้สาธุการและไปรยนาบูชาพระโพธิสัตว์ ปุทอง
ก็โดมนี้ให้สาธุการแล้วถามปัญหาที่ ๓๘ คือไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของ
เจริณี สิ่งอะไรชื่อว่าประเสริฐเลิศกว่าสิ่งทั้งปวง พระสรรพโพธิสัตว์เมื่อ
จะวิเศษชนาต์ศตรสมปัญหา จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

โตหฺชาโต เสงฺฆจํ รชฏํ รชฏอํ กงฺสํ อคฺคํ
กงฺสโต สุวณฺณํ เสงฺฆจํ สุวณฺณโต จ รตฺนํ
ตโต จกฺกรตฺนญจ อสุสํหตฺติ รตฺนํ
อิทํ เสงฺฆจํตฺริโหติ สตฺตอริยชฺฌํ อคฺคํ²⁵⁶⁴

กตมณฺจ กตมณฺจ
ลัดถนํ ปณฺณารณํ
ลัดมาริชนํ อคิอคฺคํ
อติวรี อติเลฏฺจํ

ลัดทุชาชนํ^(๑) จากชนํ
วิริยชนํ หิโรตฺตปฺปํ
พทุฐาที่หิ ปลัดฏฺจณฺจ

ความว่า เงินประเสริฐกว่าโลหะ ทองสัมฤทธิ์เลิศกว่าเงิน ทองคำ
ประเสริฐกว่าทองสัมฤทธิ์ แก้วประเสริฐกว่าทองคำ ฯ จักรแก้ว มาแก้ว
ช้างแก้ว แก้วมณี ประเสริฐยิ่งกว่าแก้วทั้งปวงนั้น อริยทรัพย์เจ็ดชื่อว่า
เลิศประเสริฐกว่าจักรแก้ว ช้างแก้ว, มาแก้ว, แก้วมณี, ก็อริยทรัพย์
เจ็ดนั้นคือสิ่งอะไร อริยทรัพย์เจ็ดนั้นคือ ทรัพย์คือดีททาคความเชื่อ ๑
ทรัพย์คือความบริจาศ ๑ ทรัพย์คือดีมาทานศีล ๑ ทรัพย์คือบัญญัติ ๑
ทรัพย์คือความเพียร ๑ ทรัพย์คือหิริ โอตปฺป ๑ ทรัพย์ คือดีมาฉิ ๑
อริยทรัพย์เจ็ดนพระอริยทั้งหิตายมีพระพุทฺธเจ้าเป็นตน ลัดรรเลฎฺญแล็ดว่า
ประเลฎฺฐเลิศยิ่งกว่าสิ่งทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้

ลัดพฺเพ เทว ลัดรรพเทวดาทังหิตาย ให้ลัดชุกการแตะไปรยนานา
รัตนบุมบาบูชาพระโพธิลัดศควํ ปุทองกัโลมณัดลัดชุกการแล็ดลถามบัญญัติ
ที่ ๑๘ คื่อไปว่า ช้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ สิ่งอะไรชื่อว่าเป็นแก่นลัดาร
ยิ่งกว่าแก่นลัดารทั้งปวง พระลัดุรพภ โพธิลัดศควเมอจะวิลัดชชนาเอกุนวูลัดติม
บัญญัติจิงตรลัดพระคาถานว่า

(๑) ในที่อื่นโดยมาก อริยทรัพย์ ๗ คื่อ ลัดทุฐา ๑ ศีล ๑ หิริ ๑
โอตปฺป ๑ พาหุลัดจจ ๑ จาก ๑ ปณฺณา ๑

ทานส์ตภาวนา ๑
ปจวิปพุตสारा ๑
กปุปคคหิ วินส์เสนุตติ
ทานาทิกุสตา เจว
น กปุปวาทปาณ्हี
ชาติย็ อนุรกุชนุตติ
คส์มาหิ เอว วทามิ

สพฺพเสณฺจ เตจฺจจตรํ
สฺวณฺณสํวาทโย ๑
กปุปวาทปาณ्हี ๑
น กปุปคคหิ นส์เสนุตติ
อนุพนฺชนุตติ ชาติย็
ยาว นิพฺพานสํมฺปตฺตา
ปุณฺณํ อติสํวํ นาม

ความว่า ทานการให้พัศดูแก่ปฏิคาหก ดีดความดำรวมกายวาจา
ภาวนาทำบุญญาพระไตรลักษณ์ให้เจริญ นี่แหละชื่อว่าเป็นแก่นสารอัน
ประเสริฐกว่าสิ่งทั้งปวง แผ่นดินและภูเขาหรือสิ่งทั้งปวงมีทองคำเป็นต้น
ก็ ธรรมชาติเหล่านี้ใดกนบถอกันว่าเป็นสาร ถึงกระนั้นก็ยังวินาศไปด้วย
ไฟปดัยกัลป และด้วยลมด้วยน้ำปดัยโลกหาดำรงอยู่ตามที่ไม ก็ฝ่าย
กุศม์ที่ทานคิดเป็นต้น ย่อมไม่วินาศด้วยไฟด้วยลมด้วยน้ำปดัยกัลปเลย
เป็นอันขาด ทานาทิกุศฺลย่อมจะตามรักษาบุคคลผู้บำเพ็ญนั้นไปทุก ๆ ชาติ
กว่าจะสำเร็จแก่พระนิพพาน เพราะเหตุนี้ เราจึงกล่าวอย่างนี้ว่าบุญ
เป็นแก่นสารยิ่งกว่าสิ่งอื่น

สพฺพเพ เทวา สรรพเทพดาทั้งหลาย ให้สาธุการและไปรยนาทานาทิพ
รัตนบุบผาบูชาพระโพธิสัตว์ ปุทองก็โล่มนัสให้สาธุการแล้วถามปัญหา
ข้อที่ ๒๐ คือไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ รสสิ่งไรชื่อว่าเป็นรสอร่อย
ยิ่งกว่ารสทั้งปวง พระสूरพิภโพธิสัตว์เมื่อจะวิสัชนาว่ารสดีมีปัญหา จึง
ตรัสพระคาถานี้ว่า

ชมนรโส สัพพธัมมัสสิมาติ	ชมนรโส อติมจรุ
ชมนรโส ชเนหิ ปวีตัพพ	คัมภี คณหาชโย ปาปุนิสฺสตี
ปณฺทิตโต หิ ชมนํ สุตฺวา	เนว คิตฺตํ ปาปุนาติ
มหทานิสฺสํสุตา จ	หิตถุํ อาวหตี
โย จ รตฺตชมนํ สุตฺวา	สัพพธัมมํ ชินสาตฺเน
กปฺปานิ สत्ตสฺสสฺสํ	ทุกฺกคฺคิ โถ น กจฺจตี

ความว่า รตฺตพระธรรมย่อมชนะด้วยซึ่งรตฺตทั้งหมด ชมนรโสชื่อว่า
 เป็นรตฺตรอยยั้ง ชมนรโส คัมภี ชมนรโสจกถึงซึ่งความดีนไปแห่งคณหา
 นักปราชญ์ผู้ มบัญญัติได้ พงธรรมแต่ด้วยยอมไม่เบอไม่จิตจางเลย เพราะ
 การฟังธรรมมีอันดังสํใหญ่และนํ ซึ่งประ โยชนฺ และ ความสุตฺมาให้เป็นผล
 ก็ทุกคตฺผู้ ได้ได้ฟังธรรมสํในคำสอนาของพระชินเจ้าทงมวญฺแล้ว บุคค
 ผู้ยอมไม่ไปยั้งทุกคิตเลยสํนแค้นกัลป เหตุชมนรโสจิงได้ ชื่อว่าเป็น
 รตฺตรอยยั้งกว่าสรวพรตฺตทงปวง ด้วยประการฉะน

สพฺเพ เทว สรวพเทวตาทงหลาย ประคองหิตถนํสํการทำได้ยง
 สํและ ไปรยนานารักนบุษบาบูชาพระโพธิสํตํ แล้วกดับไปยั้งที่อยู่ของ
 ตน ๆ ปุทองก็ให้ชรวงสํการนงอยู่ณะเพาะหน้าพระโพธิสํตํ ๆ จิง
 ให้กาสมาทานสํคิตหํแล้วจิงตรสํบอกแก่ปุทองว่า ดูกรปุทอง เจ้าอย่าไป
 ยงแค้นนํหม่มนุษยฺเลย จงอยู่กบเราเลยในที่แห่งนเกิด แคนเป็นที่อยู่
 ของหม่มนุษยมภยอนฺตรายมาก มนุษยทงหลาย เห็นเข้าแล้ว ก็ จงทำ
 อนฺตรายแก่เจ้า ๆ อย่าไปเลย ๆ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ บุรุษชานา

ผู้หนึ่งเคยงาช้างเจ้าไว้ รักใคร่ช้ำพเจ้าเหมือนลูกเกิดแต่อุทรของตน เมื่อ
ช้ำพเจ้าจะมากบักายงทนต์ บุษชำนานนึ่งช้ำพเจ้าไว้ว่าให้ช้ำพเจ้ากลับไป
อยู่กับเขาอีก เพราะเหตุคั้งนช้ำพเจ้าจกไปตาบุษชำนานนึ่งเดี้ยก่อน

พระตั่วพิภพอิชิตตวจึงบอกกะกาว่า เจ้าจงพาปุตของนึ่งไปตั้งยังตั่วนัก
บุษชำนาน การบับว่าตั่วชู้เดี้ยก็ตาพระตั่วบศพาปุตของไปตั้งบ้านคนไถนา
เดี้ยก็วางไว้ บุษชำนานก็ให้ปตาเตะเนือแกก่า ๆ ก็นือมทองก็อ้าตาคคนไถนา
กลับไปยังทชของตน พระตั่วพิภพตั่วบศหนือพระตศพล บำเพ็ญณานให้
เจริณมิตได้เลือมถอย เมื่อต้นชนมายุเดี้ยก็ได้ไปเกิดในพรหมโลกตถาน

ตตุถา อิมิ ชมมเทต่นิ อหริตวา ต่มเด็จพระบรมศำตตาทรง
นำธรรมเทศน่านมาเด็ตร์ตั่ว ตูกรภิกษุท่งหลาย ในกาตปางก่อนตถาคต
มับญญาமாகอย่างน ไซ้จะมีบญญามากในกาตบตนักหาไม้ เด็ตพระองค
ทรงประกาศอริยสัจจกถา มหาชนเป็นอันมากไตตารงอยู่ในมรรคผลมได้ตา
เบตนคน เด็ตพระตศพลจึงประชุมชาดกกว่า ปุตของในกาตคั้งนึ่ง กลับชาติ
มาคือพระราหุต กาสหายปุตของ ในกาตคั้งนึ่ง กลับชาติมาคือพระกาตุทาย
เถระ นายพรานในกาตคั้งนึ่ง กลับชาติมาคือพระจันทเถระ เดือโครงใน
กาตคั้งนึ่ง กลับชาติมาคือพระองคฤตมาต รุกชเทวดาในกาตคั้งนึ่ง กลับ
ชาติมาคือนางเชมาภิกษุนี้ นกยุงในกาตคั้งนึ่ง กลับชาติมาคือพระกัจจา
ยนะ วานรในกาตคั้งนึ่ง กลับชาติมาคือโตตุทายเถระ กิณนรในกาตคั้งนึ่ง
กลับชาติมาคือพระกัสสปเถระ ท้าวตักกเทวดราชในกาตคั้งนึ่ง กลับชาติ
มาคือพระอนูรุทช วิสตุกรรมเทวบุตรในกาตคั้งนึ่ง กลับชาติมาคือพระ

บัญญัติชาตก

จุนทเถระ พระยาแวงในกาตครั้งนั้น ^{๕๕} กตบชาติมาคือพระ โมคคัลลณะ
 พระราชบิดามารดาของพระสุรัพภในกาตครั้งนั้น ^{๕๕} กตบชาติมาคือมหाराช
 ด้กุด พระอสุรัพภกนิฐฐาของพระสุรัพภในกาตครั้งนั้น ^{๕๕} กตบชาติมาคือ
 พระอานันทเถระ พระสุรัพภดาบคในกาตครั้งนั้น ^{๕๕} กตบชาติมาคือเรา
 ผู้ตถาคคตัมมาตัมพุททนนท์เยวเต

จบสุรัพภชาตก